

DAVA İZLEME:

DURUŞMA

SALONUNDA

DEVLET VE

YURTTAŞ

Prof. Dr. Gökçen Alpkaya

Emel Ataktürk Sevimli

Burcu Ballıktaş Bingöllü

Kerem Çiftçioğlu

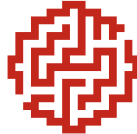
Melis Gebeş

Duru Yavan

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

HAFIZA  MERKEZİ

**DAVA İZLEME:
DURUŞMA SALONUNDA
DEVLET VE YURTTAŞ**



HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

Tütün Deposu

Lüleci Hendek Caddesi 12

Tophane 34425 İstanbul/Türkiye

+90 212 243 32 27

info@hafiza-merkezi.org

www.hafiza-merkezi.org

EDİTÖR

Halit Bingöllü

YAZARLAR

Prof. Dr. Gökçen Alpkaya

Emel Ataktürk Sevimli

Burcu Balıktaş Bingöllü

Kerem Çiftçioğlu

Melis Gebeş

Duru Yavan

DÜZELTİ

Asena Günal

Gamze Hızlı

TASARIM

BEK

BASKI

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Hamidiye Mahallesi Soğuksu Caddesi 3

Kağıthane 34408 İstanbul

T +90 212 294 10 00

kitap@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

HAKİKAT, ADALET VE HAFIZA ÇALIŞMALARI

DERNEĞİ YAYINLARI

ISBN: 978-605-83814-4-5

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

HAFIZA MERKEZİ



AÇIK
TOPLUM
VAKFI



Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ve Şırnak Barosu işbirliğiyle gerçekleştirilen "Genç İnsan Hakları Savunucularının Cezasızlıkla Mücadele İçin Güçlendirilmesi" projesi kapsamında hazırlanan bu çalışma, Avrupa Birliği ve Açık Toplum Vakfı'nın finansal desteği ile yayımlanmıştır. Çalışmanın içeriğinin sorumluluğu tamamen Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'ne aittir ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin ve Açık Toplum Vakfı'nın görüşlerini yansıtmaz.

**DAVA İZLEME:
DURUŞMA SALONUNDA
DEVLET VE YURTTAŞ**

PROF. DR. GÖKÇEN ALPKAYA

EMEL ATAKTÜRK SEVİMLİ

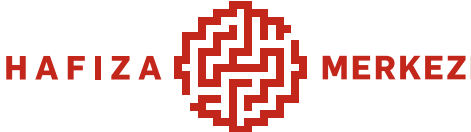
BURCU BALLIKTAŞ BİNGÖLLÜ

KEREM ÇİFTÇİOĞLU

MELİS GEBEŞ

DURU YAVAN

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ



İÇİNDEKİLER

- 6 GİRİŞ**
- 9 I. ULUSLARARASI CEZA YARGILAMALARI, CEZASIZLIKLA MÜCADELE VE HAKİKAT HAKKI**
PROF. DR. GÖKÇEN ALPKAYA
I.I Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Genel Özellikleri
I.II "Cezasızlıkla Mücadele" ve Hakikat Hakkı
I.III Sonuç
- 21 II. AĞIR İNSAN HAKLARI İHLALLERİNDE CEZA ADALETİ**
MELİS GEBEŞ
II.I Ağır İnsan Hakları İhlalleri Nedir?
II.II Devletin Ağır İnsan Hakları İhlallerini Cezalandırma Yükümlülüğü
II.III Ceza Mahkemelerinin Rolü ve İşlevi
II.IV Faillerin Cezasızlık Zırhıyla Korunması
II.V Türkiye'de Zorla Kaybetmelerin Yargılanması
II.VI Yargılamaların İzlenmesi
- 31 III. DAVA İZLEMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DÜNYA DENEYİMLERİ**
KEREM ÇİFTÇİOĞLU
III.I Tarihsel Arka Plan
III.II Kavramsal Arka Plan
III.III Dünya Pratiklerinden Örnekler
- 38 IV. CEZASIZLIKLA MÜCADELEDE BİR YÖNTEM OLARAK DAVA İZLEME NEDİR?**
DURU YAVAN
IV.I Dava İzlemenin Temel Amaçları
IV.II Dava İzlemenin Temel İlkeleri
IV.III Dava İzleme Yöntemleri
IV.IV Cezasızlıkla Mücadelede Dava İzleme Faaliyetinin Etkileri
- 44 V. TÜRKİYE'DE BİR DAVA İZLEME PRATİĞİ: FAILİBELLİ.ORG DENEYİMİ**
BURCU BALLIKTAŞ BİNGÖLLÜ
Zorla Kaybedilme Davaları ve Failibelli.org
- 50 VI. 90'LI YILLARIN AĞIR İNSAN HAKLARI İHLALLERİNE İLİŞKİN DAVALAR VE İZLEME BULGULARI**
EMEL ATAKTÜRK SEVİMLİ
- 57 VII. İZLEME YAPILAN DAVALARIN ÖZET BİLGİLERİ**
VII.I Ankara Jitem Davası
VII.II Dargeçit Jitem Davası
VII.III Kızıltepe Jitem Davası
VII.IV Musa Anter ve Jitem Ana Davası
VII.V Kulp Davası
VII.VI Lice Davası
- 72 SONSÖZ**
- 75 EK: CEZASIZLIKLA MÜCADELE YÖNTEMİ OLARAK TOPLUMSAL DAVALARI İZLEME KILAVUZU**
- 88 KAYNAKÇA**

GİRİŞ

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ağır insan hakları ihlallerine ilişkin hakikatlerin sosyolojik ve hukuksal boyutlarıyla ortaya çıkarılması, uluslararası standartlarda belgelenmesi ve toplumun geniş kesimlerine anlatılması konusunda saha çalışmaları üzerinden bilgi üreten bir insan hakları kuruluşu. Çalışmalarımızı çatışmalar yaşamış, baskıcı rejim deneyimi olan diğer dünya ülkelerindeki benzer kuruluşların birikim ve deneyimlerinden yararlanarak sürdürüyoruz. Demokrasinin güçlü kılındığı, ihlallerle yüzleşildiği, mağduriyetlerin tanınip onarıldığı ve evrensel hukuk değerlerinin esas alındığı bir toplumsal yaşayışa katkıda bulunmak esas hedefimiz.

Bugüne kadar yürüttüğümüz çalışmaların hukuk boyutunda ağır insan hakları ihlalleri karşısında yargısal aktörlerin nasıl tutum takındığını, bir bütün olarak soruşturma ve kovuşturmaların etkili bir şekilde yürütülüp yürütülmediğini ve cezasızlık olgusunu zorla kaybedilen kişilere ait hukuksal verilerin analizi üzerinden belirlemeye, bulguları kamuoyu ile paylaşarak sorunlar konusunda farkındalık oluşturmaya ve hukuksal müdahalelerde bulunmaya çalıştık.

Hem saha araştırmalarından hem de bu çalışmanın konusu olan dava izleme süreçlerinden elde edilen hukuksal verilerin analizi, saha çalışmaları sırasında ihlallere maruz bırakılanların yakınları, barolar, avukatlar ve insan hakları kuruluşlarının dile getirdiği yakınmaları tümüyle doğruladı. Gördük ki güvenlik güçlerinin insan hakları ihlallerine karışmakla suçlandığı yargısal süreçler gerek soruşturma gerek kovuşturma ayağında etkili yürütülmüyor, sürüncemede bırakılıyor ve neticede çoğunlukla ya zaman aşımına terk edilerek ya da beraatle sonuçlandırılarak kapatılıyor.

Elinizdeki çalışma, Şırnak Barosu işbirliğiyle yürüttüğümüz "Genç İnsan Hakları Savunucularının Cezasızlıkla Mücadele İçin Güçlendirilmesi" projesi kapsamında

hazırlandı. 90'lı yıllarda işlenen hukuk dışı infaz ve zorla kaybetme suçlarında hesap verebilirliğin sağlanması ve hakikatin ortaya çıkarılması için mücadele eden hak savunucularını mobilize etmeyi hedefleyen bu projede, söz konusu suçlarla ilgili yürütülen dava süreçlerinin gözlemlenmesi ve gözlemlerin raporlanması bu hedefe ulaşmanın araçlarından biriydi. Davaların izlenmesi sonucu ortaya çıkan bulguların ve konuya dair dünya deneyiminin kamuoyu ile paylaşılmasına yönelik çabanın ürünlerinden biri de bu çalışma oldu.

Bu çalışma ile, dünyanın başka ülkelerinde savaşlar ve iç çatışmalar sonlandırılmaya çalışılırken ceza yargılamalarının hakikatin ortaya çıkarılmasındaki rolü ile sivil toplumun bu süreçleri izlemesinin etkilerine bakmak ve Türkiye örneği üstüne bu vesileyle hep birlikte düşünmek istedik.

Hakikat ve adalet arayışı uzun erimli ve zor bir mücadele. Bizim bu arayışın simgeleri olan Cumartesi Anneleri nezdinde hak ihlaline uğrayanların tüm yakınlarına; İstanbul'dan Cizre'ye kadar kar, kış, sıcak, soğuk demeden yüzlerce haftadır, her türlü baskıya rağmen evlatlarının kemikleri bulunsun, failler yargılsın diye sokaklara çıkan insanlara borcumuz var. Onlar da tıpkı on binlerce kilometre ötede Plaza de Mayo meydanında, her hafta cunta rejiminin kendilerinden çaldığı torunlarının akibetini arayan Arjantinli büyükanne gibi yorulmadan ve ısrarla adalet arıyor.

Adalet, mağdurlar için bütünlüklü bir his ve her zaman hakikatle birlikte geliyor; sadece ihlal faili yargılanıp cezalandırılınca tatmin olmuyor. Sierra Leone devlet başkanının 2010 yılında yaptığı bir konuşmada belirttiği gibi, "Bu ülkede savaş boyunca yaşadıkları nedeniyle hayal kırıklığına uğrattığımız kadınlardan özür dilemedikçe bir ulus olarak asla yolumuza devam edemeyeceğiz. Annelerimiz, kız kardeşlerimiz ve yol arkadaşlarımız savaş boyunca onlara yaşattıklarımız için bizi

affetmedikçe bir toplum olarak asla daha iyi günler görmeyeceğiz.”¹

90'lı yıllarda sistemli ve yaygın bir pratik olarak uygulanmış olan ağır insan hakları ihlalleri, hukuk dışı infazlar, zorla kaybetmeler, işkence ve tecavüzlerle ilgili hakikatlerin ortaya çıkarılması gerekiyor. Adımların bütünlük içinde, sorumluların yargı önüne çıkarılmasından mağdurlardan özür dilenmesine, hafızalaştırma çalışmalarından yargısal reformlara, tazminat ve onarım programlarından hakikat komisyonlarına kadar birçok boyut birlikte düşünülerek atılması icap ediyor.

İçinden geçmekte olduğumuz bu zor günlerde hakikat ve hukuk alanında söz söylemenin ne denli naif kaçtığını bilmez değiliz. Ama insan hakları mücadelesi böyle bir mücadele; yorulmadan, usanmadan, ısrarla insan haysiyetini işaret etmenin, ihlalleri kaydetmenin, hak ve özgürlüklerin sınırlarını genişletmek için uğraşmanın mücadelesi. Türkiye'de “devletin yüksek menfaatleri” söz konusu olduğunda, insan hayatının feda edilebilir bir ayrıntı haline geldiği anlayışı mutlaka sona ermek zorunda. Ümit ediyoruz ki izleme çalışması ve sonucunda ortaya çıkan bulgular, yeniden toplumsal barışı ve hukuk alanının evrensel değerlere göre inşasını konuşacağımız günlerde konu ile ilgilenenlere ışık tutar.

Son olarak bu çalışmanın ortağı olan Şırnak Barosu'na ve bu çalışmada yer alan hukukçu, sosyal bilimci, gazeteci, aktivist tüm gözlemcilere tek tek teşekkür etmek isteriz. Onlar olmasa bu çalışma gerçekleştirilemezdi.

Emel Ataktürk Sevimli

¹ Ruben Carranza, Cristián Correa ve Elena Naughton, *Reparative Justice: More Than Words, Apologies as a Form of Reparation*, (New York City: International Center for Transitional Justice, 2015), 9 <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-Apologies-2015.pdf>

I.

ULUSLARARASI

CEZA YARGILAMALARI,

CEZASIZLIKLA MÜCADELE VE

HAKİKAT HAKKI

PROF. DR. GÖKÇEN ALPKAYA

*"Geçmişle yüzleşme konusunda egemenlerin hakikatleri parçalayarak yüzleşmeyi sağlamaya çalıştığını görmekteyiz. Yaşananlar görünmez kılınarak, ihlaller gösterilmeyerek, failler bilinse de kurumsal bağlantıları gizlenerek hakikatler çarpıtılmaya çalışılmaktadır. Bazen tazmin ve telafi yoluna başvuru, yargılamanın önü kapatılmak istenmektedir. Öte yandan çoğu zaman mağdurlar ile ilgili yüzleşme gerçekleşirken, faillere yönelik hakikatler ortaya çıkarılmamaktadır. Veya tam tersi failler ortaya çıkarılarak, mağdurların yaşadıkları görmezden gelinmektedir. Tüm bunlar hakikati parçalamak anlamına gelmektedir. Oysa ki hakikat bir bütündür."*²

Simgesel başlangıç noktası olarak 1648 Vestfalya Barış Antlaşmaları alındığında yaklaşık 400 yıllık geçmişli olan modern devletlerarası sistemin son yüzyılında, bu sistemin artık sadece devletler arasında değil ama aynı zamanda uluslar arasında olduğunu gösteren önemli gelişmelerin başında, uluslararası ceza yargılamaları gelir. Daha önceleri, topraklarında neyin suç sayılacağını belirleme yetkisi de, bunları yargılama ve cezalandırma yetkisi de devletlerin egemenlik yetkileri arasındaydı. Ancak, 20. yüzyılda, bir yandan devletler arasındaki ilişkilerin kazandığı yeni biçimler, bir yandan da "insanlık" kavramının gelişmesi, devletlerin bu münhasır yetkilerini keyfi şekilde kullanmalarını engellemeye yönelik kuralların benimsenmesi çabalarını çoğalttı. Her devletin tarihinde tanık olunan ve halkların belleğindeki izleri asla silinmeyen katliamların tekrarlanmaması için bazı eylemlerin bütün devletlerce suç olarak kabul edilmesi, bu suçları işleyenlerin yargılanıp cezalandırılması, eğer bu yapılmıyor veya yapılmıyorsa, örneğin bir devleti yönetenler bizzat bu suçlardan sorumluysa, o zaman yargılama ve cezalandırma yetkisinin onu "insanlık" adına kullanacak uluslararası mahkemelerde üstlenilmesi, hem devletlerin

2 İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi, *Kayıplar ve Toplu Mezarlar: Geçmişle Yüzleşme Çalıştayı Sonuç Bildirgesi*, (Diyarbakır, 2013), erişim 16 August 2017, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/g/e/gecmisle-yuzlesme-calistayi-sonuc-bildirgesi.doc>

birbirlerine hem de halkların devletlere yönelik talebi olarak güç kazandı. Bunun ilk adımını 1945 ve 1946 Nürnberg ve Tokyo mahkemeleri oluşturdu. Devletler arası konjonktür nedeniyle elli yıllık bir sessizlik döneminden sonra 1993 ve 1995'te kurulan Yugoslavya ve Ruanda ceza mahkemelerini, Sierra Leone, Lübnan ve Kamboçya için kurulan melez mahkemeler ve nihayet 2002'de çalışmaya başlayan sürekli nitelikteki Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) izledi.

Öte yandan, bu mahkemelerin "başarılı" olup olmadıklarına ilişkin tartışma da, Nürnberg'den bu yana canlılığını korudu. Bugün hâlâ, ne uluslararası ceza yargısının meşruiyet temelini oluşturan ilkeler ne de bu mahkemelerin kuruluş ve çalışmalarının bu ilkelere uygun olup olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Nitekim, "uluslararası ceza adaleti hakikate ulaşmanın en iyi yolu değildir" görüşünün³ aksine, uluslararası ceza yargısının, uluslararası suçlara dair hakikatin ortaya çıkarılmasına, kurbanların sesinin duyurulmasına, sorumluların cezalandırılmasına, toplumsal barış ve normalleşmenin sağlanmasına ve gelecekte bu suçların işlenmesine engel olunmasına katkıda bulunabileceği kabul edildiğinde bile, şu ya da bu mahkemenin gerçekten de bunları yerine getirip getiremediği tartışmalıdır.

Fakat, bu konulardaki başarıları hakkında ne düşünülürse düşünülün, bu mahkemelerin cezasızlıkla mücadele kapsamında, işlenen suçları ve bunlara ilişkin tanıklıklarla diğer kanıtları belgeleme, kayıt altına alma, arşivleme ve saklama konusunda görmezden gelinemeyecek bir işleve sahip oldukları açıktır. Çalışmanın bu bölümünde, uluslararası ceza mahkemeleri önce genel özellikleriyle ele alınacak, daha sonra da bu işlev açısından değerlendirilecektir.

3 Truth and Reconciliation Commission of South Africa, *Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report*, Cape Town: Truth and Reconciliation Commission of South Africa, 1998.

I.I. Uluslararası

Ceza Mahkemelerinin

Genel Özellikleri

Uluslararası ceza mahkemeleri, her biri kendine özgü özellikler taşımakla birlikte genelleştirilebilecek bazı ortak yönlere de sahiptir. Her şeyden önce, bu mahkemeleri "uluslararası" kılan özellikleri ortaktır:

Bunlar, ulusal ceza yasalarında yer alsın ya da almasın, doğrudan uluslararası hukuk tarafından tanımlanan suçları işlediği iddia edilen gerçek kişileri yargılamak üzere, uluslararası hukuk kurallarına dayanarak kurulan; yargıç, savcı, kalem ve diğer görevlilerinin bileşimi uluslararası olan; kendine özgü bir yargılama usûlü bulunan; kararları uluslararası düzeyde bağlayıcılık taşıyan ve nihayet kararlarının infazı devletler tarafından yerine getirilen yargı organlarıdır.

Bu unsurları kısaca açmak gerekirse, bir suçun uluslararası hukuk tarafından tanımlanması demek, o suçun konusunu oluşturan eylemin uluslararası hukuk tarafından yasaklanması ve yaptırıma bağlanması demektir. Bu, asıl olarak devletlerarası antlaşmalarla, bazen daha önce suç oluşturmayan bir eylemin suç ilan edilmesiyle, bazen de daha önce yasaklanmış ancak yaptırıma bağlanmamış ihlallerin yaptırıma bağlanması yoluyla olur. Nürnberg Mahkemesi'nin statüsünde tanımlanan "barışa karşı suçlar" ilk durumun, yine aynı statüde tanımlanan "savaş suçları" ikinci durumun örneğidir. Nürnberg'e kadar, "barışa karşı suç" diye bir kavram olmadığı gibi, savaş açmak belirli koşullarda uluslararası hukuktan kaynaklanan bir haktı, dolayısıyla dört galip devlet, bir devletler arası antlaşma ile hukuk yaratmışlardı. Buna karşılık, "savaş suçları" daha önce, özellikle de 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferanslarında kabul edilen normların ihlal edilmesi durumunda,

bu ihlalden sorumlu gerçek kişilerin cezalandırılacağını ilan etmesi dışında önemli bir yenilik getirmemişti.

"Gerçek kişilerin sorumluluğu", uluslararası ceza mahkemelerini diğer uluslararası mahkemelerden, örneğin Uluslararası Adalet Divanı veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden ayıran önemli bir özelliktir. Klasik uluslararası hukuk, başta da değinildiği gibi, devletler arasında geçerli bir hukuk düzenidir: Bu hukuk düzeninde hukuk yaratan da, ona uyması gereken de, uymaması durumunda sorumluluk taşıyan da devletlerdir. Dolayısıyla, uluslararası normların ihlali durumunda, "uluslararası sorumluluk" denen bir sorumluluk türü devreye girer. "Devlet" denilen soyutlamaya atfedilen bütün eylem ve işlemleri aslında gerçek kişiler kararlaştırdığı ve gerçekleştirdiği halde, uluslararası hukuk düzeninde devletler sorumlu tutulur. Gerçek kişilerin haklarını korumaya yönelik olan insan hakları alanında bile bu böyledir, örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne işkenceci polise karşı değil, devlete karşı dava açılır. İşte uluslararası ceza yargısının klasik uluslararası hukuk düzeninden farklılaştığı ve onu dönüştürmeye yöneldiği nokta burasıdır: Uluslararası ceza mahkemeleri devletleri değil, gerçek kişileri yargılar. Bu nedenle, Nürnberg'den bu yana, ne devlet başkanlarının ya da "devlet işlemleri"ni yerine getirenlerin yargı bağımsızlığı kabul edilir, ne de "amirim emir verdi, ben de yaptım" savunması sorumluluğu ortadan kaldırır; tepeden tırnağa emir-komuta zinciri içinde işlendiği saptansa bile, uluslararası suçlardan sadece ve sadece gerçek kişiler sorumlu tutulur.

Uluslararası ceza mahkemelerinin birbirlerinden en çok farklılaştıkları nokta, kuruluş şekilleridir. Nürnberg Mahkemesi⁴ dört galip devlet arasında yapılan bir

⁴ Military Legal Resources, "Nuremberg Trials", erişim 16 Temmuz, 2017, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Nuremberg_trials.html

uluslararası antlaşma ile, Yugoslavya⁵ ve Ruanda⁶ Mahkemeleri, Güvenlik Konseyi'nin kararıyla, Sierra Leone için Özel Mahkeme (kısaca Sierra Leone Mahkemesi)⁷ ve Lübnan için Özel Mahkeme (kısaca Lübnan Mahkemesi)⁸ ise BM ile yapılan özel anlaşmalarla ve nihayet Uluslararası Ceza Mahkemesi⁹ bütün devletlere açık bir genel antlaşma ile kurulmuştur. Sadece Tokyo Mahkemesi¹⁰ ABD'li komutanın emriyle kurulmuş, Kamboçya Olağanüstü Yargılama Daireleri (kısaca Kamboçya Mahkemesi)¹¹ ise kurulduktan sonra BM ile anlaşmaya konu olmuştur.

Kurucu belgeler, bu mahkemelerin kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetkilerini açıkça tanımlayarak sınırlandırır ve her mahkeme bu sınırlandırma içinde çalışır. Bu bakımdan, bu mahkemelerin gerçek kişileri yargılamaya yetkili olduğunu söylemek yeterli olmayıp hangi gerçek kişileri yargılayabileceklerinin

5 Eski Yugoslavya Topraklarında 1991'den Beri İşlenen Ağır Uluslararası Hukuk İhlallerinden Sorumlu Kişilerin Kovuşturulması için Uluslararası Mahkeme. UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: <http://www.icty.org/>

6 1 Ocak 1994 ve 31 Aralık 1994 Arasında Ruanda Topraklarında İşlenen Soykırım ve Diğer Ağır İnsani Hukuk İhlallerinden Sorumlu Kişiler ile Komşu Devletlerin Topraklarında İşlenen Soykırım ve Onun Gibi İhlallerden Sorumlu Ruanda Vatandaşlarının Kovuşturulması İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi. Legacy website of the International Criminal Tribunal for Rwanda: <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>

7 Residual Special Court for Sierra Leone: <http://www.rscsl.org/index.html>

8 Special Tribunal for Lebanon: <https://www.stl-tsl.org/en/>

9 International Criminal Court: <https://www.icc-cpi.int/>

10 University of Canterbury, "Justice Erima Harvey Northcroft Tokyo War Crimes Trial Collection", erişim 20 Temmuz, 2017, http://library.canterbury.ac.nz/mb/war_crimes/toc.shtml

11 Mahkeme resmi sitesi: <https://www.eccc.gov.kh/en>

saptanması gerekir. UCM dışındakiler, suçtan sonra kurulan mahkemeler oldukları için, kişi bakımından yetkileri daha kuruluş aşamasında belirlenmiş olur. Böylece, örneğin Nürnberg'de "Avrupa Mihverinin suçları belli bir coğrafi yere bağlanamayan büyük savaş suçluları"nın yargılanması öngörüldüğünden, Müttefiklerin Almanya'yı yerle bir eden hava bombardımanından sorumlu kişilerin kovuşturulması düşünülemez. Fakat genel yetkili sürekli mahkeme olarak UCM'nin yetkileri de kısıtlıdır çünkü bir kimseyi kovuşturabilmesi, o kimsenin vatandaş olduğu devletin veya suçun işlendiği devletin UCM Statüsü'ne taraf olmasına bağlıdır. Böylece, örneğin Irak'ta işlenen uluslararası suçlar bakımından, Irak UCM Statüsü'ne taraf olmadığı için sadece vatandaşlık bağı nedeniyle kovuşturma yapılabilir ve ABD de UCM Statüsü'ne taraf olmadığı için, ABD vatandaşları kovuşturma konusu olamaz.¹² Buna karşılık Birleşik Krallık Statü'ye taraf olduğundan, bu devletin vatandaşları hiç değilse hukuken (buradaki anlamıyla "kağıt üzerinde") kovuşturma konusu edilebilirler.¹³ Aynı

12 Bunun istisnası, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin UCM Savcılığına başvurmasıdır.

13 UCM Savcılık Ofisi, 2003-2008 arasındaki çatışma ve işgal sırasında Birleşik Krallık vatandaşlarının işlediği iddia edilen suçlar konusunda ön-incelemeyi kapatırken, sadece öldürme ve kötü muamele iddialarını soruşturmak için makul bir temel bulunduğunu, bu iddiaların 4 ila 12 kişinin öldürülmesine ilişkin olması nedeniyle Savcılığın soruşturma açmasını gerektirecek ağırlıkta olmadığını açıklamıştı. Bkz. "OTP response to communications received concerning Iraq", erişim 20 Temmuz 2017, https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/04D143C8-19FB-466C-AB77-4CDB2FDEBEF7/143682/OTP_letter_to_senders_re_Iraq_9_February_2006.pdf 2006'da kapatılan ön-inceleme, yeni kanıtların sunulmasıyla 2014'te tekrar açılmıştır ve akıbeti henüz belli değildir. Ancak, kanıtları sunan iki kuruluştan biri olan ve İngiltere'de adeta "vatan haini" olarak algılanan *Public Interest Lawyers* adlı hukuk firmasının sözleşme yükümlülüklerini ihlal gerekçesiyle kapanmak zorunda bırakılması, bu akıbetin ne olabileceği hakkında fikir vermektedir. Bkz. *BBC*, "Iraq War: Public Interest Lawyers closes down", 15 Ağustos 2016, <http://www.bbc.com/news/uk-37084030>

sınırlamalar, konu, yer ve zaman bakımından da geçerlidir. Bu mahkemeler uluslararası suçları yargılar fakat her mahkeme her suç kendi kurucu belgesinde nasıl tanımlandıysa öyle tanımlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla "insanlığa karşı suçlar" Nürnberg'de başka, örneğin Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerinde başkadır. Hatta ilk kez 1948 Sözleşmesi'nde tanımlanan ve *ad hoc* mahkemelerle UCM Statüsü'nde aynen benimsenen soykırım suçu bile, örneğin Kamboçya Mahkemesi'nin kurucu yasasında farklı tanımlanmaktadır. Dahası, sadece suç tanımları değil, suç oluşturan eylemlerin ve suçun unsurlarının tanımı da farklılaşabildiğinden, bir mahkemenin suçlu bulunduğu birinin diğer mahkemede yargılanmış olsa aklanabileceğini varsaymak temelsiz sayılmaz. Yer bakımından yetki de çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Yugoslavya Mahkemesi sadece eski Yugoslavya'da işlenen suçları yargılamakla yetkiliyken, Ruanda Mahkemesi, "komşu ülkeler"deki suçları da (Ruanda vatandaşları tarafından işlenmek koşuluyla) yargılama yetkisine sahipti. UCM'nin kişi bakımından yetkisi bağlamında değinildiği gibi, bu mahkeme, eğer suçun işlendiği yerin devleti Statü'ye taraf değilse, yer bakımından yetkiye sahip değildir. Nihayet, UCM dışındaki bütün mahkemelerin zaman bakımından yetkisinin, kurucuların herhangi bir hukuksal gerekçeyle açıklanamayacak tercihleriyle sınırlandırıldığını söylemek gerekir: Nürnberg'de insanlığa karşı suçların Almanya'nın Polonya'ya saldırmamasıyla bağlantılandırılmasının hukuksal bir gerekçesi nasıl yoksa, örneğin Ruanda Mahkemesi'nin zaman bakımından yetkisinin 1 Ocak 1994-31 Ocak 1994 arasıyla sınırlandırılmasının da hukuksal bir gerekçesi yoktur. Zaman bakımından sınırlama sorunu UCM Statüsü'nde nesnel bir şekilde çözülmüş gibidir: UCM, ilgili devletin Statü'ye taraf olduğuna dair bildirim alınmasını izleyen 60 günden sonraki ayın ilk gününden sonra işlenecek suçları yargılamaya yetkili kılınmıştır!

Mahkemelerin bileşimine gelince, Tokyo Mahkemesi de dahil olmak üzere, hepsinin uluslararası niteliğinin öne çıktığı görülmektedir:

Dört galip devletin birer yargıç ve savcı atadığı Nürnberg'in aksine Tokyo Mahkemesi'ne on bir devletten yargıç atanmıştır;¹⁴ Yugoslavya Mahkemesi'nde görev yapmış sürekli yargıçlar 33, *ad litem* yargıçlar ise 30 devletten gelmiştir, toplamda da 52 devletin vatandaşı, Yugoslavya Mahkemesi'nde yargıçlık yapmıştır.¹⁵ Ruanda Mahkemesi'nin yargılama dairelerinde ise on yargıç Afrika ülkelerinden olmak üzere 26 yargıç görev yapmıştır.¹⁶ Sierra Leone, Lübnan ve Kamboçya Mahkemeleri yarı-ulusal, yarı uluslararası olduğundan, bu denli geniş bir temsil gücüne sahip olması beklenemez; buna karşılık UCM'nin 18 yargıcı 124 taraf devletin vatandaşları arasından seçtiğinden geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Uluslararası ceza mahkemelerinin savcılar ve savcılık ofislerinin görevlileri ile yazmanlık personeli için de aynı şey söylenebilir. Örneğin Ruanda Mahkemesi'nde yıllar içinde farklılık göstermekle birlikte, ortalama olarak yüz devlet temsil edilmiştir,¹⁷ 800 kişilik kadrosu bulunan UCM'de de yine yaklaşık yüz devletin vatandaşı çalışmaktadır.¹⁸

Tokyo ve Nürnberg hariç, uluslararası ceza mahkemelerinin bir başka ortak özelliği, iki dereceli mahkemeler olmalarıdır. Ceza davalarında adil yargılanma hakkının önemli bir unsurunu oluşturan iki dereceli yargılanma hakkının gereği olarak, bu

¹⁴ ABD, Avustralya, Büyük Britanya, Çin, Filipinler, Fransa, Hollanda, Hindistan, Kanada, Sovyetler Birliği, Yeni Zelanda.

¹⁵ Mahkeme yargıçları: <http://www.icty.org/en/about/chambers/judges> ve eski yargıçları: <http://www.icty.org/en/about/chambers/former-judges>.

¹⁶ Mahkemenin baktığı davalar: <http://unictr.unmict.org/en/cases>.

¹⁷ Sarah M. Kilemi, "ICTR Legacy: Administrative Achievements and Challenges", (ICTR Legacy Symposium, Arusha, 6-7 Kasım, 2014: 3). <http://unictr.unmict.org/en/compendium-legacy-ict-and-development-international-law>

¹⁸ International Criminal Court, "About", <https://www.icc-cpi.int/about>.

mahkemeler yargılama ve istinaf (*appeal*) dairelerinden oluşmakta ve davanın taraflarına belirli koşullarda istinaf dairesine başvurma hakkı tanınmaktadır. Öte yandan, adil yargılanma hakkına ve bu bağlamda sanık haklarına saygı, Nürnberg'den beri uluslararası ceza yargılamalarının temel ilkelerinden olmuştur.¹⁹

Uluslararası ceza mahkemelerinin kararlarının bütün devletler bakımından bağlayıcı bir etkiye sahip olduğu kabul edilir. Ancak kararlarını uygulamak için devletlere muhtaç olduklarından, yetkilerine meydan okuyan devletlere karşı yaptırım uygulama güçleri bulunmamaktadır.

Bitirmeden, uluslararası ceza yargısının, insan hakları mahkemelerinin aksine, "bireysel başvuru"ya kapalı olduğunu vurgulamak gerekir. Uluslararası suçların kurbanları uluslararası ceza mahkemeleri nezdindeki davalarda "taraf" değildirler. Aynı şekilde, UCM'de bir konuyu soruşturması için savcıya sunma hakkı tanınmış olduğu halde, taraf devletler veya Güvenlik Konseyi de davanın tarafı değildirler. Herhangi bir konuda soruşturma açıp açmayacağına karar verme yetkisi sadece savcıya ait olup, mahkemenin soruşturma izni vermesi ve nihayet iddianameyi kabul etmesiyle açılan davanın tarafları sadece iddia ve savunmadır. Buna karşılık, güvenilir her türlü kaynaktan bilgi toplama ödevi çerçevesinde kurbanlardan gelen şikâyetler de savcılık tarafından değerlendirilmektedir.²⁰ UCM'de kurbanlar belirli koşullarla bizzat veya temsilcileri aracılığıyla mahkeme

¹⁹ Buna, Nürnberg döneminde olağan olan idam cezasının süreç içinde hukuk dışına atılmasını, dolayısıyla Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden başlayarak idam cezası verilememesini de eklemek gerekir.

²⁰ Savcılığın Temmuz 2002-Eylül 2016 arasında 12.022 şikâyet aldığı belirtilmektedir. Bkz. The Office of the Prosecutor, *Report on Preliminary Examination Activities*, (Lahey: International Criminal Court, 2016), par. 18, https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf

önüne çıkabilmekte ve onarım için talepte bulunabilmektedir.²¹ Öte yandan tanıklar da davaların vazgeçilmez unsurları olarak özel bir statüye ve korumaya sahiptirler, öyle ki adil yargılamaya ilişkin uluslararası standartlardan sapma oluşturan "gizli tanıklık" bile meşru sayılabilmektedir.²²

Nihayet, çok önemli bir başka ortak özellik de, bu mahkemelerin, hiçbir zaman yetki alanları kapsamındaki bütün uluslararası suçları kovuşturma iddiası taşımasıdır. Yetki alanı içindeki suçlar ve suçlular arasında ayırım yapmamakla görevli olan ulusal ceza mahkemelerinin aksine, uluslararası ceza mahkemeleri, "büyük" suçları ve suçluları kovuşturmak üzere kurulur ve/veya çalışırlar. Bu Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin yargı yetkisinin tanımında açıkça belirtilmiş, spesifik olarak belli bir yerde ve belli bir zaman diliminde işlenen suçları kovuşturma yetkisiyle donatılan daha sonraki *ad hoc* mahkemeler de yargı politikalarını kaçınılmaz olarak bu yönde belirlemiş, ne Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, ne de Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi yer ve zaman bakımından yargı yetkisi içinde kalan *bütün* uluslararası suçları kovuşturmaya kalkmıştır. "Yarışan yetki" veya "tamamlayıcı yetki" kavramlarıyla açıklanmaya çalışılan bu olgunun arka planında, fiili imkânsızlık kadar, ulusal yargılamalara model oluşturma hedefi görülebilir: Uluslararası ceza mahkemeleri, aslında ulusal ceza mahkemelerinin yerine getirmesi gereken cezasızlığı önleme görevini, onların buna niyetleri ya da kudretleri olmadığı durumlarda yerine getirmek üzere oluşturulan yargı organlarıdır.

²¹ International Criminal Court, *Rules of Procedure and Evidence*, (Lahey: International Criminal Court, 2016), kural 85-99, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>

²² Buna ilişkin bir tartışma için bkz. Joanna Pozen, "Justice Obscured: The Non-Disclosure of Witness' Identities in ICTR Trials", *International Law and Politics* 38, No 2 (November 2006). http://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/38.1_2-Pozen.pdf

I.II “Cezasızlıkla

Mücadele” ve Hakikat

Hakkı

Yukarıda genel özelliklerine kısaca değinilen uluslararası ceza mahkemeleri bütün eleştirilere ve alternatif arayışlarına rağmen geniş çaplı bir meşruiyete sahiptir ve bunun ardında, cezasızlıkla mücadele kaygısının yattığı söylenebilir.

Cezasızlık, ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri ile insani hukuk ihlallerinin faillerinin, suçlanmalarına, tutulmalarına, yargılanmalarına ve eğer suçlu bulunurlarsa kurbanlarına onarım sağlanması da dahil uygun cezalara mahkûm edilmeleriyle sonuçlanabilecek hiçbir soruşturmaya konu olmamaları nedeniyle, ister cezai, isterse hukuki, idari veya disiplin bakımından sorumluluğunun öne sürülmesinin hukuken veya fiilen imkânsız olmasıdır. Bu, devletlerin uluslararası suçlara ilişkin hakikatleri ortaya çıkarma, sorumlu olanları kovuşturma, yargılama ve cezalandırma, bu suçların kurbanları için uygun onarım veya giderim yolları bulma ve nihayet bu suçların tekrarlanmaması için gereken diğer önlemleri alma yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanır.²³

Dolayısıyla cezasızlıkla mücadele, basitçe suçluların cezasız kalmasını engellemekten ibaret değildir; hakikatin ortaya çıkarılması, kaydedilmesi ve toplumsal hafızanın bir parçası olarak korunması da bu mücadelenin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle, aslında çok az sayıda sanığı yargılayabilen uluslararası

²³ Diane Orentlicher, Report of the independent expert to update the Set of principles to combat impunity, 61st Session, U.N. Docs. E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>
Ayrıca bkz. Kerem Altıparmak, “Cezasızlıkla Mücadele El Kitabı”, İnsan Hakları Ortak Platformu, (Mart 2016), <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/7c6d3da3ad26d676fe7189ce53b3f539.pdf>

ceza mahkemelerinin gerçek başarısını da burada aramak gerekir.

Cezasızlıkla mücadele kavramının kökleri Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yapılan barış antlaşmalarına kadar gider: Bunlar, uluslararası hukukta o zamana kadar suç sayılmayan eylemler için ceza yargılaması öngörmüş fakat uygulanamamıştır. Versailles Barış Antlaşması'nda, Alman İmparatoru II. Wilhelm “uluslararası ahlaka ve uluslararası antlaşmaların kutsallığına” karşı suç işlemekle itham edilmiş (madde 227), Sèvres Barış Antlaşması'nda ise 1 Ağustos 1914 itibarıyla Türk İmparatorluğu'nun parçası olan topraklarda savaş hali süresince işlenen katliamlardan sorumlu olan kişilerin yargılanması öngörülmüştür (madde 230). Versailles Barış Antlaşması, Wilhelm'in yargılanması için ABD, Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya tarafından atanacak beş yargıçlı bir özel mahkemenin kurulmasını öngörürken, Sèvres'de Milletler Cemiyeti'nin kuracağı bir mahkemeye referans vardır. Nitekim, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kurulurken, onun bir alt organı olarak çalışacak bir Ceza Dairesi oluşturulmasına çalışılmış, ancak bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Versailles Antlaşması'nın II. Wilhelm'in yargılanmasına ilişkin hükümleri, Hollanda kendisine sığınan imparatoru iade etmediği için uygulanamamış, diğer Alman sanıkların yargılanmasına yönelik Leipzig Davaları da fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Sèvres ise zaten yürürlüğe girmemiş, dahası Lozan'ın öngördüğü genel af ile yargılama sorunu tümüyle bertaraf edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise hem suç tanımları berraklaşmış, hem de sorumluların hiç değilse bir kısmı yargı önüne çıkarılabilmıştır. Sorumlu tutulunanların yargılanmadan infaz edilmesi veya öteden beri olduğu gibi galip devletlerin askeri yasalarına göre yargılanması yerine, uluslararası bir antlaşmayla tanımlanmış suçlardan, uluslararası bir mahkeme tarafından yargılanmalarının tercih edilmesi, ceza hukukunun vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğu kamu düzeninin, uluslararası

ölçekte de kurulmak istendiğini göstermektedir. Bu uluslararası kamu düzeninde savaş artık eşit egemen devletlerin kendi çıkarlarını hatta haklarını korumak için başvurageldikleri bir yöntem olmaktan çıkarılarak hukukun dışına atılacak, fakat "uluslararası barış ve güvenlik" adına yapılanlar "savaş" tanımı dışına çıkarıldığı için yaptırımsız bırakılacaktır; aynı şekilde eşit egemen devletlerin egemenlik yetkileri de yine uluslararası hukuk ile sınırlandırılacak fakat bu sınırlandırmalar "eşit"leri bağlarken, "egemen"leri bağlamayacaktır.

Nürnberg davasını böyle bir politik ve konjonktürel bağlam içinde ele almak gerekir. Her şeyden önce, Nürnberg Mahkemesi'ni kuran Londra Anlaşması'nın, galipler arasında yapılmış olması bir yana, Hiroşima'dan iki gün sonra ve Nagazaki'den bir gün önce imzalanmış olduğu hatırlanmalıdır. Dahası, davanın odağı barışa karşı suçlar olmuş, insanlığa karşı suçlar ancak bunlarla bağlantılı olduğu ölçüde yargılanabilir sayılmış, dolayısıyla sadece 1 Eylül 1939'dan sonraki suçları kapsamıştır. Nihayet, insanlığa karşı suçların "Nazileri sanki sadece insani iyilikten yoksunmuş gibi gösteren 'insanlık dışı fiiller' olarak tanımlanması"²⁴ veya çok kısa bir süre sonra, 1948 Sözleşmesi'nde benimsenen tanım uyarınca soykırım olarak nitelenecek olan katliamların "savaşın aşırılıkları" olarak sunulması, bir ceza davasının "hakikat" aracı olarak sınırlarını göstermektedir.²⁵

Yine de Nürnberg'deki 24 kişilik ana davada ve toplam 183 kişiye açılan izleyen 12 davada yapılan tanıklıkların ve sunulan kanıtların, o dönemde başka türlü derlenip sunulması imkânsız görünen muazzam bir arşiv oluşturduğu yadsınamaz. Ana davanın İngilizce, Fransızca ve Almanca

²⁴ Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, çev. Özge Çelik, (İstanbul: Metis, 2009), 280.

²⁵ Martti Koskeniemi, "Between Impunity and Show Trials" *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, ed. Jochen Abraham Frowein ve Rüdiger Wolfrum, (Heidelberg: Kluwer Law International, 2002), 21.

tutanakları 43 cilt olarak yayınlanmış,²⁶ izleyen 12 davanın 330.000 sayfa bulan kayıtlarının özetleri ise İngilizce ve Almanca 15 ciltte toplanmıştır.²⁷ Davaların cezalandırma ve caydırma konusundaki başarısı ne olursa olsun, hatta "hakikat"i ne kadar sınırlı yansıtırsa yansıtın, bu kayıtların toplumsal hafıza açısından ne kadar değerli olduğu açıktır.

Tam da bu nedenle, uluslararası ceza yargılaması modeli, savaş sonrası devletler arası konjonktürde rafa kaldırıldığında bile savaş karşıtları ve insan hakları savunucuları tarafından sahiplenilmiş, Nürnberg mirası ABD'nin Vietnam Savaşı'nda işlediği suçların dökümünü yapan Russell Mahkemesi gibi sembolik mahkemelerle yaşatılmıştır.

1990'ların başında sosyalist blokun dağılması, pazar ekonomisinin zaferinin yanı sıra demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerinin de uluslararası kamu düzeninin temel normları olarak ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu, "iki kutuplu dünya", "Soğuk Savaş" gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılan dönemde bütün dünyaya yayılan silahlı çatışmaları ve Nazi pratiklerini sona erdirmiş değildir. Fakat bunların artık denetlenebilir/üstü örtülebilir olmaktan çıkması, hakikat ve adalet talebiyle bir araya gelen kurbanların ve hak savunucularının taleplerini güçlendirmiş ve uluslararası ceza yargısını yeniden devletlerin gündemine sokmuştur.

Bu yöndeki ilk adım olan ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin ulus-devletlere parçalanma sürecinde, "Avrupa'nın göbeğinde" işlenen suçları yargılamak üzere kurulan Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Nürnberg deneyiminden çok önemli dersler

²⁶ Military Legal Sources, "Trial of the Major War Criminals", erişim 16 Temmuz, 2017, www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/NT_major-war-criminals.html

²⁷ Military Legal Sources, "Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10", erişim 16 Temmuz, 2017, www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/NTs_war-criminals.html

çıkarıldığını göstermektedir: Her şeyden önce, galipler tarafından değil, görünüşte çatışmanın tarafı olmayan "uluslararası toplum" adına Güvenlik Konseyi tarafından kurulmuştur; dahası, "galiplerin hukuku"nu değil, Yugoslavya'nın da taraf olduğu uluslararası antlaşmalara ve teamüle dayanan hukuku uygulamıştır. Mahkemenin sadece "uluslararası toplum" tarafından mahkûm edilmiş olan Sırları değil, aynı "uluslararası toplum"un desteklediği Hirvatları, hatta çatışmanın asıl kurbanları olarak görülen Boşnakları da kovuşturması ise, tarafsızlığına yönelik karine olarak sunulmuştur. Fakat aynı şey, Avrupa'nın göbeğinde değil, Afrika gibi "uzak" bir yerde birkaç ay içinde 800.000 kişinin katledilmesi üzerine kurulmasına karar verilen Ruanda Mahkemesi için pek söylenemez: İç savaş sonunda iktidara gelen Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF) hükümetinin talebiyle kurulan Mahkeme'nin, sayıca az da olsa RPF'nin işlediği suçları da kovuşturma girişimleri sonuçsuz kaldığı gibi, özellikle son dönemlerinde verdiği beraat kararları ve hafif cezalar Ruanda hükümetinin tepkisiyle karşılaşmıştır.²⁸

Bu iki geçici mahkemenin kapanması, kurulmalarından daha güç olmuş, Güvenlik Konseyi'nin ulusal yargı organlarına devredilmeyen bütün soruşturmaları 2004'te, bütün yargılamaları 2008'de ve faaliyetlerinin tamamını 2010'da tamamlamalarını istemesine rağmen Ruanda Mahkemesi ancak 2015'te kapanmıştır, Yugoslavya Mahkemesi de Aralık 2017'de kapanacaktır. Güvenlik Konseyi, bunların mirasını devralmak üzere *Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması* adını taşıyan "küçük, geçici ve etkili" yeni bir mahkeme oluşturmuştur.²⁹ Dolayısıyla artık bu iki mahkemenin faaliyetine ilişkin nihai bir bilanço verilebilmektedir: Yugoslavya Mahkemesi toplam 161 kişi hakkında kovuşturma kararı almış, bunların 83'ü mahkûm

²⁸ Thomas Hauschildt, "ICTR: Contribution to Reconciliation or Victor's Justice?", *Global Governance* 2, No. 3 (May 2014). <http://www.hscentre.org/sub-saharan-africa/international-criminal-tribunal-rwanda-contribution-reconciliation-victors-justice/>

²⁹ Mekanizma için bkz. <http://www.unmict.org/en/about>

edilirken 19'u beraat etmiştir.³⁰ Ruanda Mahkemesi'nde ise toplam 93 kişi hakkında ithamname kabul edilmiş, bunlardan 62'si mahkûm olmuş, 14'ü beraat etmiştir.³¹ Güvenlik Konseyi tarafından "[uluslararası] suçları sona erdirmek ve sorumluları yargı önüne çıkarmak, böylece barışın yeniden kurulmasına [ulusal uzlaşmanın sağlanmasına] ve korunmasına katkıda bulunmak" amacıyla kurulan bu iki mahkemenin, yirmi yıldan uzun süren ve yaklaşık 100 yargıcın görev yaptığı faaliyetleri boyunca demek ki 145'i mahkûm edilen toplam 254 kişi yargılanmıştır!

Bunun, "cezalandırma" açısından göstermelik değilse bile sembolik bir çaba olduğu açıktır: Dolayısıyla, Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinin asıl başarısı, uluslararası ceza hukukunun, ulusal ceza yargılamalarının benimsemesi beklenen esas ve usûllerine ilişkin köklü bir içtihat geliştirmek ve belki bundan da önemlisi, her iki vaka bakımından da muazzam birer arşiv oluşturmak olmuştur. İki mahkemenin toplam arşivinin 10.000 lineer metre boyutunda fiziksel kayıt ve 3 petabyte boyutunda dijital kayıttan oluştuğu tahmin edilmektedir.³²

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün mülkiyetinde olan bu arşivlerin yönetimi 2012'den

³⁰ Geri kalan 37 kovuşturma ithamnamelerin geri çekilmesi veya ölüm gibi nedenlerle sona ermiş, 13'ü nakledilmiş, 9'u ise devam etmektedir. Bkz. International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, "Infographic: ICTY Facts & Figures", 20 Temmuz 2017, <http://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>

³¹ Geri kalanları, yargılamadan önce ölen, henüz yakalanamayan, hakkındaki ithamname geri çekilen veya davası nakledilenler oluşturmaktadır. Bkz. United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals, "The ICTR in Brief", erişim 20 Temmuz 2017, <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>

³² International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, United Nations General Assembly Security Council, 71st session, par. 69, U.N. Doc. A/71/262-S/2016/669 (2016). <http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/160801-fourth-annual-report-en.pdf>

başlayarak *Mekanizma*'ya devredilmiştir. Bu arşivlerdeki kayıtlar, yargısal kayıtlar ve yargısal-olmayan kayıtlar olarak ikiye ayrılmış olup, yargısal kayıtlar iki mahkemenin veya mekanizmanın resmi dava kayıtlarına dahil olanlar, yargısal-olmayan kayıtlar ise bunlar önündeki bir davayla bağlantılı yargısal bir faaliyetin doğrudan sonucu olarak yaratılmış veya elde edilmiş olmayan kayıtlar olarak tanımlanmaktadır.³³ Bütün kayıtlar "hassasiyet" derecesine göre "açık", "gizli" ve "çok gizli" olarak sınıflandırılmaktadır.³⁴ Birleşmiş Milletler Örgütü'nün arşivlerine ilişkin olan ve mahkemeler için de uygulanması öngörülen genel kurallarda, "gizli" bilgi veya materyalin, izinsiz erişim halinde, BM'nin çalışmasına zarar vermesinin makul olarak beklenebileceği, "çok gizli" bilgi veya materyalin ise izinsiz erişim halinde BM'nin faaliyetlerine olağanüstü ağır zarar vermesinin ya da ket vurmasının makul olarak beklenebileceği bilgi ve materyal olduğu belirtilmektedir.³⁵ Başka belgelerde de benimsenen³⁶ bu sınıflandırmada dikkat çekmesi gereken, "açık" materyalin, "BM'nin

33 Access Policy for the Records Held by the Mechanism for International Criminal Tribunals, United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals, U.N. Doc. MICT/17 (2016). <http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/pd-mict-17-160812-en.pdf>

34 International Criminal Tribunals: information sensitivity, classification, handling and access, United Nations Secretariat, U.N. Doc. STK/SGB/2012/3 (2012). http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/120720-secretary-general-bulletin_en.pdf

35 Information sensitivity, classification and handling, United Nations Secretariat, Section 2, U.N. Doc. STK/SGB/2007/6 (2007). https://archives.un.org/sites/archives.un.org/files/ST_SGB_2007_6_eng.pdf

36 Directive on Judicial Records, Birleşmiş Milletler International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991, U.N. Doc. IT/280 (2015). <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Miscellaneous/150216-it280-en.pdf>

çalışmasına zarar vereceğine dair makul bir beklentiye yol açmayacak kayıtlar" şeklinde tanımlanmasıdır. Kısacası, gerek Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, gerekse onların mirasını devralan *Mekanizma*, "hakikat"e dair olan ve bazılarının 20, bazılarının 50 yıl saklanması³⁷ gereken bazı sırlara sahiptir!

Bütün bunlar, *ad hoc* mahkemelerin -görünüşte galiplerin mahkemesi olmasalar bile- "hakikat" ile ilişkisinin hiç de sorunsuz olmadığını göstermektedir. Neyi ve kimleri yargılayacakları daha kuruluşlarında öngörülen, "hakikat"i açığa çıkarmaya değil, sanıkların suçluluğunun ispatına dayalı bir yargılama usûlüyle çalışan, dolayısıyla seçici davranması kaçınılmaz olan, üstelik de sır saklamak zorunda olan bu mahkemeler "hakikat" in sadece bir kısmını ortaya koyabilir. Bu, melez (*hybrid*) mahkemeler için daha da geçerli olsa gerektir.³⁸

Öncekilerin aksine genel ve sürekli bir mahkeme olan UCM'ye gelince, küresel ölçekte cezasızlıkla mücadelenin bugüne kadarki en kapsamlı adımını oluşturan bu mahkemenin, yargısal faaliyeti kadar hatta belki ondan daha önemli olan model oluşturma işlevi üzerinde öncelikle durmak gerekir. Statüsünde de belirtildiği gibi, UCM'nin yetkisi "tamamlayıcı" yetki olup, asıl hedef uluslararası suçların öncelikle ulusal ceza mahkemelerinde yargılanmasıdır. Bunun, uluslararası suçların işlenmeye devam edeceğine dair "realist" bir beklentiyi yansıtıyor olması, zaten hiçbir zaman temellendirilememiş olan "caydırıcılık" argümanını daha da zayıflatmakta, buna karşılık ulusal ceza adalet sistemlerinin UCM'yi model almasını sağlamayı amaçlayan uluslararası çabaları yoğunlaştırmaktadır.

37 U.N. Doc. STK/SGB/2012/3

38 Bunlardan Sierra Leone için Özel Mahkeme'ye ilişkin eleştirel bir değerlendirme için bkz. L. Kalembo Rudy, "Devlet Başkanlarının Cezai Sorumluluğu: Charles Taylor Örneği", (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

"Pozitif tamamlayıcılık" veya "aktif tamamlayıcılık" olarak kavramsallaştırılan³⁹ bu çabaların en dikkat çekicilerinden biri, UCM bünyesinde oluşturulan veritabanıdır. *Hukuksal Araçlar* adını taşıyan veritabanının, "gerek zengin, gerekse daha az maddi kaynaklara sahip ülkelerin hukukçularına sürekli güncelleştirilip zenginleştirilen bir arşiv sunarak uluslararası ceza hukuku alanındaki bilgiye erişimi demokratikleştirmekte" olduğu belirtilmektedir.⁴⁰ Bunun yanı sıra geliştirilen *Dava Matriksi* ise, uluslararası suçların yargılanmasında hem UCM hem de ulusal ceza mahkemelerinin kullanmasına yönelik bir uygulamadır; bu uygulama her suçun unsurlarına ayrıldığı, bu unsurlara ve sorumluluk türlerinin her birine denk düşen kanıtların, potansiyel kanıtların ve bilgilerin yüklenebildiği bir şablon sunmaktadır.⁴¹ Diğer bir deyişle, UCM sadece bir mahkeme değil, "hakikat"e ulaşma tekniklerinin geliştirildiği bir merkezdir de...

UCM'nin yargısal faaliyetine geçmeden, onu kendinden öncekilerden ayıran biri olumlu diğeri olumsuz iki özelliğine de değinmekte yarar vardır. Her şeyden önce, UCM'ye, "hakikate ulaşma" ödevi yüklendiği belirtilmelidir: Statü uyarınca Savcı, hakikati belirlemek amacıyla, bu statü altında ceza sorumluluğu bulunup bulunmadığına dair bir değerlendirme için soruşturmayı ilgili bütün olgu ve kanıtlara genişletir ve bunu yaparken suçlayıcı ve aklayıcı koşulları eşit şekilde soruşturur (madde 54); bu, uluslararası ceza mahkemelerinin yargılama usûlünde "hakikat" lehine önemli bir normatif adım

³⁹ Morten Bergsmo, Olympia Bekou ve Annika Jones, "New Technologies in Criminal Justice for Core International Crimes: The ICC Legal Tools Project", *Active Complementarity: Legal Information Transfer*, der. Morten Bergsmo, (Oslo: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2011), 25-42, https://www.fichl.org/fileadmin/fichl/documents/FICHL_8_Web.pdf

⁴⁰ "What are the ICC Legal Tools?", International Criminal Court, erişim 16 Temmuz 2017, <https://www.legal-tools.org/fr/que-sont-les-outils-juridiques-de-la-cpi/>.

⁴¹ Bergsmo, Bekou ve Jones, 29.

sayılabilir. Buna karşılık, BM Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemleri karşısında kullanabileceği yetkiler çerçevesinde aldığı bir kararla talep etmesi durumunda 12 ay boyunca kovuşturma veya hatta soruşturma başlatılmayacak veya yürütülemeyecek olması, dahası Güvenlik Konseyi'nin aynı koşullarda bu talebi dilerse sonsuza kadar yinelemesi önünde hiçbir hukuksal engel bulunmaması (madde 16) nedeniyle, UCM'nin hakikate ancak Güvenlik Konseyi'nin izin verdiği süre boyunca ve izin verdiği kadarıyla vakıf olabileceğini söylemek abartma sayılmamalıdır.

Öte yandan, UCM kayıtlarının yönetiminde de, soruşturmanın/kovuşturmanın selametini, kurban ve tanıkların korunmasını, hatta mahkemenin güvenilirliğini gözetmenin ötesine geçen bir gizlilik kaygısı taşındığı ve "devlet sırrı" kavramına aşına olunduğu anlaşılmaktadır.⁴²

UCM'nin 15 yıllık yargı pratiğine bakıldığında ilk göze çarpan ise Afrika'dır: 24 davanın 24'ü, ve 10 soruşturmanın 9'u Afrika'da işlenen suçlara ilişkindir. Bu durum, UCM Statüsü'nün yürürlüğe girmesi için gereken 60 onayın 34'ünü sağlamış olan Afrika devletlerinin tepkisine yol açmış ve Afrika Birliği Meclisi, 2017 başında, Afrika devletlerinin UCM Statüsü'nden çekilmesini destekleyen bir karar almıştır.⁴³ Öte yandan, UCM'nin kuruluşunda etkin rol oynayan fakat Statü'ye taraf olmadığı gibi kendi vatandaşlarının yargılanmaması için taraf devletlerle ikili

⁴² Örneğin bkz. ICC Information Protection Policy, International Criminal Court, Administrative Instruction, ICC/AI/2007/001, (2007), par. 2.4, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Vademecum/ICC%20Information%20Protection%20Policy%20-%202007.pdf>

⁴³ Decisions, Declarations, Resolutions and Motion, African Union, 28th Ordinary Session, Decision on the International Criminal Court (ICC) - Doc. EX.CL/1006(XXX), Assembly/AU/Dec.622(XXVIII) (2017). https://au.int/sites/default/files/decisions/32520-sc19553_e_original_-_assembly_decisions_621-641_-_xxviii.pdf. Ayrıca bkz. Draft 2 Withdrawal Strategy Document, African Union, Restricted Circulation (2017). https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/icc_withdrawal_strategy_jan_2017.pdf

anlaşmalar yapan ABD'nin de mahkemenin etkili çalışmasının önünde ciddi bir engel oluşturduğu açıktır.

Bütün bunlar, uluslararası ceza yargısının yaklaşık yüz yıllık serüveninin sonunda büyük umutlarla kurulan UCM'nin bile aslında "bir bütün olarak hakikat"e ulaşma imkânlarının kısıtlı olduğunu göstermektedir.

I. III Sonuç

Yukarıda kısaca özetlenenler, aslında yazının epigrafında dile getirilen eleştirinin ardındaki temel soruna ilişkindir: Hakikat elbette bir bütündür, fakat bir ceza davasında ona, onu parçalamadan veya manipülatif eklentilerle donatmadan nasıl bakılabilir? Diğer bir deyişle, bir ceza davası hakikate bir senaryodan, örneğin Evrim Alataş'ın *Min Dît*'inden daha fazla yaklaşabilir mi? Hem mağdurların ve yaşadıklarının, hem faillerin ve kurumsal bağlantılarının açığa çıkarıldığı ve eğer hakikat bir bütün ise, onun, başı ve sonu sonradan belirlenmiş bir "geçmiş"e kapatılmayıp, nasıl ise öyle olduğu bir süreç içindeki haliyle açığa çıkarılması mümkün müdür?

Uluslararası ceza mahkemelerinin pratiği, bunun mümkün olmadığını bir kez daha göstermektedir. Uluslararası ceza yargısı, tıpkı Yunan mitolojisindeki haydut Procrustes gibi iş görmek, hakikatin "fazla" gelen kısımlarını kesmek, ele geçirebildiği sanıkların sorumluluklarını ise yatağın boyuna uyduracak ölçüde uzatmak zorundadır. Çünkü her mahkeme gibi uluslararası ceza mahkemeleri de, onları kurmaya muktedir olanların yani "egemen"lerin mahkemesidir ve her ceza davası da hakikatin şu ya da bu ölçekteki hegemonik bir temsilinden ibarettir.

Bu bakımdan, Yugoslavya Mahkemesi Savcısının, Srebrenitsa'nın yıldönümünde sarfettiği, kuşkusuz iyi niyetli, yine de unutulamayacak bir lapsus oluşturan "Kurbanlar olmasaydı, adalet mümkün

olmazdı" deyişi⁴⁴ de, "kopuş davaları"nın ustası Jacques Vergès'nin Yugoslavya Mahkemesi önünde Miloseviç'i, Kamboçya Mahkemesi önünde de Kızıl Kmerlerin devlet başkanını savunması da tesadüf olmasa gerektir.

Bu nedenle, hakikatin, ortaya çıkarılmak üzere, suçların daha kapsamlı tanımlanacağı, daha iyi hukukçuların yetişeceği, daha geniş kaynak ve imkânlara sahip mahkemelerin daha adil usûllerle yargılama yapacağı günleri beklediğine dair yanılmayı beslemek yerine, hakikate dair bir başka uyarıya kulak vermek gerekir: Hakikat, siyaseten kurulur⁴⁵ ve gerçekte bunu en iyi bilenler, "egemenler" tarafından "hakikat"e dair nihai sözü söylemekle yetkilendirilen mahkemelerdir!

Öyleyse, "dava biçiminin ve ceza yargılamasının usûlleri içerisinde davanın asıl sorularının örtbas edilmesi"ne⁴⁶ göz yummadan hakikate sahip çıkmak gerekir: Yeryüzünün dört bir köşesinde hakikat ve adalet savunucularının yaptığı da budur.

⁴⁴ Prosecutor, *Statement: Srebrenica 20th Anniversary Commemoration*, (Lahey: United Nations International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 2015). http://www.icty.org/x/file/Press/Statements%20and%20Speeches/Prosecutor/150711_prosecutor_brammertz_srebrenica_genocide_commemoration_en.pdf

⁴⁵ Ahmet Murat Aytaç, "Hakikat ve Siyaset ya da Hakikati Savunma Üzerine Düşünmek", *Hakikat ve İnsan Hakları*, der. Özkan Agtaş ve Bişeng Özdiñç, (Ankara: Dipnot, 2012), 19-58.

⁴⁶ Özkan Agtaş, "Dava Üzerine", *Ayrıntı Dergi*, Ocak, 2014. <http://ayrintidergi.com.tr/dava-uzerine>

II.

AĞIR İNSAN HAKLARI

İHLALLERİNDE

CEZA ADALETİ

MELİS GEBEŞ

II.I Ağır İnsan Hakları

İhlalleri Nedir?

Siyasi şiddetin bir tezahürü olan ağır insan hakları ihlalleri, spesifik bir politik, kurumsal ve ideolojik bağlam içerisinde meydana getirilir. Silahlı çatışma dönemlerinde olduğu gibi askeri darbe, siyasi karışıklık veya muhaliflerin bastırılmaya çalışıldığı diğer dönemlerde de devletlerin iktidarlarını koruma ve sürdürmenin bir yöntemi olarak başvurduğu söz konusu ihlaller, bu politik anlam ve amaca hizmet eder.

Uluslararası insan hakları hukukuna ait olan “ağır insan hakları ihlalleri” terimi, herhangi bir sözleşmede açıkça tanımlanmış veya hangi ihlallerin bu kapsamda değerlendirileceği tüketici bir biçimde sayılmış değildir. Ağır insan hakları ihlaline yol açan eylemlerin aynı zamanda suç teşkil etmesi nedeniyle, bu terim ile uluslararası ceza hukukunun “uluslararası suçlar” kavramı şartları olduğu takdirde büyük ölçüde örtüşür. Bu eylemler doğası itibariyle doğrudan devlet eliyle veya devlet adına işlendiklerinden dolayı kriminologlar tarafından “devlet suçları” olarak kavramsallaştırılırken, siyaset bilimi literatüründe “devlet şiddeti” veya “devlet terörü” olarak anılır.⁴⁷ Hukuk alanında kavramın müphemiyeti nedeniyle teorik bir yasal tanımdan ziyade, pratikte somut olayın koşullarını ifade etmek üzere nasıl kullanıldığına bakmak daha iyi bir kavrayış sunar. Bir ihlalin ağır insan hakları ihlali oluşturup oluşturmadığı değerlendirilirken ihlalin ölçüğü, yarattığı etki, doğurduğu yükümlülükler ve kimi

⁴⁷ Alette Smeulers ve Fred Grünfeld, *International Crimes and Other Gross Human Rights Violations: A Multi and Interdisciplinary Textbook*, (Boston Martinus: Nijhoff Publications, 2011), 21.

zaman mağdurları içine sürüklediği durum belirleyici olur.⁴⁸ Örneğin, devletler veya devlet otoritelerinin yolsuzluk veya diğer ekonomik suçların işlenmesinde dahli vardır; ancak bu, eylemin ağır insan hakkı ihlali olarak nitelendirilmesi için yeterli değildir. Ağır insan hakları ihlallerinin, yaygın ve sistematik nitelikleriyle ve eylemlerin şiddetiyle karakterize edildiği söylenebilir. Kısacası bu hukuki terim – bunlarla sınırlı olmasa da- zorla kaybetme, işkence, hukuk dışı ve keyfi infaz gibi şiddetin en uç biçimlerini nitelendirmek için ayrılmıştır.

II.II Devletin

Ağır İnsan Hakları

İhlallerini

Cezalandırma

Yükümlülüğü

Hayatta kalan Nazi liderlerinden bazılarının İkinci Dünya Savaşı'nın galibi devletler tarafından kurulan ilk uluslararası askeri ceza mahkemesinde yargıldığı Nürnberg Davası, hukukun bu eylemlere nasıl cevap verdiği konusunda tarihi bir kırılma noktası oluşturuyor. Bu dava, devletlerin savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım gibi uluslararası suçlar ve diğer ağır insan hakları ihlallerine yol açan eylemlerden sorumlu olan kişileri cezai olarak hesap verebilir kılma yükümlülüğü bulunduğunun kabulünün başlangıcı olarak görülüyor. Cezalandırıcı adalet anlayışının ürünü olan bu yükümlülük, bireysel cezai sorumluluk

⁴⁸ Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, *What Amounts to 'a Serious Violation of International Human Rights Law'?*, Academy Briefing No. 6 (2016): 5 https://www.geneva-academy.ch/joomla-tools-files/docman-files/Publications/Academy%20Briefings/Briefing%206%20What%20is%20a%20serious%20violation%20of%20human%20rights%20law_Academy%20Briefing%20No%206.pdf

temelinde hesap verebilirlik üzerinde yoğunlaşıyor ve kovuşturmayla cezalandırmayı gerektiriyor. Cezalandırma yöntemi, hukukun ağır insan hakları ihlalleriyle dolu geçmişle nasıl hesaplaşılacağına ilişkin sunduğu tek adalet anlayışı olmasa da bugün uluslararası toplum tarafından güçlü bir şekilde destekleniyor.⁴⁹ Ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili adaleti sağlama çabalarında cezalandırıcı adalet anlayışına yönelik yükselen ilginin izi, uluslararası hukukun birbirinden beslenen iki ayrı alt dalı olan uluslararası ceza hukuku ve uluslararası insan hakları hukukunun tarihsel gelişiminde sürülebilir.

Nürnberg yargılamalarının sembolü olduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, bu yargılamalarla temelleri atılan uluslararası ceza hukukunun birçok yasal ve kurumsal uygulamayla yerleşik hale geldiği bir zaman dilimi olduğu gibi; insan hakları hukukunda da bazı ihlallerin suç olarak kabul edildiği normatif bir rejimin oluşturulması ve insan hakları hareketinin ceza adaleti sistemlerine giderek önem vermesi süreçleriyle ifadesini bulan cezalandırıcı düşünce tarzının gelişimini yansıtıyor.⁵⁰ Devletler yerine doğrudan bireyleri sorumlu tutan uluslararası ceza hukuku mekanizmalarına giderek artan bir şekilde başvurulması, aynı zamanda, uluslararası hukukta bireyin önelliğinin gelişimini gösteriyor. Nürnberg yargılamalarını Japonya'da kurulan Uzak Doğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi ve Kudüs'te Adolf Eichmann'ın yargılanması izliyor; ardından eski Yugoslavya'daki çatışma

⁴⁹ Ağır insan hakları ihlallerinin ardından adaletin nasıl sağlanacağına ilişkin cezalandırmadan başka yöntemler öneren onarıcı adalet yaklaşımı için bkz. Turgut Tarhanlı, "Geçmiş ve Gelecek Arasında Onarıcı Bir Adalet Yaklaşımı", içinde Bir Daha Asla! Geçmişle Yüzleşme ve Özür, yayına hazırlayanlar: Asena Günal ve Önder Özengi, Vaka İncelemeleri: Mehmet Sinan Birdal ve Derviş Aydın Akkoç, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013) erişim 16 Temmuz 2017, <http://www.birdahaasla.org/documents/papers/turgut-turkce.pdf>

⁵⁰ Christoph J.M. Safferling, "Can Criminal Prosecution be the Answer to Massive Human Rights Violations?", *German Law Journal* 5, No.12 (2004): 1473-1475, <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/cancriminalprosecutionbethanswer.pdf>

döneminde meydana gelen mezalimlere ve Ruanda'daki kitlesel katliamlara yanıt vermek üzere *ad hoc* nitelikli Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kuruluyor. O zamandan bu yana kurulan melez nitelikli mahkemelerin örnekleri Sierra Leone, Doğu Timor, Kosova ve Kamboçya'da; özel nitelikli mahkemelerinki ise Irak ve Lübnan'da bulunabilir.

Cezalandırıcı adalet anlayışının insan hakları hukukundaki yansımalarını gerek insan hakları sözleşmelerinin devletlere cezalandırma yükümlülüğü getiren açık hükümlerinde gerekse genel hükümlerden içtihat yoluyla oluşturulan kurallarda görmek mümkün.⁵¹ Örneğin, Birleşmiş Milletler bünyesinde kabul edilen Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme temel hakların korunması için devletlerin ceza hukuku yaptırım uygulamalarını zorunlu kılarken; spesifik ihlal türleri için bir koruma rejimi oluşturan İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme devletlere işkence, zorla kaybetme ve ırk ayrımcılığı teşkil eden fiilleri iç hukuklarında gerekli düzenlemelerle suç olarak kabul etme ve etkili cezai yaptırım uygulama yükümlülüğü getiriyor. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yerleşik içtihadı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yaşam hakkını koruma altına alan 2'inci, işkence yasağını düzenleyen 3'üncü, zorla çalıştırılma ve kölelik yasağını düzenleyen 4'üncü ve özgürlük ve güvenlik hakkını garanti altına alan 5'inci maddelerinin usûli yönü kapsamında devletlerin etkili bir soruşturma sonucunda failerin belirlenip ceza hukuku hükümleri doğrultusunda yaptırıma uğratılmasını sağlama yükümlülüğü bulunduğunu belirtiyor. Bu yükümlülük özel hayat ve aile yaşamına saygı hakkını koruma altına alan 8'inci maddenin ihlal edildiği, ancak medeni hukuk korumasının ötesinde, ceza

⁵¹ Altıparmak, "Cezasızlıkla Mücadele El Kitabı", 26-31.

hukuku yaptırımını gerekli kılan bazı özel durumlarda da söz konusu olabilmekte.⁵² Bunların yanı sıra, insan hakları koruma mekanizmalarının yayınladığı bağlayıcı nitelikte olmayan belgelerde de devletlerin uluslararası suçlar ve ağır insan hakları ihlallerine yol açan eylemlerden sorumlu failleri yargılama ve suçlu bulunmaları halinde suçun ağırlığıyla orantılı olarak cezalandırma yükümlülüğü olduğunun altı çizilmekte.⁵³

İki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği Soğuk Savaş sonrası dönem, özellikle Güney Amerika'da uluslararası güç politikalarının beslediği sivil ve askeri otoriter rejimlerin gerçekleştirdiği ağır insan hakları ihlalleri ve uluslararası suçların ardından demokrasiye geçiş süreci ve modernleşme dalgasına sahne oluyor. Bu dalganın etkileri daha sonraları Doğu Avrupa ve Orta Amerika'da da görülmeye devam ediyor. Onarıcı adalet mekanizmalarının öne çıktığı bu dönemde, hakikat komisyonları yaygın olarak uygulama alanı bulmuş; ilk olarak 1983'te Arjantin'de kurulan Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyon'u, daha sonraları *apartheid* rejimi sonrası 1994'te Güney Afrika'da kurulan Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu ve ağır insan hakları ihlallerinin meydana getirildiği diğer çatışma sonrası coğrafyalarda kurulan farklı isim ve özelliklerdeki çeşitli komisyonlar izlemiştir. Baskıcı rejimlerden sonra göreve başlayan yeni demokratik hükümetlerin bazıları tarafından hayata geçirilen af uygulamalarının önemli bir maliyeti olmuş ve af müessesesi esasında faillere cezadan başışıklık tanıyan siyasi bir pazarlığın parçası olduğu gerekçesiyle şiddetli eleştirilere

⁵² A.g.e. 32-35.

⁵³ Bkz. *inter alia*, ECOSOC Res. Principles on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions, U.N. Docs. 1989/65 (1989). <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/executions.pdf> ve Diane Orentlicher, Report of the independent expert to update the Set of principles to combat impunity, 61st Session, U.N. Docs. E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

konu edilmiştir.⁵⁴ 2002 yılında daimi nitelikli Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasıyla, cezalandırıcı adalet yaklaşımına af eleştirilerine tepki olarak okunabilecek bir geri dönüş olduğu söylenebilir. İnsan hakları organlarınc da af uygulamasının uluslararası suçlar ve ağır insan hakları ihlallerinden cezai olarak sorumlu olan kişilerin kovuşturulmasını engellediği takdirde kabul edilemez olduğu defaatle belirtilmiştir.⁵⁵ 2000'li yıllarda, Orta ve Güney Amerika'da otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü süre zarfında, çok az istisna haricinde, faillere cezasızlık koruması sağlama aracı rolü üstlenen ulusal ceza mahkemelerinin, ağır insan hakları ihlallerine ilişkin başarılı kovuşturmalar yürütülmüş olması da cezalandırıcı adalet mekanizmalarına dikkate değer bir dönüş yaşandığını göstermekte.⁵⁶

Nürnberg'den 70 küsur yıl sonra, günümüzde, yargısal ve yarı yargısal insan hakları organları, uluslararası ve bölgesel insan hakları kurumları ve akademisyenler, devletlerin failleri soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma yükümlülüğü olduğu konusundaki fikri birliği dile getirmekte; insan haklarını savunmak cezai hesap verebilirliği sağlamayı savunmak ve cezasızlıkla mücadele etmekle eş değer anlama gelmektedir.⁵⁷ Faillerin bireysel cezai sorumluluğu ulusal ceza

⁵⁴ James L. Gibson, "Truth, Justice and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty in South Africa", *American Journal of Political Science* 46, no. 3 (2002): 540.

⁵⁵ Bkz. *inter alia*, Analytical study on human rights and transitional justice, UN Human Rights Council, 12th Session, par. 54, U.N. Doc. A/HRC/12/18 [2009] http://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=15920

⁵⁶ Bkz. Katya Salazar, "Prosecuting serious human rights violations in domestic courts: The impact of international law and the Inter-American human rights system in Latin America", (Ağır Suçların Etkili Soruşturmasında Uluslararası Deneyim Konferansı, Diyarbakır, Türkiye, 11-12 Ocak 2014). http://www.dplf.org/sites/default/files/katya_salazar_presentation_turkey.pdf

⁵⁷ Karen Engle, "Anti-Impunity and the Turn to Criminal Law in Human Rights", *Cornell Law Review* 100, no. 5 (2015): 1069. <http://cornelllawreview.org/files/2015/07/Englefinal.pdf>

mahkemelerinin yanı sıra cezasızlıkla mücadelede önemli bir rol atfedilen Uluslararası Ceza Mahkemesi, *ad hoc*, melez veya özel nitelikli ceza mahkemeleri ile evrensel yargı ilkesine dayanarak yetkisini kullanan başka devlet mahkemeleri aracılığıyla aranmaya devam etmektedir.

II.III Ceza

Mahkemelerinin

Rolü ve İşlevi

Ağır insan hakları ihlallerine yol açan faillerin ceza mahkemelerinde yargılanmasının suçların gelecekteki tekrarını önleme ve hukukun üstünlüğünü tesis etme işlevinin yanı sıra geçmişin kötü mirasıyla hesaplaşmada kritik bir önem taşıdığı kabul edilir. Kovuşturmaların hakikatin taşıyıcısı olduğu ve mahkemelerde üretilen anlatının, resmi bir tarihi kayıt oluşturarak, çatışma süreci yaşayan ve ağır insan hakları ihallerinin meydana getirildiği toplumlarda barışa katkıda bulunduğu ileri sürülür. Ne var ki ceza yargılamaları hakkındaki bu olumlu görüşler, Nürnberg yargılamalarından bu yana yargılamaların ürettiği anlatının sınırlı ve taraflı; caydırıcılığının ise belirsiz olduğunu iddia eden karşı görüşler tarafından eleştirilir.

Eleştirilere göre, bir ceza kovuşturmasının amacı hakikati ortaya çıkarmak değil, belirli iddiaların ispat kurallarına göre suç oluşturup oluşturmadığını tespit etmektir. Ceza mahkemeleri ispat kurallarıyla bağlı olduğu için ürettiği hakikat önemli bilgileri dışlayan sınırlı bir özelliكتedir.⁵⁸ Birbiriyle yarışan hakikat iddiaları arasında suç veya masumiyete dair verilen bir hükümden ibaret olan bu süreç sonucu üretilen hakikat “yasal bir hakikat”tir. Ancak, hayatta kalanların duymak istediği hakikat, çoğu zaman adli bilimlere dayalı ya da yalnızca sayılardan ibaret bir hakikat değildir.

⁵⁸ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, (New York: Routledge, 2011), 100.

Hayatta kalanlar ne olduğuna dair sorularının bu şekilde cevaplanmasını değil; yaşananların neden ve nasıl olduğuna dair hakikati duymayı talep eder. Faillerin bu suçları neden işlediğini, suçların ardında yatan politik motifi, siyasi iktidarın bu motifi nasıl ürettiğini ve desteklediğini, mezalimler yaşanırken sessiz kalanların neden sessiz kaldığını bilmek isteyen kişilerin sorularının yanıtını herhangi bir mahkeme kararında aramak gerçekçi olmayabilir.⁵⁹ Çünkü hiçbir mahkeme “kötülüğün sıradanlığı”nı açıklayamaz; hikâyenin en önemli parçası anlatılamaz ve hakikat üzerindeki toplumsal sessizlik süregider. Yargılamaların caydırıcı etkisi olduğunu iddia eden görüşü destekleyecek kesin bir veri de bulunmamaktadır. Ne Nazi Almanyası'na dair yapılan yargılamalar Ruanda'da yaşananların önüne geçebilmiş ne de Ruanda'nın yargılanması Darfur'da yaşananları engelleyebilmiştir.

Ağır insan hakları ihlali oluşturan eylemlerin işlendiği yerde bulunan ulusal ceza mahkemeleri, kovuşturma yürütme yetkisine sahip olan diğer mahkemelere göre, öncelikli yetkili olan mahkemelerdir. Yargı yetkisine sahip olan ulusal otoritelerin maddi sebeplerle düzgün işlememesi veya politik nedenlerle işlemeyi tercih etmemesi durumunda diğer mahkemeler devreye girer. Ulusal mahkemeler, cezai kovuşturmaların tümüne içkin olan birçok dezavantaj, zorluk ve ikilemi barındırdığı gibi, temel olarak devlet egemenliğinden kaynaklı kendine has sorun alanları da içerir. Bağımsızlık ve tarafsızlıktan uzak yargı organları tarafından yürütülen davalar kolayca ülkedeki siyasi anlaşmazlığın güçlü veya kazanan tarafının eylemlerini meşrulaştırma zemini haline gelebilir veya bazı kimseleri suçlarken, başkalarını korumak için kullanılabilir. Ulusal mahkemeler devlet aygıtının bir parçası olmayı sürdüren ya da halen güç sahibi olan kişiler hakkında kovuşturma yürütmekten imtina edebilir. Literatürde ceza adaleti sistemlerinin, kanunların ihlal edilmesinin kural değil istisna olduğu toplumlar için tasarlandığını kabul

⁵⁹ Erin Daly, “Truth Skepticism An Inquiry into the Value of Truth in Times of Transition”, *International Journal of Transitional Justice* 2, no. 1 (2008): 27.

etmek gerektiğini söyleyen görüşler, ihlallerin yaygın ve sistematik olduğu durumlarda ceza yargılamalarının hakikat komisyonları gibi diğer tamamlayıcı uygulamalarla desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶⁰

Tüm bu tartışmaları hatırd tutarak yine de hem ulusal hem uluslararası seviyede yürütülen ceza kovuşturmalarının en azından ağır insan haklarına dair hakikatin bir derecede ortaya çıkartılmasına ve sorumlulardan bazılarının hesap verebilirliğinin sağlanmasına, nihayetinde belirli bir derecede adaletin sağlanmasına katkıda bulunduğu kanısına varmak mümkündür.

II.IV Faillerin Cezasızlık Zırhıyla Korunması

Ağır insan hakları ihlallerine yol açan eylemlerden sorumlu kişileri cezalandırma ve ihlallere dair hakikati ortaya çıkarma talebi her ne kadar güçlü ve istikrarlı bir şekilde savunulsa da, yerine getirilmesi güçtür ve çoğu kez cezasızlık sorunuyla karşılaşılır. Cezasızlık, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda etik ve politik boyutları olan evrensel bir sorun alanı. Toplumunu bir bütün olarak etkileyip karakterize eden, baskıcı ve otoriter atmosferi canlı tutan sosyal bir olguyu işaret ediyor. Hukuki bir terim olarak cezasızlık, herhangi bir hukuk sisteminde ceza yaptırımına tabi olması gereken bazı eylemlerin *de jure* veya *de facto* nedenlerle bu yaptırıma çarptırılmaması durumunu belirtir. Bu durum, ağır insan hakları ihlallerinin ardından hayatta kalanların hakikate ulaşmasını da engelleyerek, otoriter rejimler tarafından üretilen hakikatin sürdürülebilir kılınmasına da neden olur. Kendini besleyen döngüsel bir sorun olan cezasızlık ortadan kaldırılmadığı müddetçe hak ihlallerinin tekrarlanması kaçınılmaz bir sonuçtur.

Türkiye örneğine bakıldığında cezasızlığın devamlılık gösteren bir devlet politikası haline

⁶⁰ Paul van Zyl, *Unfinished Business: The Truth and Reconciliation Commission's Contribution to Justice in Post-Apartheid South Africa*, (New York: Transnational Publishers, 2002), 748.

geldiği açıkça görülebilir. Türkiye'de cezasızlık sorunu, başka ülkelerde olduğu gibi, yalnızca ağır insan hakları ihlali teşkil eden eylemlerle ilgili olarak değil, güvenlik gücü mensuplarının ve kamu görevlilerinin faili olduğu diğer hak ihlallerinin yanı sıra, devlet aklının işlenmesini makbul gördüğü suçlarda da gündeme geliyor. Başka bir deyişle, toplumun ötekileri olarak marjinalize edilen etnik, cinsel, dini, siyasi kimliklere yönelik işlenen suçların failleri de güçlü bir cezasızlık zırhıyla korunuyor.

90'lı yıllarda yaygın ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili yürütülen cezai süreçler, Türkiye'nin "cezasızlık kültürünü" kavramak için elverişli bir örnek teşkil ediyor. Devletin güvenlik güçleri ile PKK (Partiya Karkerên Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi) arasındaki silahlı çatışmanın yoğunlaştığı bu yıllarda, ağır insan hakları ihlalleri "terörle mücadele" stratejisi olarak başvurulan bir yöntem haline geldi. Devletin şiddet kullanma tekeline suiistimal ederek kişileri zorla kaybettiği, hukuk dışı ve keyfi şekilde infaz ettiği, köylerini yakarak terk etmeye zorladığı bu dönemin askeri, idari veya siyasi sorumlularının yargı önünde hesap vermesi güçlü engellerle karşılaştı. 90'lı yıllarda gerçekleştirilen ve milyonlarca kişiyi etkileyen son derece ağır ihlallere ilişkin çok az sayıda dava açıldı; ancak bu davalarla da cezasızlık zırhı hiçbir zaman delinemedi. Gerek mevzuat gerekse idari ve yargısal pratikten kaynaklanan engeller faillere sağlanan korumanın temelini oluşturmaya devam ediyor.⁶¹

⁶¹ Türkiye mevzuatında cezasızlığa yol açan sorun alanları için bkz. Öznur Sevdiren, *Türkiye'nin Cezasızlık Mevzuatı* (İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2015). <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/turkiyenin-cezasizlik-mevzuati/> Cezasızlık sorunu ile mevzuat arasındaki ilişkinin soruşturma aşamasına odaklanarak yapılmış bir değerlendirmesi için bkz. Gülşah Kurt, *Cezasızlık Sorunu: Soruşturma Süreci* (İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2014). <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/cezasizlik-sorunu-sorusturma-sureci/>

II.V Türkiye'de

Zorla Kaybetmelerin

Yargılanması

Dünya çapında çatışma, politik şiddet veya otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü hemen hemen her bölgede siyasi muhalefeti bastırmaya yönelik uygulanan hukuk dışı ve antidemokratik yöntemlerin başında gelen zorla kaybetme, belirli bir örüntüde gerçekleştirilir. Kaybedilenler devlet adına görev yapan veya devletin desteği ve bilgisiyle hareket eden güçler tarafından önce özgürlüklerinden yoksun bırakılır, ardından akıbetlerinin gizlenmesiyle hukukun koruması dışına çıkartılır.⁶² Bu davranışların bileşimi zorla kaybetme eylemine süreklilik taşıyan özgül bir karakter kazandırır. Tam da bu sebeple eylemin mağduru, yalnızca kaybedilenler değil aynı zamanda geride kalanlardır. Sevdiklerine ne olduğunu öğrenmeye çalışan kaybedilenlerin yakınlarının sistematik bir şekilde maruz bırakıldığı inkâr ve sessizlik politikası, sonu gelmeyen bir arayış ve süregiden bir belirsizlik hali yaratır. Sorumlular, kim oldukları herkes tarafından kolayca tahmin edilebilir olmasına rağmen, güçlü bir cezazırlık zırhıyla korunur.

Bugün uluslararası insan hakları hukukunun en ağır ihlallerinden biri olarak kabul edilen ve uluslararası ceza hukukunda suç olarak tanımlanan zorla kaybetmeler 90'lı yıllarda Türkiye tarihine de damgasını vuran bir devlet şiddeti pratiği oldu.⁶³ Yaygın ve sistematik

⁶² Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 2'inci maddesinde zorla kaybetme eylemi tanımlanmıştır.

⁶³ Türkiye'de zorla kaybetme stratejisinin hangi hukuki, siyasi ve toplumsal mekanizmalar yoluyla gerçekleştirildiğini ortaya koyan çalışma için bkz. Özgür Sevgi Göral, Ayhan Işık, Özlem Kaya, *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler* (İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi: 2013). <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/konusulmayan-gercek-zorla-kaybetmeler/>

bir şekilde işlenen bu suç karşısında yargının takındığı tutum, Türkiye'de ağır insan hakları ihlallerinin yargılanmasında karşımıza çıkan cezazırlık sorununu daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor. Türkiye'de ne yazık ki ağır insan hakları ihlalleri karşısında yargının tutumunu ortaya koyan çok fazla çalışma yapılmış değil. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin bu tür ihlallerle ilgili yargı pratiğini zorla kaybetmeler üzerinden analiz eden incelemeleri, sorun alanlarını belirlemek açısından önemli bir tartışma zemini sunuyor.

Bilindiği gibi 90'lı yıllar ağır insan hakları ihlallerinin sayısal boyutu konusunda kesin veriler bulunmuyor. Tahmini verileri zorla kaybetme suçunu odak noktasına alarak başlayıp, doğrulamayı hedefleyen Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibariyle 90'lı yıllarda 500 kişinin zorla kaybedildiğini doğruladı.⁶⁴ Buna rağmen, yalnızca 84 kişinin zorla kaybedilmesi hakkında 15 ceza davası açıldı. Diğer kişilerin zorla kaybedilmesiyle ilgili açılan soruşturmalar, etkisiz bir şekilde yürütülerek, sürüncemede bırakılarak, zamanaşımı engeline takılarak veya kovuşturmaya yer olmadığına dair verilen kararlar sonucu henüz kovuşturmaya dönüşemedi.⁶⁵ Açılan davalardan 36 kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili 8'i beraat kararıyla sonuçlanırken, 46 kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili 5 dava ise hâlâ devam ediyor. Bu davalardan yalnızca 2 kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili 90'lı yıllarda açılan 2 dava mahkûmiyet kararıyla

⁶⁴ Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye'de zorla kaybedilenlerin verilerinin toplanmasını amaçlayarak hazırladığı veritabanında, kullandığı veriler ve bu verilere dayanarak bir vakanın zorla kaybetme olup olmadığını değerlendirirken başvurduğu doğrulama metodolojisi hakkında bilgi edinmek için bkz. <http://www.zorlakaybedilenler.org/aboutus.php>

⁶⁵ Türkiye'de zorla kaybetmeler hakkında yürütülen soruşturmaların niteliğini ortaya koyan çalışma için bkz. Gökçen Alpkaya, İlker Altıntaş, Öznur Sevdiren ve Emel Ataktürk Sevimli, *Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu* (İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2013). <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/zorla-kaybetmeler-ve-yarginin-tutumu/>

sonuçlandı.⁶⁶ Ancak ceza alan sanıklar düşük rütbeli devlet görevlileri olduğu gibi verilen cezalar düşüktü ve yargılamalar failler arasındaki emir komuta zincirini veya suçların bir devlet politikası dahilinde işlenip işlenmediğini ortaya çıkaracak nitelikte yapılmadı.

Zorla kaybetmeler hakkında açılan az sayıda davanın seyrine baktığımızda, cezasızlık sonucuna götüren benzer örüntüler hemen gözümüze çarpıyor. Nasıl ki kaybetme eylemi belirli bir motif çerçevesinde gerçekleştiriliyorsa, eylemi gerçekleştiren kişiler için de belirli yöntemlerle cezasızlık duvarı örülüyor. Devlet politikası dahilinde üretilen bu yöntemleri gerek duruşmalar sırasında gerekse dava dosyalarında bulmak mümkün.

Yargılamalar suç tarihinin üzerinden çok uzun bir süre geçtikten sonra, hatta kimi kez zamanaşımı süresinin dolmasına birkaç gün kala düzenlenen iddianamelerle başlatıldı.⁶⁷ Zorla kaybetme eylemi ceza

66 Mehmet Şerif Avcı'nın 1994 yılında Diyarbakır'da itirafçılar ve köy korucularından oluşan yedi kişi tarafından zorla kaybedilmesi hakkında açılan davada beş kişi hakkında kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma suçundan altı yıl, diğerleri hakkında ise öldürme suçundan otuz yıl hapis cezası verildi. Yürütülen hukuki süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zorla Kaybedilenler Veritabanı, "Mehmet Şerif Avcı'nın Zorla Kaybedilmesi", erişim tarihi 20 Temmuz 2017, <http://www.zorlakaybedilenler.org/event.php?id=HAH/event/197>. Aynı yıl Şeyhmuz Yavuz'un yine Diyarbakır'da iki polis ve bir itirafçı tarafından zorla kaybedilmesiyle ilgili açılan davada ise yalnızca itirafçı sanık öldürme suçundan on yıllık hapis cezasına çarptırıldı. Yürütülen hukuki süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zorla Kaybedilenler Veritabanı, "Şeyhmuz Yavuz'un Zorla Kaybedilmesi", erişim tarihi 20 Temmuz 2017, <http://www.zorlakaybedilenler.org/event.php?id=HAH/event/251>

67 Örneğin, 1993 yılında Şırnak'ın Silopi ilçesine bağlı Görümlü köyünde altı kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili yürütülen Mete Sayar davasının iddianamesi, zamanaşımı süresinin dolmasına üç gün kala; aynı yıl Muş'a bağlı Kızılağaç köyünde dört kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili yürütülen Naim Kurt davasının iddianamesi ise zamanaşımı süresinin dolmasına bir gün kala hazırlanmıştır.

kanununda suç olarak kabul edilmediği için iddianamelerde yer alan suç, öldürme suçu oldu; bu hem zorla kaybetme eyleminin özgül karakterinin dikkate alınmaması hem de bu suça öngülenen ceza muhakemesi usûllerinin uygulanmaması sonucunu doğurdu. Hazırlanan farklı iddianamelerde zorla kaybetme vakaları birbirinden bağımsız olarak değerlendirildi, aynı tarihlerde aynı bölgede gerçekleşen vakalar arasında irtibat kurmaktan imtina edildi. Bu durum failler arasındaki bağlantının yok sayılmasına neden olduğu gibi, suçların işlenmesine zemin hazırlayan ve bunun ağını ören devlet politikasının ortaya çıkarılmasının önünde bir engel oluşturdu. Davalar genellikle ilk duruşmada "güvenlik gerekçesiyle" suçun işlendiği ve suçtan etkilenen kişilerin yaşadığı yerlerden başka yerlere nakledildi. Dava nakilleriyle duruşmalara katılımı düşük tutmanın, davayı kamuoyunun gündeminden ve denetiminden uzaklaştırmanın amaçlandığı söylenebilir.

Yargılanan devlet görevlilerinin çoğu, çok kereler gerek mazeret göstererek gerekse haklarında verilen vareste tutulma kararlarına dayanarak duruşmalara katılmadı. Sanıkların hazır bulunduğu durumlarda ise kendilerine sağlanan korumanın rahatlığıyla duruşma salonunda kibirli, zorba ve kendini beğenmiş davranışlar sergilediği, mahkemeye iş birliği yapmayı reddettiği görüldü. Mağdur avukatlarının bıkmadan usanmadan her duruşmada talep etmesine rağmen, tutuklanmaları yönünde karar verilmekten imtina edilen sanıklar, haklarındaki tüm suçlamaları hiçbir kanıt gösterme ihtiyacı duymadan, basit bir dille kabul etmedi. İstikrarlı bir biçimde ezberlenmiş o sözcükler hepsinin ağızından döküldü: "hatırlamıyorum, orada değildim, görmedim, tanımıyorum, bilmiyorum..."

Mahkeme heyeti üyeleri dava dosyasına hâkim olmalarına imkân tanımayacak bir sıklıkta sürekli olarak değiştirildi. Yargılamalara konu olan bazı olaylar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından incelenmiş ve Türkiye

aleyhine ihlal kararı verilmiş olmasına rağmen, mahkeme heyeti bu durumdan bihaberdi.⁶⁸ Heyetin dava dosyasını okumadığını itiraf ettiği duruşmalar dahi yapıldı.⁶⁹ Kimi zaman hiç söz almadan duruşmaları tamamlayan heyet üyeleri ve cumhuriyet savcısının ilgisiz, bıkkın, sıkılgan ve uyuklar halde olduğu duruşmalarda, yer yer geçiştiren bir halde o günün işini bir an önce bitirmeye çalışan bir tavır sergilediğine şahit olundu. Yargı üyelerinin bu umursamazlığıyla, dosyaların çuval ve poşetlere doldurularak yere atılmış ve tozlanmaya yüz tutmuş bir şekilde muhafaza edildiği mahkeme salonlarının görüntüsü birleştirildiğinde, ceza adaleti sisteminin işleyişindeki ciddiyeti sorgulamamak imkânsız hale geldi.

Heyet üyelerinin davalarını takip etmenin uğraşını veren mağdur tarafı ile sanık tarafına yönelik sergilediği tutumdaki farklılık, devlet görevlilerinin korunduğu izlenimini haklı kılarak, yargının tarafsızlığına ve bağımsızlığına kalıcı şekilde gölge düşürdü. Mağdur avukatlarının talepleri ağırlıklı olarak reddedildi, kabul edilen taleplerin yerine getirilmesi uzun süreler mümkün olmadı, mahkemeler ile diğer kamu kurumları arasında yapılan yazışmalar yanıtız kaldı veya istenen bilgi ve belgenin bulun(a)madığı ve hatta arşivi su basması nedeniyle ulaşılamadığı yönünde

68 Örneğin, 8 Ekim-25 Ekim 1993 tarihleri arasında Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde General Yavuz Ertürk komutasındaki Bolu Tugayı tarafından yürütülen askeri operasyonlarda on bir kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili yürütülen Kulp davası ve Mete Sayar davalarına konu olan olaylar hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal etmiş olduğuna dair kararı bulunmasına rağmen mahkeme heyetleri bundan haberdar değildi. Birkaç kez talep edilmesinden sonra ilgili kararlar dava dosyalarına girebildi.

69 Örneğin, Ankara JİTEM Davası'nın 10 Şubat 2017 tarihli duruşmasında mahkeme başkanı dava dosyasının okunmamış olduğunu belirtmiştir. Bkz. Faili Belli, "Ankara JİTEM Davası İzleme Raporu – 10 Şubat 2017", <http://failibelli.org/ankara-jitem-davasi-izleme-raporu-10-subat-2017/>

cevaplar verildi.⁷⁰ Delillerin toplanmasına ilişkin özensizliğin göstergesi olan bu durum, mahkemelerin etkili bir tahkikat sonucunda gerçeği aydınlatma ve failleri tespit ederek cezalandırma konusunda isteksiz davrandığı kanısına götürdü.

Haklarında ağır insan hakları ihlallerine dair suçlamalar bulunan devlet görevlileri yargısal süreçler devam ederken resmi görevlerinde kalmayı sürdürdü. Suçlamaların muhatabı olan devlet görevlisinin hâkim konumunun korunduğu bu durum, tanık ve mağdurların gerek yargı organlarına başvururken gerekse yargılama ve soruşturma aşamalarında ifade verirken çekimser davranmalarına yol açarak, yargısal süreçleri olumsuz bir biçimde etkiledi.

II.VI Yargılamaların İzlenmesi

Çizilen tablo karşısında yargı sisteminin son derece sorunlu olduğunu söyleyebileceğimiz Türkiye'de ceza adaletinden medet ummak güç. Her ne kadar yargılamalar faillerin hesap verebilir kılınmasını sağlamayacak olsa da mahkeme salonları uzun yıllar boyunca resmi makamlar önünde hakikati dile getirme çabaları sonuçsuz kalmış kayıp yakınlarının seslerini duyurabilmeleri için bir alan oluşturuyor. Bu bağlamda mahkemeler tarafından üretilen hakikatin yalnızca duruşma tutanakları veya verilen karardan ibaret olduğunu düşünmemek, sonuçtan ziyade süreç odaklı bir perspektif geliştirmek gerek. Çünkü kayıp yakınlarının kamusal ve yargısal bir platformda hakikati söylemesinin kendi başına

70 Kulp Davası'nın 8 Aralık 2015 tarihli duruşmasında, Genel Kurmay Başkanlığı'nın mahkeme heyetinin personel listesine ilişkin talebine verdiği yanıt ulaştı. Heyet 1993-1995 yılları arasında Kulp ilçesinde dava konusu operasyona katılan Bolu Tugay Komutanlığı'nın personel listesini talep etmişti. Yanıtta göre 1999 depreminde arşivi su basması sonucu tüm arşiv zayı olmuştu ve listeye ulaşmak mümkün değildi. Bkz. Faili Belli, "Kulp Davası Duruşma Notu – 8 Aralık 2015", <http://failibelli.org/yavuz-erturk-kulp-davasi-10-durusma-notlari/>

toplumsal hakikatin kurulmasındaki payı ve önemi büyük. Kutuplaşmış toplumun belirli bir kesimine ulaştırılmamış olan hakikatler, bu sayede, kamusal tartışmaya açılmış ve topluma farklı bir bilgi kaynağı sunulmuş oluyor. Bunun yaşananları unutturma ve bastırma yolunu seçen, kahramanlık destanlarıyla bezeli, tek yanlı resmi hakikatleri bir nebze olsun zayıflattığı söylenebilir.

Mahkeme salonları bu bakımdan bir siyasi mücadele alanı. Yargılamaların yasal olarak aleni olması herkesin bu mücadele alanında var olabilmesine imkân tanıyor. Devletin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı bir şekilde faille cezazırlık koruması sağlayarak, hakikati gizlemeye veya çarpıtmaya çalıştığı Türkiye'de, mahkeme salonlarını boş bırakmamak ve mücadelede alternatif uygulamaları değerlendirmek oldukça kıymetli. Yargılamalarda gözlemci olarak rol almak bu mücadelenin yöntemlerinden biri olabilir. Bu yöntem, mahkeme salonlarında dile getirilen hakikatin yalnızca resmi yorumunun dolaşıma sokulmasına tek başına bile meydan okur. Mağdurların hakikatinin kamusal alanda yaygınlaştırılarak görünürlük kazanmasına, yaşananlara dair farkındalık yaratılmasını sağlamaya katkı sunar. Hak ihlaline uğrayanların seslerinin güçlenmesine, toplumsal hafızanın resmi tezlere alternatif anlatıları kapsamına ve mitlerin yıkılmasına destek olur. Dava izleme yöntemi bu açıdan sade ve şeffaf bir direniş biçimi olarak görülüp, değerlendirilebilir.

III.

DAVA İZLEMENİN

TARİHSEL GELİŞİMİ VE

DÜNYA DENEYİMLERİ

KEREM ÇİFTÇİOĞLU

Bu bölümde dava izleme pratiği ile ilgili dünya deneyimlerinin izini sürmeden evvel izlemenin tarihsel ve kavramsal arka planı kısaca irdelenecek, ardından dava izleme pratiğine dair öne çıkan dünya uygulamalarından örnekler sunulacaktır. Dava izlemenin amacı ve yöntemine dair burada yapılan tartışmalar sadece dünya deneyimlerinin farklılaştığı ve ortaklaştığı noktaları sunmak amacını taşımaktadır. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi olarak benimsediğimiz ve referans aldığımız dava izleme yaklaşımına dair daha detaylı tanım, amaç ve yöntemleri uygulamanın pratiğine odaklandığımız bir sonraki bölümde bulabilirsiniz.

III.I Tarihsel Arka Plan⁷¹

Dünyada dava izlemenin tarihi modern yargının tarihi ile örtüşüyor. David Weissbrodt'un 1982 tarihli makalesinde belirttiğine göre hükümetler, *1899 Dreyfus Davası*'ndan beri yabancı ülkelerdeki siyasi davalara gözlemci gönderiyor. Hükümetlerin başka ülkelerdeki siyasi davalara uluslararası gözlemciler göndermekteki amacı, genelde bir başka devlet tarafından yargılanan vatandaşlarının bu ülkenin olası ayrımcı uygulamalarından korunması.

Bu uygulama zamanla siyasi ve insan hakları bakımından önem teşkil eden davaların izlendiği örnekleri de beraberinde getiriyor. Siyasi davaların izlenmesine erken dönem örnek olarak Amerikalı ve İngiliz hükümet dışı kurumların 1930'lı yıllarda Nazi Almanya'sında sosyalistlere yönelik siyasi davaları izlemesi gösteriliyor. Dava izlemenin hükümet dışı aktörlerce bugün bildiğimiz usûllere benzer öncülleri ise 2. Dünya Savaşı sonrasında başlıyor.

Uluslararası Demokratik Hukukçular Derneği, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu ve Uluslararası Af Örgütü bugün hükümet dışı kurumların uluslararası davaları izlemesine öncülük eden

⁷¹ David Weissbrodt, "International Trial Observers", *Stanford Journal of International Law* 18 (1982): 28-31.

kuruluşlar arasında sayılıyor. Özellikle 1961 yılında Uluslararası Af Örgütü'nün kurulmasının ardından dava izleme pratiği 1960'lı ve 1970'li yıllarda önemli ölçüde artıyor.

III.II Kavramsal

Arka Plan

Bugün dava izleme küresel ölçekte yaygın ve kabul edilen bir pratik haline gelirken, uluslararası teamül hukukunun da bir parçası olarak kabul ediliyor. Dünya devletleri, bazı durumlarda istisnai koşulları bahane ederek önüne geçmeye çalışsalar da, şimdilerde hiçbir ülke duruşmaların izlenmesine ilkesel bir itirazda bulunmuyor. Dava izleme, aynı zamanda uluslararası sözleşme hukukunun da bir parçası sayılıyor, zira insan hakları sözleşmelerinin temel unsuru olan adil yargılanma hakkının ve daha özelde duruşmaların aleniyeti ilkesinin bir uzantısı sayılıyor.⁷²

Dava izleme (*trial monitoring*) özellikle Birleşmiş Milletler kaynaklarında daha geniş insan hakları izleme (*human rights monitoring*) çerçevesinin bir parçası olarak da anlaşılıyor.⁷³ Zira BM'e göre *izleme (monitoring)* bilginin toplanması, sınıflandırılması, doğrulanması ve hızlıca kullanılması olarak tanımlanıyor. İnsan hakları bağlamında yapılan izleme faaliyeti ise insan hakları sorunlarını ele almak amacıyla olaylar

⁷² Adil yargılanma hakkı ve duruşmaların aleniyeti ilkesi başta Evrensel İnsan Hakları Beyanamesi 10. maddesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 14. maddesi olmak üzere, bir dizi uluslararası insan hakları sözleşmesinde tanımlanmaktadır. BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi Madde 9(3) dava izlemeyi bir hak olarak şu şekilde tanımlamaktadır: "Ulusal yasalar ile uygulanabilir uluslararası yükümlülük ve taahhütlerin uygunluğu üzerine kanaat oluşturma amacıyla, duruşmalarda, kovuşturmalarda ve kamu davalarında hazır bulunma."

⁷³ Training Manual on Human Rights Monitoring, *Part 13-15: Trial Observation and Monitoring the Administration of Justice*, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Professional Training Series No. 7 (2001). https://www.un.org/ruleoflaw/files/55435_training7part1315en.pdf

hakkında bilgi toplamayı, seçim, dava, gösteri gibi olayları gözlemeyi, tutukevi ve mülteci kampı gibi mekânları ziyaret etmeyi içeriyor ve genelde belirli bir süre devam eden bir takibi ifade ediyor.

Dava izlemenin tarihsel seyri açısından değinilmesi gereken bir başka önemli konu faaliyetin temel misyonu ile ilgili. Yukarıda anıldığı gibi gözlem yapanlar geçmişte *adil yargılama hakkı* ilkesinden hareketle ağırlıklı olarak sanık hakkının korunmasını hedefledi. Ancak 1980'li yıllardan bugüne cezasızlık karşıtı hareketin güçlenmesiyle beraber gözlemciler izleme faaliyetini failerin cezasız kalmaması amacına yönelik de uygulamaya başladı. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi olarak biz de dava izlemeyi, faaliyetin zaman içinde kazandığı bu yeni misyon çerçevesinde cezasızlıkla mücadelenin bir aracı olarak, ağır insan hakkı ihlalleri ile ilgili davalarda ihlallere maruz bırakılan kişilere odaklanarak hak temelli uygulamaktayız.

Kavrama dair

Bu çalışmada Türkçe *dava izleme* olarak andığımız faaliyetler için dünyada birbirine benzer ancak farklı üç kavramla karşılaşıyoruz: *trial monitoring* (dava izleme), *trial observation* (dava gözleme) ve *court watch* (duruşma izleme). Yukarıda anıldığı gibi, *monitoring* (izleme) kavramı belirli bir süre devam eden bir takibi ifade ederken bu faaliyeti son derece sistematik uygulayan AGİT tarafından tercih ediliyor. *Observation* (gözlem) kavramı ise daha pasif nitelikli izleme faaliyetleri için kullanılıyor ve izleme faaliyetini daha geniş çerçeveli sistematik bir izlemenin parçası olarak yapmayan BM ve ICJ gibi kurumlar tarafından kullanılıyor. Bu iki kavram kökenini uluslararası insan hakları mücadelesinden alırken *court watch* (duruşma izleme) ise daha ziyade ABD ve Kanada yargı geleneğinde kullanılıyor. *Court watch* bu ülkelerde sıradan yurttaşların yerel mahkemeler üzerinde demokratik baskı unsuru olmaları amacıyla sahiplenilen bir araç. İlk iki kavramda daha teknik bir yaklaşım benimsenirken *court watch* bir öncelik olarak duruşma salonlarına toplumsal katılımı öne çıkarıyor.

III.III Dünya

Pratiklerinden

Örnekler

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Tarafından Yapılan Dava İzleme

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, bugün dünyada dava izleme pratiğini en sistematik ve yöntemsel titizlikle uygulayan kurum. Büro, dava izleme programını AGİT katılımcısı 57 ülke içinde en kapsamlı olarak Güney Doğu Avrupa ülkelerinde uyguluyor.⁷⁴ AGİT'in ağırlıklı ceza adaleti üzerine odaklanan dava izleme programları, yargılama süreçlerinin şeffaflığını sağlayarak aleni yargılanma hakkının geliştirilmesine destek olmayı hedefliyor. Biz de Hakikat Adalet Hafıza Merkezi olarak Türkiye'de ağır insan hakkı ihlalleri ile ilgili davalarda yaptığımız izleme faaliyetlerinde AGİT'in çerçevesini referans alıyor, bu ilkeleri kendi ihtiyaçlarımıza göre şekillendiriyoruz.

AGİT'in dava izleme programı bu ülkelere yönelik daha geniş kapsamlı adalet reformu gündeminin bir parçası. Bu anlamda AGİT, dava izlemeye dair dar ve geniş olmak üzere ikili bir perspektife sahip. Dar anlamıyla izleme, duruşmaların gidişatını izlemeye; yargıç, savcı, avukat ve diğer yargısal aktörlerin davranışlarına odaklanırken, geniş anlamıyla yapılan izlemede kapsamlı öneriler getirebilmek için duruşmalardan elde edilen bilgiler uygulama ve mevzuata dair diğer kaynaklardan da besleniyor. Bu yaklaşımla uyumlu olarak AGİT'in yürüttüğü izleme programları, dava izlemeyi temel faaliyetleri olarak merkeze koymakla beraber, bulgularını desteklemek için daha geniş perspektifli bir adalet sistemi analizinden faydalanıyor.

⁷⁴ Güney Doğu Avrupa'da anılan ülkeler Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Kosova, Makedonya, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Slovenya'dır.

Uluslararası Meslek Kuruluşlarının Yaptıkları Dava İzleme

*Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun*⁷⁵ (ICJ) 2009 tarihli *Dava Gözleme Rehberi*⁷⁶ dava izleme konusunda en çok referans verilen uluslararası kaynakların başında geliyor. Rehber, dava izlemeyi, bir kurumun bir ülkeye duruşmalara katılmak ve yargılama sürecinin adil olup olmadığını değerlendirmek üzere uzman gönderdiği bir insan hakları izleme faaliyeti olarak tanımlıyor. Bir hukukçu meslek kuruluşu olan ICJ, savcı ya da avukatların meşru mesleki faaliyetlerinden dolayı yargılandıkları veya disiplin cezası ile karşı karşıya kaldıkları davalara odaklanıyor. Dava izleme yöntemini uluslararası alanda yaygın bir şekilde kullanan ilk hükümet dışı kurumlardan biri olan ICJ, 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda çok sayıda dava izlemiş ve bu uygulamanın modern şeklini almasında öncü kuruluşlardan biri olmuş. ICJ'nin o dönemki faaliyet raporlarına göre kurum 1952-1977 yılları arasında dünyanın farklı ülkelerinde tam 116 duruşma izlemiştir.⁷⁷ Dava izleme faaliyetlerine bugün de devam eden ICJ 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye'de avukat, savcı ve hâkimlere yönelik hukuki ve idari tedbirleri de yakından takip ediyor.

Dava izleme faaliyetlerine ağırlık veren bir başka meslek kuruluşu *Sınır Tanımayan Hukukçular*⁷⁸ (LWOB). Karşılıksız avukatlık hizmeti pratiğini (pro-bono) uluslararası alanda yaygınlaştırmak amacıyla 2000 yılında kurulmuş küresel bir avukatlar birliği olan LWOB, çalışmalarını önemli ölçüde avukatlar,

⁷⁵ International Commission of Jurists: <https://www.icj.org/>

⁷⁶ International Commission of Jurists, *Trial Observation Manual for Criminal Proceedings: Practitioners' Guide N°5* (Geneva: International Commission of Jurists, 2009). <https://www.icj.org/criminal-trials-and-human-rights-a-manual-on-trial-observation/>

⁷⁷ Weissbrodt, "International Trial Observers" (1982): 31.

⁷⁸ Lawyers Without Borders: <http://www.lwob.org/>

öğrenciler ve avukatlık firmalarının gönüllü faaliyetlerine dayandırıyor. LWOB temel faaliyetlerden biri olan dava izlemeyi özellikle Afrika kıtasında, uzun sürmesi muhtemel, kritik önemdeki siyasi davalara yönelik uyguluyor. Kurumun faaliyet raporuna göre gönüllü bir avukat bir davayı ortalama 1-3 hafta boyunca gözlemliyor, duruşmaya gitmediği zamanlarda ise dava araştırmasına yardım ediyor. Tüm gözlemciler faaliyetlerini LWOB'nin hazırladığı rehberi kullanarak gerçekleştiriyor. LWOB bir dava sürecini i) bir kısmını rapor ya da yorum yapmadan; ii) tamamını olmasa da önemli bir kısmını, sonunda gözlem yapılan hususlara değinilen ve kendi içinde bütünlüğü olan bir raporlama yaparak, veya iii) dava ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuata da referans veren analizlerin yapıldığı kapsamlı bir gözlem raporu eşliğinde, başından sonuna kadar izleyebiliyor.

Uluslararası Barolar Birliği İnsan Hakları Enstitüsü de⁷⁹ (IBAHRI) dava izleme faaliyeti yapan bir başka önemli insan hakları kurumu. Bir meslek kuruluşu olan IBA, tıpkı ICJ gibi izleme faaliyeti için önceliği avukat ve hâkimlerin yargılandığı davalara veriyor. Kurum 2005 yılından bugüne Burundi, Gambiya, Polonya, Rusya, Venezüella, Vietnam, Tayland, Türkiye ve Zimbabve'de dava izleme faaliyetleri yürüttü. IBA, Türkiye'de 2013-2014 yıllarında, aralarında Ümit Kocasakal'ın da olduğu İstanbul Barosu yönetim kurulu üyesi 10 kişinin yargılandığı davayı izledi.

Uluslararası Ceza Adaleti Bağlamında Dava İzleme

Dava izleme pratiğinin kimi uygulamaları ise uluslararası ceza adaletine odaklanıyor. Bunun en bilinen örneği *Açık Toplum Adalet İnisiyatifi*⁸⁰ tarafından yürütülen *Uluslararası Adalet*

⁷⁹ International Bar Association, Human Rights Institute: <https://www.ibanet.org/IBAHRI.aspx>

⁸⁰ Open Society Justice Initiative: <https://www.opensocietyfoundations.org/about/programs/open-society-justice-initiative>

*İzleme*⁸¹ projesi. Projenin amacı, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçlarının faillerinin hesap vermesinde uluslararası adalet mekanizmalarının rolüne dikkat çekmek. Proje kapsamında Guatemala, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Uganda, Kenya, Fildişi ve Kamboçya'da yaşanmış iç savaş, çatışma ve şiddet dönemlerinde işlenen suçlarla ilgili halihazırda devam eden yedi dava takip ediliyor.⁸² Bu davalardan Afrika ülkelerinde görülen beş tanesi *Uluslararası Ceza Mahkemesi'*nde görülürken, Guatemala Davaları *Guatemala Ulusal Mahkemeleri*, Khmer Rouge Davaları ise Birleşmiş Milleler destekli *Kamboçya Özel Yetkili Mahkemesi'*nde görülüyor. Proje web sitesinde tüm bu davaların her bir duruşmasına dair yazılmış güncel değerlendirmelerin yanı sıra, arka plan bilgisi, zaman çizelgesi, failer hakkında bilgi bulmak mümkün.

Bir başka örnek, *Bangladeş Uluslararası Suçları Mahkemesi*⁸³ tarafından yapılan yargılamaları izlemek üzere Berkeley Üniversitesi Savaş Suçları Çalışmaları Merkezi ve East-West Center ortaklığında yürütülen *The Bangladesh Trial Observer*⁸⁴ projesi. Mahkeme, 1971 tarihli Bangladeş Kurtuluş Savaşı sırasında

⁸¹ International Justice Monitor: <https://www.ijmonitor.org/>

⁸² 1) Guatemala Davaları (1960-1996 yılları arasında süren Guatemala İç Savaşı), 2) Jean-Pierre Bemba Gombo Davası (Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 2002-2003 yıllarında süregiden çatışmalar), 3) Kenya Davaları (2007 genel seçimleri sonrası şiddet eylemleri), 4) Khmer Rouge Davaları (1975-1979 arasında Khmer Rouge rejimi tarafından milyonlarca kişinin öldürüldüğü soykırım), 5) Bosco Ntaganda Davası (Kongo, Ituri'de 2002-2003 yıllarında süren çatışmalar), 6) Laurent Koudou Gbagbo ve Charles Blé Goudé Davası (Fildişi'nde 2010-2011 yıllarında seçim sonrası şiddet olayları), 7) Domonic Ongwen Davası (Uganda'daki çatışmalarda LRA gerillalarının Kuzey Uganda'da 2002-2005 yılları arasında işlediği suçlar).

⁸³ International Crimes Tribunal Bangladesh: <http://www.ict-bd.org/>

⁸⁴ The Bangladesh Trial Observer: <https://bangladeshtrialobserver.org>

Pakistan Ordusu tarafından işlenen savaş suçlarının faillerinin yargılanması amacıyla Bangladeş hükümeti tarafından 2009 yılında kuruldu. Uluslararası insan hakları camiasında, mahkeme başta olumlu bir adım olarak görüldüyse de, ilerleyen süreçte sanıkların adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi ve bugüne kadar çok sayıda sanığın idam edilmesi sebebiyle⁸⁵ mahkemenin insan hakları standartlarından uzaklaştığı ve siyasi bir nitelik kazandığı düşünülüyor. Duruşmaların bağımsız ve tarafsız bir şekilde kaydını tutmayı amaçlayan proje kapsamında mahkemenin 2 dairesinde görülen 14 dava hakkında raporlar hazırlanmış. Site her bir duruşma hakkında günlük ve haftalık özetler, sanıklar hakkında bilgiler, ayrıca hüküm verilmiş davaların yargılama sürecini değerlendiren kapsamlı raporlar içeriyor.⁸⁶

Uluslararası ceza adaletinin dünyada en başarılı uygulandığı örnek olan Eski Yugoslavya ülkelerinde ise, özellikle Sırbistan ve Hırvatistan'da devam eden savaş suçları yargılamaları bu ülkelerin insan hakları kurumları tarafından son derece etkin bir şekilde takip ediliyor. Yugoslavya'da işlenen savaş suçlarına yönelik ceza yargılamalarında ikili bir yapı söz konusu. Lahey'de kurulan *Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde*⁸⁷ Slobodan Milošević, Radovan Karadiç gibi siyasi ya da askeri üst düzey yetkililer yargılanırken, bütün ulus devletlerde ise orta ve daha alt kademe suçluları yargılamak üzere özel yetkili savaş suçları mahkemeleri var.

⁸⁵ *Al Jazeera Türkiye*, "Bangladeş'te bir idam daha", 4 Eylül 2016 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bangladeste-bir-idam-daha>

⁸⁶ The Bangladesh Trial Observer, "Special Report: Chief Prosecutor vs. Gholam Azam Verdict and Legal Findings", erişim 12 Temmuz 2017, <https://bangladeshtrialobserver.org/2013/10/07/special-report-chief-prosecutor-vs-gholam-azam-verdict-and-legal-findings/>

⁸⁷ International Criminal Tribunal of Former Yugoslavia: www.icty.org

Belgrad merkezli *Humanitarian Law Center* (HLC), 2016 yılında Sırbistan sınırları içinde görülen 26 savaş suçları yargılamasının tamamını izledi.⁸⁸ HLC'nin yaptığı izleme faaliyetinden yola çıkarak 2016 yılı içinde gündeme getirdiği en önemli sorun duruşmaların hukuki dayanaktan yoksun bir şekilde aralıklarının uzatılması. Zira 2016 yılı bugüne kadar en az duruşmanın görüldüğü ve duruşmalar arasında en çok aralığın bırakıldığı yıl olmuş. HLC'ye göre bu durum davalara ilişkin azalan siyasi iradenin en önemli göstergesi.

Hırvatistan'daki savaş suçları yargılamalarını da bu ülkenin önde gelen insan hakları örgütleri⁸⁹ 2005 yılından beri mahkeme salonlarından izliyor. Bu kurumların 2016 tarihli yıllık dava izleme raporuna göre, Hırvatistan yargısı hâlâ çok sayıda çözülmemiş savaş suçu ile karşı karşıya. Zira savcılığın savaş suçları veri tabanında kayıtlı bulunan 490 suçtan 168'inde (%34) failer bilinmiyor. Bu sayı 2013 sonunda 173, 2015 sonunda ise 171'di. Yani üç sene zarfında faili aydınlatılan vaka sayısı sadece beş. İnsan hakları örgütleri 2016 yılında Hırvatistan savaş mahkemelerinde görülen 30 davanın tamamını izledi. Bu davalarda tespit edilen ortak sorunlar Sırbistan'daki ile benzer: Büyük zaman aralıklarıyla verilen duruşma tarihleri, uzun süren prosedürler, sanıklara ulaşılabilmesi ve düşük verilen hapis cezaları. 2016 yılında 84 kişi hakkında yeni dava açılmış, sonuçlanan davalarda 21 kişi suçlu bulunmuş. Yapılan izleme faaliyeti sonucu *Osijek Başsavcılığının* iki sene üst üste yeni bir suçlamada bulunmadığı tespit edilmiş.

⁸⁸ Humanitarian Law Center, "Report on War Crimes Trials in Serbia During 2016" (Belgrade: HLC, 2017). <http://www.hlc-rdc.org/?p=33603&lang=de>. Bu yargılamalardan 23 tanesi Belgrad Yüksek Mahkemesi Savaş Suçları Bölümü'nde, 3'ü genel yargılama yetkisindeki mahkemelerde görüldü.

⁸⁹ Centre for Peace, Non-Violence and Human Rights, *Osijek*: <http://www.centar-za-mir.hr/en/>; *Documenta – Centre for Dealing with Past*, Zagreb: <https://www.documenta.hr/> ve Civic Committee for Human Rights, Zagreb.

Ulusal Yargı Bağlamında Dava İzleme

Günümüzde dava izleme ulusal yargı bağlamında farklı yaklaşımlar benimseyen çok sayıda aktör tarafından son derece yaygın bir şekilde yapılan bir faaliyet. Kimi kurumlar izlemeyi teknik bir faaliyet olarak yürütürken, muhalifleri sindirmeye yönelik siyasi davalarda yurttaşların duruşmaya yargılananlarla dayanışmak ve mahkeme heyetine sanıkların yalnız olmadığını hissettirmek amacıyla katılımı da bir tür izleme niteliği alabiliyor.

Teknik nitelikli izlemeye bir örnek, *Kamboçya İnsan Hakları Merkezi*⁹⁰ (CCHR) tarafından Kamboçya'daki ceza davalarına yönelik yürütülen izleme çalışması. CCHR'nin izleme faaliyeti Kamboçya ulusal ceza yargılamalarını hedefliyor. Amaç, yargı pratiklerini olabildiğince kapsamlı bir şekilde belgeleyip adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirmek. CCHR, dünyada karşılaştığımız örneklerin çoğundan farklı olarak dava seçmekten ziyade, mahkeme seçiyor ve o mahkemede görülen tüm ceza davalarını izliyor. Bugüne kadar izlenen mahkemeler arasında *Banteay Meanchey Bölge Mahkemesi*, *Kandal Bölge Mahkemesi*, *Phnom Penh Şehir Mahkemesi* ve *Rattanakiri Bölge ve Temyiz Mahkemelerini* görüyoruz. Proje kapsamında dava gözlemcileri mahkemelerdeki davaları izliyor, toplanan verileri yıllık ve yarı-yıllık raporlarda analiz ediyor ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda yargı ve kamu sektörünün ilgili paydaşlarına adil yargılanma hakkıyla uyumlu değişiklikler öneriyor. Bu çalışmanın çıktısı olan tüm veriler Dava İzleme Veritabanı'nda belgeleniyor.

Dava izlemeye dair başka bir ekol ise *Court Watch Poland Foundation* (CWPF) tarafından yürütülüyor.

CWPF Polonya yargı sisteminin demokratik reformu için dava izlemeyi faaliyetlerinin merkezine koyan bir sivil toplum kuruluşu. Kurumun benimsediği dava izleme yöntemi bu bölümde aktardığımız dünya örneklerinden önemli bir farka sahip. AGİT ve ICJ'in rehberlerinde gördüğümüz uygulamada izlemenin mevzuata hâkim uzmanlarca yapılması tercih edilirken,

⁹⁰ Cambodian Center for Human Rights: <http://cchrcambodia.org/>

CWPF mahkemeler üzerinde demokratik baskı oluşturmaları amacıyla sıradan yurttaşları seferber ediyor. CWPF bu amaçla yerel mahkeme duruşmalarını sistemli olarak takip edecek gönüllülere Polonya mahkeme sistemi, mahkeme önündeki temel hak ve ödevler ve duruşma izleme yönteminin detaylarına dair eğitim veriyor. Gözlemcilerin doldurduğu ortak anketlerden elde edilen veriler de CWPF'nin online veri tabanına giriliyor ve kurumun raporlama faaliyetlerinde kullanılıyor.

Bu izleme faaliyeti belirgin bir şekilde yargılama usûlüne dair detaylara odaklanıyor. Örneğin Temmuz 2012-2013 dönemini kapsayan yıllık raporlarında belirtilen en önemli bulgular, i) duruşmaların %45'inin geç başladığı; ii) geç başlayan duruşmaların %78'inde yargıçların bir açıklamada bulunmadığı ya da özür dilemediği; iii) %6'sında yargıçların mahkeme salonunda gözlemci olmasına veya not tutulmasına itiraz ettiği; iv) duruşmaların %11'inde taraflardan en az birini temsil eden savcı ya da avukatların duruşma öncesinde veya sonrasında diğer katılımcıların bulunmadığı zamanlarda mahkeme salonunda mevcut bulunduğu; v) duruşmaların %2'sinde hâkimin taraflara argümanlarını sunmaları için eşit fırsat vermediği olmuş.

IV.

CEZASIZLIKLA

MÜCADELEDE BİR

YÖNTEM OLARAK

DAVA İZLEME

NEDİR?

DURU YAVAN

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu dünyada dava izleme pratiğini en sistematik, metodik ve kapsamlı uygulayan kurum. Bu sebeple Hakikat Adalet Hafıza Merkezi olarak yürüttüğümüz dava izleme faaliyetleri için AGİT'in belirlemiş olduğu genel çerçeveyi referans aldık. Farklı dünya deneyimlerine değindiğimiz bir önceki bölümün ardından bu bölümde dava izleme pratiğinin amaç, ilke ve uygulama boyutlarına AGİT'in benimsediği yaklaşım ve standartları merkeze alarak daha yakından bakacağız.

AGİT'in yaptığı tanımlamaya göre "dava izleme", hukuk sistemlerinin şeffaflığını, etkililiğini ve adil yargılama kurallarına uygunluğunu iyileştirmeyi amaçlayan sivil toplum örgütlerinin, uluslararası kuruluşların ve devlet kurumlarının yaygın olarak kullandığı çok yönlü bir araçtır.⁹¹

Dava izleme faaliyetinin, kendi başına bir sonuç olmaktan çok, belirli sonuçlara ulaşmak için kullanılan bir araç olduğunu belirtmek gerekir. Dava izleme faaliyeti daha şeffaf bir yargılama sürecinin önünü açtığı ve yargılama sürecinin kamuoyu tarafından denetlenebilmesine imkân sağladığı için öncelikle duruşmaların aleniyeti ilkesini hayata geçirmeye yönelik bir araçtır. Aynı zamanda yargı sürecinin işleyişine ve sorunlarına dair sistematik olarak bilgi toplanmasını sağladığı ve elde edilen sonuçlar da yapılması gereken yargısal reformları işaret ettiği için yargı reformunu teşvik edecek bir teşhis aracıdır.⁹²

Bu anlamda dava izleme faaliyetinin hukuk sistemlerindeki sorunlu alanları görünür kıldığı ve bu alanların dönüştürülmesini teşvik ettiği söylenebilir.

Dava izleme faaliyeti, AGİT'e göre temelde dört aşamadan oluşmaktadır. Buna göre, ilk aşamada yargılamanın esasına ve yargılama sürecine dair sorun alanlarıyla ilgili bilgi toplanır. İkinci

⁹¹ Organisation for Security and Cooperation in Europe, "Trial Monitoring: A Reference Manual for Practitioners (Geneva: OSCE/ODIHR, 2012). <http://www.osce.org/odihr/94216?download=true>

⁹² <http://www.osce.org/odihr/94216?download=true>

aşamada, bağımsız gözlemciler, yargı süreçlerini ve yargılama sırasında rol oynayan aktörleri gözlemler. Üçüncü aşamada toplanan bilgiler ve gözlemler bir araya getirilerek raporlanır. Raporlar sonucunda elde edilen veriler ve yapılan analizlerin dava izleme faaliyetinin amacına uygun bir şekilde kamusal alanda yaygınlaştırılması ise dava izleme faaliyetinin son aşamasını oluşturur. Belirtmek gerekir ki, yukarıda bahsi geçen her bir aşama, dava izlemenin amacına ve kapsamına göre şekil değiştirebilir ve amaca göre uyarlanabilir.

IV.I Dava İzlemenin Temel Amaçları

Önceki bölümde de belirttiğimiz gibi dava izleme faaliyeti birçok amaçla hayata geçirilebilir. Dava izlemenin amacı, sürecin tamamı için belirleyicidir; çünkü neden dava izleme faaliyeti yapılacağı sorusunun cevabı, nasıl bir dava izleme faaliyeti gerçekleştirileceği sorusunun cevabını da belirler. Nitekim dava izleme aracını en etkili şekilde kullanabilmek için, dava izleme faaliyetini gerçekleştirecek ekibin amacına ve kapasitesine uygun bir program hazırlaması gerekmektedir. Dava izleme faaliyetinin amacı belirlendikten sonra, bu amaç doğrultusunda dava izlemenin hangi yöntem ve çerçevede hayata geçirileceğine karar verilir.

Dava izlemenin amaçları, odaklanmış gözlemlerle yargı sürecinin işleyişine ve sorunlara dair objektif ve güvenilir bilgi toplamak, yargısal reformlar ve hesap verebilirliğin sağlanması için siyasi irade oluşturulması yönünde yerel ve uluslararası düzeyde basınç yaratmak, yargı süreçlerinde şeffaflığı artırmak, mağdurların seslerini güçlendirmek, adalete erişimi desteklemek, sorun alanlarına yönelik somut savunuculuk ve çözüm stratejileri geliştirmek, basın yoluyla kamusal farkındalık yaratmak, siyasi ve kurumsal reform ihtiyaç noktalarını belirlemek, cezasızlık sorunuyla mücadele etmek şeklinde sıralanabilir.

Bir dava izleme faaliyeti birden fazla amaçla da hayata geçirilebilir. Örneğin, cezasızlıkla mücadele amacıyla toplumsal davaların izlendiği bir faaliyet, aynı zamanda mağdurları hukuki süreçte desteklemek ve güçlendirmek, cezasızlığa ilişkin sorun alanlarını belirlemek, toplumsal davalar hakkında kamuoyunda toplumsal bilinç oluşturmak gibi birden fazla amaca yönelik tasarlanabilir.

IV.II Dava İzlemenin

Temel İlkeleri

Uluslararası standartlara uygun olarak hayata geçirilen bir dava izleme çalışmasında, gözlemcilerden, adli süreçlere müdahale etmeden, nesnel davranarak ve objektiflik anlamında tarafsızlıklarını koruyarak izleme yapmaları beklenir.

Adli süreçlere müdahale etmeme ilkesi, bağımsız yargının hukukun uygulanmasından sorumlu nihai merci olmasına dayanmaktadır.⁹³ Dolayısıyla gözlemcilerin amacı izledikleri tekil davalarda nihai merci olan yargının yerine geçerek “adaletin yerini bulmasını sağlamak” değil, yalnızca adli süreçlerdeki sorunlu alanları tespit ve ifşa ederek, adaletin yerini bulmasını engelleyen bu sorunlu alanların iyileştirilmesi için toplumda bu konuda bilinç; bu alanlardaki işleyişten sorumlu kişi ve kurumların üzerinde ise basınç yaratmaktır.

Objektif ve nesnel olma ilkesi ise özetle, gözlemcilerin dava izleme faaliyetini hayata geçirirken, kendi siyasi görüş ve duygularına mesafe koyması ve sadece davanın süjelerinden bir veya birden fazlasının çıkarına uygun gözlem yapmaktan imtina etmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, gözlemcilerin yalnızca belirlenen amaca hizmet edecek bilgi ve olayları raporlaması, taraflardan biriyle yakınlık kurması ve gelişmeleri

kamuoyunda daha güçlü bir etki oluşturması için çarpıtması objektiflik ilkesine aykırı olacaktır.

Ancak her dava izleme faaliyeti, amacı doğrultusunda kendisine bir çerçevede de belirlenmektedir. Dolayısıyla belirli bir çerçeveden davayı izlemek tek başına objektiflik ilkesinin ihlali anlamına gelmeyecektir. Uluslararası uygulama örneklerine bakıldığında, dava izlemenin sanık hakları veya mağdur hakları odaklı yapılabileceği gibi çok daha büyük ölçekte bir ülkenin tüm yargı sistemini ve yasal düzenlemelerini inceleme amaçlı yapılabileceği de görülmektedir. Örneğin, eğer bir ülkede ağır insan hakları ihlallerine ilişkin cezasızlık sorunu ile mücadele etme amacı varsa, bu durumda izlemenin mağdur hakları odaklı olarak yapılması uygun olacaktır. Yine, bir ülkede muhaliflerin düşüncelerinden dolayı yargılandıkları, otoriter bir rejim ile mücadele etme amacı varsa, sanık hakları ve adil yargılanma hakkı odaklı bir izleme amaca uygun olacaktır. Eğer bir ülkenin genel olarak hukuk sistemi işleyişindeki sorunları ifşa etme ve kurumsal ve yasal reformları teşvik etme amacı varsa, ülkenin tüm yargı sisteminin izleneceği geniş çerçeveli bir izleme faaliyeti bu amaca daha uygun olacaktır.

IV.III Dava İzleme

Yöntemleri

Dava izleme faaliyetini gerçekleştirecek ekibin, dava izlemenin amacına, ekibin çalışma alanına ve kapasitesine bağlı uygun bir dava izleme yöntemi belirlenmesi gerekir. Ancak amaç ve kapasite belirlendikten sonra nasıl bir dava izleme faaliyeti gerçekleştirilebileceği açıklığa kavuşur.

Dava izleme yöntemleri üç başlık altında incelenebilir. Bu sınıflandırmanın mutlak olmadığını, süreç içerisinde ihtiyaçlara göre değişebileceğini veya bir arada kullanılabileceğini belirtmek gerekir.

⁹³ “Trial Monitoring: A Reference Manual for Practitioners (2012).

Sistemik Dava İzleme

Sistemik dava izleme yöntemi, adalet sisteminin işleyişine yönelik bütüncül bir değerlendirme yapmayı amaçlayan büyük ölçekli ve uzun soluklu izlemeler şeklinde tanımlanabilir. Bu yöntem ile yapılan dava izleme faaliyeti genellikle ülke çapında rastgele seçilen duruşmaların izlenmesi şeklinde gerçekleşir. Bu yöntem ile farklı hukuk alanlarındaki ortak sorunların açığa çıkarılması, geniş çaplı kurumsal ve yargısal reformların teşvik edilmesi hedeflenir.

Tematik Dava İzleme

Tematik dava izleme yöntemi, ağır insan hakkı ihlalleri ve cezasızlık sorunu, savaş suçları, kadına yönelik erkek şiddeti gibi belirli temalara ilişkin davalara odaklanarak, bu alanlara yönelik spesifik ve daha derinlemesine değerlendirme yapmayı amaçlayan izlemeler şeklinde tanımlanabilir. Bu yöntem ile yapılan dava izleme faaliyeti genellikle belirli bir bölgede, belirli bir tema etrafında şekillenen davaların düzenli olarak izlenmesi ve ilgili alana özgü sorunların açığa çıkartılarak bu yönde kurumsal ve yargısal reformların teşvik edilmesi hedeflenir.

Ad hoc Dava İzleme

Ad hoc dava izleme yöntemi, genellikle belirli bir olay üzerine açılan yüksek profilli davalarda bir kişi ya da bir gruba odaklanarak, ilgili davaya ve ona bağlı gelişmelere ilişkin spesifik değerlendirme yapmayı amaçlayan izlemeler şeklinde tanımlanabilir. İnsan hakları savunucularının veya yüksek düzey bir devlet görevlisinin yargılandığı davalar örnek olarak verilebilir.

IV.IV Cezasızlıkla

Mücadelede Dava

İzleme Faaliyetinin

Etkileri

Yargılamanın Asli Özneleri Bakımından Dava İzlemenin Etkileri

Anayasa'nın 141. maddesine, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 182. maddesinin 1. fıkrasına ve Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına göre, duruşma ve celseler kural olarak herkese açıktır.⁹⁴ Duruşmanın aleni olması, duruşmanın düzen ve disiplininin bozulmaması şartıyla, duruşma salonunun kapısının herkese açık olduğu ve duruşmanın herkes tarafından izlenebileceği anlamına gelmektedir. Duruşmalarda alenilik ilkesi, yargılamaların kamuoyu tarafından denetlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Yargılamanın kamuoyu tarafından denetlenmesi, yargılamanın asli özneleri olan hâkim, cumhuriyet savcısı, avukat, katılan, sanık ve tanığın keyfi davranmasına ve açık bir haksızlığı göze almasına engel olmaktadır. Ancak eğer duruşma salonuna kamuoyunu temsilen veya kamuoyuna duruşmada gerçekleşen gelişmeleri iletmek amacıyla birisi katılmazsa, duruşmaların herkese açıklığı ve aleniyeti, dolayısıyla da kamuoyunun denetimi yalnızca kağıt üstünde bir kural olarak kalacaktır. Böyle bir durumda aleniyet ilkesi, kamuoyunun yargılamayı denetlemesini sağlama işlevini yitirecektir.

⁹⁴ Bu kuralın yalnızca iki istisnası bulunmaktadır. Eğer sanık 18 yaşını doldurmamışsa, hüküm dahil tüm duruşmalar kapalı yapılır. Ayrıca mahkeme, genel ahlak veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı durumlarda, ancak taraflardan birisinin talebi ile hükmün açıklanacağı kısım veya celse hariç olmak üzere, duruşmanın bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına karar verebilir. Bu durumlarda dava izleme faaliyeti zaten gerçekleştirilemez.

Dava izleme faaliyeti çerçevesinde bir gözlemcinin duruşma salonunda bulunması davanın bütün aktörlerine kamuoyu tarafından izlendiklerini hatırlatacak ve hukuka uygun davranmaya zorlayacaktır. Kamuoyunun, gözlemciler aracılığıyla duruşma salonundaki sembolik varlığı, hukuka uygun bir yargılama yapılması yönünde bir güvence olduğu gibi, aynı zamanda duruşmaların dört duvar arasında gerçekleşmediğinin de bir hatırlatması olarak kabul edilebilir. Bu hatırlatma sayesinde yargılamanın her bir öznesi (hâkimler, savcılar, avukatlar, tanıklar, sanıklar ve mağdurlar) kendi tutum ve davranışlarının sınırlarını yeniden çizmekte ve bu sınırlara göre davranmak durumunda olduğunun farkına varmaktadır. Dolayısıyla planlı ve sistematik bir dava izleme faaliyetinin, hâkimler, savcılar, avukatlar, katılanlar, sanıklar ve genel olarak tüm toplum üzerinde hukuka uygun davranma yönünde ciddi etkileri olacağı açıktır.

Mağdurlar Bakımından Dava İzlemenin Etkileri

Bir önceki bölümde de değinildiği gibi, tarihsel seyir içinde cezasızlıkla mücadele dava izlemenin giderek daha fazla öne çıkan bir amacı olmaya başladı. Bu bağlamda dava izleme faaliyetinin temel amacı, devlet görevlilerinin yargılandığı davalarda karşılaşılan cezasızlık sorununa yol açan düzenleme ve uygulamaları tespit ederek bu sorunları kamusal alanda yaygınlaştırmak ve kurumsal/yargısal reformlara işaret etmektir. Bütün bu faaliyetin sonunda, ağır insan hakkı ihlallerinin faillerinin hesap verebilirliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bununla birlikte mağdurların ilgili davalardan yegane beklentisi ağır insan hakları ihlallerinin faillerinin hesap verebilir kılınması değildir. Nitekim bahsi geçen davalar bir yandan da geçmişle yüzleşme imkânı sunmaktadır ve geçmişe ilişkin hakikatlerin ortaya çıkarılması, görünür kılınması gibi bir işleve sahiptir. Bu davalarda, süreç sonunda mahkemenin kararı ne olursa olsun, mağdurlar kendi hakikatlerini dile getirmekte ve geçmişe ilişkin bu beyanları devlet tarafından resmi olarak kayıt altına alınmaktadır. Dolayısıyla ilgili davaların izlenmesi ve gelişmelerin belgelenmesi aynı zamanda, dava sürecinde geçmişe ilişkin

ortaya çıkan hakikatlerin de belgelenmesi ve kamuoyuyla paylaşılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda dava izleme faaliyetinin, mağdurların geçmişe ilişkin hakikatin ortaya çıkarılması ve kamuoyunda görünür kılınması taleplerinin hayata geçirilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Aynı zamanda mağdurların uzun yıllar boyunca resmi makamlar önünde hakikati dile getirmek için çabalamış olduklarını, bu çabalarının çoğunlukla sonuçsuz kaldığını ve hatta yalnızca bu sebeple suçlanarak farklı yöntem ve araçlarla susturulduklarını hatırlatmak gerekir. İlgili davalarda devlet görevlilerinin yine devletin bir organı tarafından yargılandığı düşünülduğünde, mağdurların duruşma salonundaki ikincil konumu belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, gözlemcilerin duruşma salonunda bulunmasının ve mağdur odaklı bir izleme faaliyeti gerçekleştirmelerinin, mağdurların sesini yükseltmelerine destek olmak ve yalnız hissetmelerini engellemek gibi bir etkisi olduğu da söylenebilir. Örneğin mağdurların duruşma sırasında yaptıkları ve tutanağa geçirilmeyen açıklamaların gözlemci raporlarında yer alarak kamuoyunda paylaşılması, mağdurların sesinin kamuoyu tarafından duyulmasını sağlayacak, onların hakikatlerinin de görünür kılınmasına vesile olacaktır.

Duruşma Salonunda Bulunmayanlar Bakımından Dava İzlemenin Etkileri

Yukarıda belirtildiği gibi kural olarak duruşmalar herkese açık ve aleni olsalar dahi, sonuç olarak duruşmalar kapıları kapalı bir duruşma salonunda gerçekleşmektedir ve yalnızca duruşma salonuna giren kişiler duruşmada neler olup bittiğini görebilmektedir. Duruşma salonunda birtakım izleyicinin bulunduğu durumlarda dahi, duruşmada fiilen bulunmayanlar ancak duruşma tutanaklarından veya bu tutanaklara dayanılarak yazılan haberlerden gelişmeleri takip edebilecektir. Bunlar da büyük ölçüde teknik ve hukuki metinler olacaktır. Oysa ki duruşma salonunda yaşananlar yalnızca duruşma tutanağına yansıyanlardan ibaret değildir. Duruşmalarda teknik hukukun çok ötesinde

cezasızlığın vücut bulduğu birçok tutum, duruş ve konumlanış ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla aslında mahkeme salonunda mahkeme heyetinin, savcılarının ve avukatların davranış ve tutumları çoğunlukla “aleni” değildir ve kamuoyu tarafından görülmemektedir. Bu nedenle dava izleme ekibinin bu gözle duruşmaları izlemesi ve duruşma tutanağının ötesinde cezasızlığın nasıl vuku bulduğuna ve kendini nasıl devam ettirdiğine ilişkin öğeleri raporlaması büyük önem taşımaktadır. Örneğin, duruşmanın öncesinde ve sonrasında bekleme salonunda gerçekleşen olaylar, sanıklar korumalarıyla arka kapıdan girerken mağdurların sanık yakınları ile aynı salonda beklemek durumunda kalması ve hâkimlerin mağdurlarla ve sanıklarla konuşurken kullandığı dil gibi gözlemlenmesi gereken bir çok olay gözlemcilerin raporlarına yansımakta ve kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

Ayrıca duruşma raporlarına eşlik eden çizimler sayesinde de duruşma salonunda bulunmayanlar duruşmanın nasıl bir ortamda gerçekleştiğini tasvir edebilir hale gelebilmektedir. Duruşmanın ses ve görüntü alıcı cihazlarla kayda alınması ve nakli yasaktır; bu nedenle duruşma salonunda olmayan bir kişinin normal şartlar altında duruşmanın nasıl bir atmosferde gerçekleştiğini anlayabilmesi oldukça güçtür. Bir çizerin dava izleme ekibinde bulunması, cezasızlığın hukuki boyutu dışında kalan diğer veçhelerinin de görünür kılınmasını, tabiri caizse herhangi bir insanın kendisini duruşma salonunda hissetmesini, kendisini mağdur yakınlarının yerine koyarak onların gözünden duruşmadaki gelişmeleri izlemesini sağlamaktadır. Nitekim duruşma salonunun resmedilmesi, duruşma salonunun mimari yapısı da dahil olmak üzere, tarafların birbirlerini dinleyiş şekillerinin, duruşmalarının ve hatta mimiklerinin çizilmesi, bizzat duruşma salonunda bulunmayan insanların duruşmada gerçekleşen olayları kafasında kolayca canlandırabilmesine imkân tanımaktadır.

V.

TÜRKİYE'DE

BİR DAVA

İZLEME PRATİĞİ:

FAİLİBELLİ.ORG

DENEYİMİ

BURCU BALLIKTAŞ BİNGÖLLÜ

Türkiye'de sivil toplum hareketleri ve insan hakları kuruluşlarının özellikle son yıllarda kamuoyuna mal olmuş çeşitli davaları takip ederek gündemleştirdiklerini ve bu anlamda yaygın ve güçlü bir etki yaratıldığını gözlemek mümkün. Kadın hakları örgütlerinin takipçisi olduğu bir dizi davada, Gezi protestolarında ya da Suruç ve Ankara katliamı gibi toplu ölümlere yol açmış bombalı saldırılarda yaşamlarını yitirenlerin yakınları tarafından oluşturulan sivil inisiyatifler aracılığıyla takip edilen davalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine son dönemde gazetecilerin yargılandığı davalar etrafında meslek örgütleri ve meslektaşlarının geliştirdiği dayanışma kampanyalarında da benzer biçimde bu davaları görünür kılmaya, mağdurları ve yakınlarının adalet taleplerinin desteklenmesi gibi benzer noktalardan hareketle meseleleri kamuoyuna anlatma çalışmaları örgütlendiği söylenebilir.

Cezasızlıkla mücadelede bir yöntem olarak dava izleme konusunun insan hakları alanında çalışan kurumların gündemine girmesi ise, esas olarak geçmişle yüzleşme niteliği taşıyan sembolik davaların açılmasıyla oldu. 2007 yılında, başlayan Ergenekon⁹⁵ soruşturmaları sonrası 90'lı yıllarda yaşanan ağır insan hakları ihlallerinin faillerinin de yargılanması ihtimali mağdur yakınlarında heyecan yarattı. Uzun yıllardır adalet arayan mağdur yakınları ve bir avuç özverili avukat, yürütülen mücadelenin mutlaka yaygınlaştırılması ve toplumsallaştırılması gerektiğinin altını çizerek bu davalara sahip çıktı.

⁹⁵ Ergenekon soruşturmasının etkisiyle, geçmişte devlet görevlileri tarafından işlenmiş ağır insan hakları ihlallerine, aydınlatılmayı bekleyen faili meçhul cinayetler, zorla kaybetmeler ve siyasi suikastlere ilişkin, mağdur yakınlarını adaletin tecelli edeceği beklentisine soken bir dizi dava ve soruşturma açıldı. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Aşvar, G., Özdiç, K., Kırmızıdağ, N., (2013), *Ergenekon'un Öteki Yüzü: Faili Meçhuller ve Kayıplar (Ergenekon Dosyaları İncelemesi)*, TESEV: http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Ergenekonun_Oteki_Yuzu_Faili_Mechuller_Ve_Kayıplar.pdf

2011 yılında kurulan, devletin hukuk dışı uygulamaları ve ağır insan hakları ihlalleri hakkında belgeleme, araştırma ve kamuoyu oluşturma çalışmaları yapmayı hedefleyen Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, bu kapsamda ilk odağını zorla kaybedilenler olarak belirledi. Merkez bir yandan zorla kaybedilenlerin anısını yaşatmak ve olgusal doğrulama yapmak üzere veritabanı oluşturulmasına çalışırken diğer yandan hukuk alanında veri toplama, araştırma ve yargı pratiğinin takibi çalışmaları için dava izleme pratiğini çalışmalarına dahil etti.

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin dava izleme ve saha çalışmaları aracılığıyla elde ettiği ilk hukuksal verilerin analizleri muazzam bir cezasızlık sorununa işaret ediyor. Kayıp yakınlarının deneyimlerinin yanı sıra hukuki verilere de dayanılarak yapılan bu analizler, zorla kaybetme suçunun faillerinin nasıl cezasızlık zırhıyla korunduğunu, kayıp yakınlarının ve aslında tüm toplumun "hakikati bilme hakkı"nın nasıl ihlal edildiğini, kovuşturma ve soruşturma süreçlerinde yaşanan sorunları, kayıp yakınlarının adalete erişiminin ne tür mekanizmalarla engellendiğini, bu uğurda devletin geliştirmiş olduğu repertuarları irdeliyor.⁹⁶ İleriki yıllarda hazırlanan raporlarda ise soruşturma süreçleri cezasızlık bakımından ayrıntılı olarak incelendi;⁹⁷ geçmişle yüzleşme fırsatı içeren davalarda peş peşe verilen beraat kararları sonrası, cezasızlık sorununa kaynaklık eden mevzuat sorgulanarak yargısal pratiğin bir profili çıkarılmaya çalışıldı.⁹⁸

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi bir yandan cezasızlık sorununa dair bilgi birikimini araştırma ve raporlamalar yoluyla artırıp kamuoyuyla

⁹⁶ Bu konuda Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin ilk yıllardaki saha çalışmalarından elde edilen verilerin hukuki ve sosyolojik analizini içeren 2013 tarihli iki raporu incelenebilir: Göral, Işık, Kaya, *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler* (2013) ve Alpkaya, Altıntaş, Sevdiren, Ataktürk, *Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu* (2013).

⁹⁷ Kurt, *Cezasızlık Sorunu: Soruşturma Süreci*, (2013).

⁹⁸ Sevdiren, *Türkiye'de Cezasızlık Mevzuatı*, (2015).

paylaşmaya çalışırken, diğer yandan bu alanda faaliyet yürüten diğer insan hakları kuruluşlarıyla işbirlikleri geliştirmeye her zaman önem verdi. Cezasızlıkla Mücadelede Güçbirliği (CMG) bileşenlerinden biri olarak Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) Temizöz ve Diğerleri Davası'nın cezasızlık alanında çalışan insan hakları örgütlerinin ortak katılımıyla izlenmesine yönelik daveti üzerine ilk olarak bu davanın izlenmesine dair duruşmalara yoğun olarak katıldı.

TESEV, 2010 yılı itibariyle Demokratikleşme Programı çerçevesinde "İnsan Hakları Davaları İzleme" adı altında yürüttüğü çalışmada "geçmişle yargılamalar yoluyla yüzleşmek" adına "yüzleşme" niteliği taşıyan davaları mercek altına almış ve Temizöz ve Diğerleri davasını izlemeye başlamıştı. Bu izleme çalışmasının temel hedefleri, "güvenlik güçleri tarafından işlenen suçlarda bir norm olmaya devam eden cezasızlık sorunu tartışmak ve bu bağlamda yasal mevzuattaki boşlukları tespit etmek," bu davalardaki kamuoyu algısını etkilemek ve yürütülen soruşturmanın derinleştirilmesini sağlamak olarak tanımlanıyor ve insan hakları ihlallerine ilişkin yüzleşme sürecinin siyasi iradesini yaratmak adına, karar vericiler üstünde etkili olmanın ve adı geçen kritik davalardaki mevcut hukuki destek yollarının güçlendirilip çeşitlendirilmesinin amaçlandığı ifade ediliyordu.⁹⁹

Failibelli.org web sitesi de TESEV tarafından yürütülen bu çalışmanın bir çıktısı olarak 2012 yılında yayın hayatına başladı. Temizöz ve Diğerleri Davası'nın yanı sıra Ergenekon, JİTEM, Musa Çitil, Zirve Yayınevi Cinayeti, Musa Anter Cinayeti ve 12 Eylül davalarını inceleme altına alan site, 2012 yılı itibariyle bu davaların seyrine ilişkin gelişmeleri, hukuki ve siyasi arka planlarını ele alan analiz ve araştırmaları kamuoyuna duyurmaya başladı. Zaman içerisinde de cezasızlıkla mücadele alanında faaliyet gösteren

⁹⁹ Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, "2012 Faaliyet Raporu, 2013 Çalışma Programı ve Bütçesi" (İstanbul, TESEV: 2013). http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/TESEV_2012_Faaliyet_Raporu.pdf

farklı insan hakları örgütlerinin ortak çalışma tecrübesinin de bir platformu haline geldi.

2015 yılına gelindiğinde bu davalarda arka arkaya verilen beraat kararları üzerine¹⁰⁰ CMG, hem geçmişle yüzleşme fırsatının kaçırılmaması hem de bu davalara konu ihlallere ilişkin hakikatin kamuoyuna anlatılması için harekete geçti. Sekiz saniğin ayrı ayrı beraatinin istendiği¹⁰¹ Temizöz ve Diğerleri Davası'nın 5 Kasım 2015 tarihli karar duruşmasına dönük bir kampanya düzenlenmesi kararlaştırıldı. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin "21 İnsanı Kim Öldürdü?" sloganı¹⁰² etrafında örülen kampanyayı koordine ettiği bu süreç, failibelli.org'un TESEV tarafından Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'ne devredilmesi süreciyle iç içe gelişti.

V.I Zorla Kaybedilme

Davaları ve

Failibelli.org

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin bugüne kadar yürüttüğü belgeleme çalışması kapsamında 500

¹⁰⁰ 2014 yılından beri beraat kararı çıkan davalar sırasıyla şöyle: Musa Çitil Davası (21 Mayıs 2014), Naim Kurt Davası (22 Aralık 2014), Mete Sayar (Görümlü) Davası (3 Temmuz 2015), Nezir Tekçi Davası (11 Eylül 2015), Temizöz ve Diğerleri Davası (5 Kasım 2015) ve Vartinis (Altınova) Davası (1 Mart 2016).

¹⁰¹ 15 Temmuz 2009 tarihli iddianameyle açılan davada, hukuk dışı infaz edilen ve zorla kaybedilen 21 kişi ile ilgili olarak sanıklardan dönemin Cizre Jandarma İlçe Komutanı emekli Albay Cemal Temizöz'ün 9, eski Cizre Belediye Başkanı Kamil Atağ'ın 7, Kukul Atağ'ın 1, Temer Atağ'ın 2, Adem Yakin'in 7, Fırat Altın'ın (Abdulahkim Güven) 6, Hıdır Altuğ'un ise 3 kez ağırlaştırılmış müebbet hapisle cezalandırılmaları talep ediliyordu.

¹⁰² "21 İnsanı Kim Öldürdü?" kampanyasına ilişkin detaylar için bkz. <http://hakikatadalethafiza.org/calisma/cemal-temizoz-sucsuz-ise-21insanikimoldurdu/>

zorla kaybedilen kişiye¹⁰³ ait bilgiler toplandı ve en az iki kaynaktan doğrulanarak veritabanı aracılığıyla kamuoyuyla paylaşıldı (bkz. www.zorlakaybedilenler.org).

Devam etmekte olan bu belgeleme çalışması sürecinde şimdiye kadar zorla kaybedildiği doğrulanmış bu 500 kişiden 344'üne ait hukuksal verilere ulaşıldı. Bu hukuksal veriler bizlere zorla kaybedilenlere ilişkin yargılama süreçlerinin seyrine dair önemli tespitlerde bulunma imkânı verdi.

Bahsi geçen 344 zorla kaybedilen kişiye ait hukuki belgelere göre, soruşturmaların büyük bir kısmı sürüncemede bırakılarak sönmüştür, 84 kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili toplam 15 dava açılmış; bu davalardan sadece 36 zorla kaybedilenle ilgili olan 8'i beraatle, 2'si mahkûmiyetle¹⁰⁴ sonuçlanmıştır. 46 kişinin dahil edildiği 5 dava ise halen devam etmektedir. İşte bu 5 dava, failibelli.org kapsamında izlemesi yapılan davalar arasında yer almaktadır.¹⁰⁵

2015 yılı sonlarında failibelli.org'un TESEV'den emanet alınmasıyla birlikte zorla kaybetme suçuyla ilgili süren Kulp, Kızıltepe JİTEM,

103 Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye'de gerçekleşmiş zorla kaybetmelere ilişkin doğrulanmış verileri toplamaya başlarken çeşitli kurumlar tarafından tutulmuş arşivler üzerinde çalışmış ve bu çalışma sonucunda 1352 kişilik bir tahmini listeye ulaşmıştır. 2017 yılı itibarıyla bu listeden 500 kişinin zorla kaybedildiğini çeşitli kaynaklarla doğrulamıştır. Burada bahsedilen hukuki analizler bu 500 kişiye ilişkin veriler üzerinden yapılmaktadır.

104 Bu iki davadan Mehmet Şerif Avcı davasından iki kişi 30'ar yıl, Şeyhmuza Yavuz davasından ise bir kişi 24 yıl ceza aldı.

105 Burada sadece davaya dönüşmüş 84 kişiye dair dosyanın bilgisine yer verildi. Zorla kaybedilenlere ilişkin soruşturma süreçleri de ayrı bir değerlendirme konusudur. Hukuksal veriler üzerinden yapılan incelemede, 218 zorla kaybedilen kişiyle ilgili soruşturmanın sürüncemede bırakıldığı, 18 kişiye ilişkin soruşturmanın kovuşturmaya yer olmadığı gerekçesiyle 24 soruşturmanın da zamanaşımı kararıyla takipsizliğe uğradığı görülmüştür.

Dargeçit JİTEM ve Ankara JİTEM davalarıyla; sonuçlanan Nezir Tekçi, Mete Sayar (Görümlü) ve Naim Kurt davaları ve faili meçhul davaları olan Vartinis (Altınova) ile Lice davaları hakkındaki belge ve veriler de yayımlanan içeriğe dahil edildi. Sonuçlanmış olanlarla birlikte toplam on iki davanın hukuki süreç özetlerinin zaman çizelgeleri eşliğinde aktarıldığı ve iddianame, gerekçeli karar vb hukuki dokümanların paylaşıldığı bu yeni formatıyla site, aynı zamanda Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin yürüttüğü dava izleme çalışmasının bir arşivi haline geldi.



Ankara JİTEM Davası Duruşması,

11 Kasım 2017, Çizen: Su Vardal

İzleme pratiği 2012 ve 2013'te Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ekibi tarafından 2014'ün son aylarından 2016'nın son aylarına kadar bir gözlemci ya da bazen bir gazeteci aracılığıyla duruşmaların raporlanması ya da haberleştirilmesine dayanıyordu. 30 Eylül-2 Kasım 2016 tarihlerinde "Devam Eden Çatışma Şartları Altında Geçiş Dönemi Adaleti: Mekanizmalar, Dünya Deneyimi ve Türkiye" başlığı altında Şırnak Barosu'yla işbirliği içinde düzenlenen geniş katılımlı bir eğitim sonrasında ise izleme ekipleri genişletildi. Bu eğitimde bir yandan dünya deneyimleri ışığında çatışmanın sürdüğü ve gerekli siyasi iradenin oluşmadığı etaplarda hesap verebilirliğin nasıl sağlanabileceği ve geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının olası rolü tartışılırken, diğer yandan cezasızlıkla mücadelede bir yöntem olarak dava izlemeye odaklanıldı. Uluslararası

Af Örgütü ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'ndan (AGİT) temsilciler kendi dava izleme yöntemlerinin detaylarını katılımcılara paylaştı. Eğitim katılımcılarından oluşturulan dava izleme ekipleriyle hangi prensipler doğrultusunda izleme yapılacağına ilişkin tartışmalar yürütüldü. Neticede bu çalışmanın ekinde yer alan "Dava İzleme Kılavuzu" oluşturuldu ve katılımcılara izleyecekleri Ankara JİTEM, Dargeçit JİTEM, Kızıltepe JİTEM, Lice, Musa Anter ve JİTEM ana dava ile Kulüp davalarına ilişkin temel bilgiler aktarıldı. Her davanın arka planını açığa vuran iddianame, önceki duruşma tutanakları ve izleme raporları gibi dokümanlar izleme faaliyeti öncesinde ekip üyeleriyle paylaşıldı.

İzleme sürecini Hakikat Adalet Hafıza Merkezi Hukuk Programı ile İletişim ve Savunuculuk Programı birlikte organize etti. Mümkün olduğunca en az bir gazeteci, bir hukukçu ve bir sosyal bilimci içermesi gözetilen izleme ekiplerine çizerlerin de dahil olmasıyla duruşma salonlarında yaşananların görsel anlamda da aktarımı sağlandı.



Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşması,

7 Haziran 2017, Çizen: Bilge Emir

Dava izleme faaliyeti devam ederken, silahlı çatışmanın yeniden ve sert bir şekilde başlaması, sonrasında ilan edilen sokağa çıkma yasaklarının insan hakları açısından yarattığı ağır tablo, ardından da 15 Temmuz tarihli darbe girişimi ve Türkiye'nin yeniden olağanüstü hal rejimi altına girmesi, bu davalar özelinde 1990'lı

yıllara ilişkin hakikat ve adalet talebinde ısrarlı olduğunu göstermek için yoğun bir iletişim çalışması yapılmasını gerektirdi. Her duruşma öncesi özellikle hak temelli gazetecilik ve habercilik yaptığı düşünülen medya organları ve gazetecilere, davaya ilişkin güncellemeler ve beklenen gelişmeleri içeren bültenler hazırlanarak gönderildi. Failibelli.org'un sosyal medyadaki hesaplarından, dava sürecini ve son durumu anlaşılır kılma amacıyla tasarlanan görsel malzemeler aracılığıyla duruşma duyuruları yapıldı. Duruşma sırasında ve sonrasında yapılan duyuru ve bilgilendirmelerle birlikte düşünüldüğünde tüm bu iletişim çalışması her bir dava açısından kendi başına birer küçük kampanya niteliğindedir.

İzleme ekiplerinin duruşma öncesinde, duruşma sırasında ve sonrasındaki gelişmeleri ve gözlemlerini içeren raporları, önce sitede yayımlandı, ardından sosyal medya hesapları üzerinden yaygınlaştırıldı. Bu raporlara dayanılarak sitede davalarla ilgili özet, zaman çizelgesi, harita, takvim gibi farklı anlatım araçlarında yer alan bilgiler düzenli olarak güncellendi, izleme ekiplerinin davaya dair ilettiği yeni belge ve tutanaklar arşivlendi.

Failibelli.org'a bir veritabanı niteliği kazandırdığına inandığımız bu sistematik içerisinde yazılı ve web tabanlı basın verileriyle beslenmesi kadar, bu verilere dayanarak yaptıkları haberlerin arşivlenmesine de çalışıldı. Dava ve duruşmalara dair haber yapılmasını teşvik etmenin yanında her davaya ilişkin yayımlanmış haberlerin sadece link temelli değil metinsel olarak da siteye kaydedilmesinin, özellikle günümüzde basın üzerindeki baskılar düşünüldüğünde kalıcılık bakımından önemli olduğunu bu süreçte deneyimledik. Bu davaları takip eden bazı basın-yayın mecralarının kapatılması sonrası kayıtların halen ulaşılabilir olması, medyada yer aldığı biçimiyle de davayı bütünlüklü olarak anlamak için olanak yaratmış oldu.

Failibelli.org'u alanda çalışan hukukçu, basın çalışanı ve araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı haline getiren tüm bu

belgeleme, kaydetme, yaygınlaştırma ve iletişim faaliyetlerinin son dönemini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, 2015 yılından başlayarak 13'ü çizer katımlı olmak üzere toplam 32 duruşma izlendi, 31'inde izleme ve raporlama yapıldı. 7 duruşmanın haberleştirilmesi sağlandı.

Sonuç olarak, 2012'den bugüne avukatların ve sivil toplum örgütlerinin yürüttüğü insan hakları mücadelesine destek olma misyonunu sürdüren Failibelli.org, son iki yıllık dönemde yürütülen dava izleme faaliyetleriyle Türkiye'de bu alanda önemli bir deneyim elde etti ve kaynak olma yolunda ilerledi. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi olarak, bu süreçte dava izleme süreçlerinde emek veren 39 hukukçu, basın çalışanı, çizer ve sosyal bilimciye cezasızlıkla mücadeledeki katkılarından ötürü bir kez daha en derin teşekkürlerimizi sunuyoruz. Raporun bundan sonraki bölümünde, geniş özetleri, iddianame ve karar belgeleri, zaman çizelgeleri ve duruşma izleme raporlarına www.failibelli.org sitesinden erişilebilen altı davanın, izleme yapılan 31 duruşmasında öne çıkan bulguları ve davaların kısaltılmış özet bilgilerini bulabilirsiniz.

VI.

90'LI YILLARIN

AĞIR İNSAN HAKLARI

İHLALLERİNE İLİŞKİN

DAVALAR VE İZLEME

BULGULARI

EMEL ATAKTÜRK SEVİMLİ

Devletin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra politik muhaliflere karşı uygulamaya başladığı işkence ve hukuk dışı infazlar 1990'lı yıllarda hızla tırmanarak zirveye ulaştı. Kaçırma, kaybetme, işkence, hukuk dışı ve keyfi infazlar ağırlıkla Kürt yurttaşlara karşı sistemli ve yaygın bir 'terbiye etme' yöntemi olarak kullanılmaya başlandı. Ağır insan hakları ihlallerinin milyonlarca mağduru vardı; 'alan hâkimiyeti sağlamak için' binlerce köy, binlerce ev yakıldı, milyonları bulan sayıda kişi köyünü terke, göçe zorlandı. 'Gayrı nizami harp' sırasında kesin sayı henüz tam olarak bilinmese de binlerce kişi hukuk dışı infazlara maruz kaldı ve gözaltına alındıktan sonra zorla kaybedildi.¹⁰⁶

Yaşanan bu ağır insan hakları ihlalleri karşısında faillerin yargı önünde hesap vermesi sağlanmadığı gibi failer korundular, kollandılar, terfi ettirildiler. Hem suçların yaygınlığı ve ağırlığına uygun soruşturma yürütülmedi hem de cezasızlık zırhını kırmayı sağlayacak tüm yargılama girişimleri çeşitli hukuk dışı müdahalelerle heba edildi. Sonuçta 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen ve milyonlarca mağduru ilgilendiren suçlara ilişkin parmakla sayılacak denli az sayıda dava açıldı, onlar da hesap vermede başarısız sonuçlar ortaya çıkardı, cezasızlık zırhı gerçek anlamda hiçbir zaman delinemedi.

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi yargının bu dönem ağır insan hakları ihlalleri karşısındaki tutumunu mercek altına aldı. İlk çalışmada zorla kaybedilen kişilere ait soruşturma verileri üzerinden durumu anlamaya elveren araştırmalar yapıldı. Saha çalışmaları neticesinde toplanan verilerin analiz sonuçlarına dayanarak yargısal pratiğin soruşturma evresine dair ilk değerlendirmeler 2013 yılında kamuoyu ile paylaşıldı.¹⁰⁷

Aradan geçen sürede değişen aşamalarda değişen ekiplerle yürütülen çalışmalarda bu kez kovuşturma süreçlerindeki sorunlara odaklanıldı

¹⁰⁶ Zorla Kaybedilenler Veritabanı, "Hafıza Merkezi", <http://www.zorlakaybedilenler.org/>

¹⁰⁷ Alpkaya, Altıntaş, Sevdiren, Ataktürk, *Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu* (2013).

ve neticede bu sefer de kovuşturma aşamasının sorunlarına dair bulguları süzme imkânı ortaya çıktı.

Bu raporda yer verilen bulgular üç etapta yapılan izleme çalışmasının toplam verilerine dayanıyor; birincisi Hafıza Merkezi ekibi üyelerinin 2012 yılından başlayarak ilk derece mahkemesinde sonuçlanana kadar takip ettiği davaların izleme bulgularına,¹⁰⁸ ikincisi failibelli.org için gazeteciler ve hukukçular kanalıyla 2014 - 2015 yıllarında yapılan izleme çalışmasının bulgularına ve son olarak da ekte bulunan Dava İzleme Kılavuzu'nda bilgileri yer alan gözlem heyetleri ile birlikte 2016-2017 yıllarında yürütülen dava izleme çalışmasının bulgularına.

Her üç etapta elde edilen toplam izleme bulgularına göre ceza yargılamalarının hem ceza adaletinin/hesap verebilirliğin sağlanamamasına hem de hakikatin ortaya çıkarılmasına ve geçmişle yüzleşmeye katkıda bulunamamasına sebep olan temel sorunlar en genel haliyle aşağıda özetlenmeye çalışıldı:

1. Kovuşturma Makamlarının Bağımsızlık ve Tarafsızlık Sorunu:

Farklı dönemlerde farklı gerekçelerle yapılan görevden alma ve atamaların güvenlik güçlerinin işledikleri iddia edilen hukuk dışı infaz ve zorla kaybetmelere ilişkin yargılamalarda, yargıçlar ve savcılar açısından hem dönemin siyasal iklimine aykırı, kişisel risk içerebilecek ve cesaret gerektiren kararlar verebilme hem de dosyaya ilişkin birikim inşa etme ve yargılamaya dair hâkimiyet oluşturma gibi faktörler açısından zaaf yarattığı açık.

İzleme süreçlerinde mahkeme üyelerinin sanık avukatlarına ve müşteki avukatlarına karşı sergiledikleri tutumdaki farklılıklar devlet görevlilerinin korundukları izlenimini güçlü kılıyor, yargının tarafsızlığına ve bağımsızlığına kalıcı şekilde gölge düşürüyor. Eski Hâkimler ve Savcılar

¹⁰⁸ Sanıklar Temizöz vd, Musa Çitil, Yavuz Ertürk hakkında birinci derece mahkemesinde yapılan yargılamalar. Her üç dava hakkında ayrıntılı bilgi için: Faili Belli, "Tüm Davalar", <http://failibelli.org/tum-davalar>

Yüksek Kurulu ile yeni Hâkimler Savcılar Kurulu yapısının yürütmenin bileşenlerinden bağımsız olmaması bu sonucu doğuran ve sürdüren temel etkenlerden biri.



Kulp Davası Duruşması, 12 Haziran 2017,

Çizen: Bilge Emir

2. Kovuşturma Makamları ve Perspektif

Sorunu: Kovuşturma süreçlerinde ihlal sorumlularını saptamaya ve olgusal hakikati ortaya çıkarmaya yönelik bütünsel bir yargılama perspektifi olmaması ve aynı bölgedeki yaşanan benzer olaylar arasında bağlantı kurulmaksızın, her bir olayın birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi diğer temel sorunlardan biri. Böylelikle hem tüm sorumluların ortaya çıkarılması zorlaşıyor hem de cezasızlığa zemin hazırlayan sorunlu idari pratiğin sorgulanma fırsatı kaçırılıyor.¹⁰⁹

3. Yargılamaların Etkisizliği Sorunu:

Geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlallerine ilişkin yargılamalarda gerekli araştırma ve incelemeler yapılmıyor, deliller toplanmıyor, zaman içinde ortaya çıkabilecek delillerin korunması için makul önlemler alınmıyor.¹¹⁰ Hakikatin ortaya çıkarılması çoğu zaman

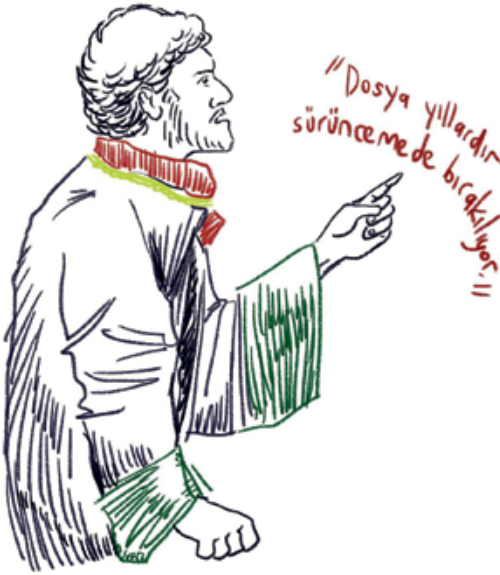
¹⁰⁹ Faily Belli, "Kızıltepe JİTEM Davası", <http://failibelli.org/dava/kiziltepe-jitem-davasi/> ve "Dargeçit JİTEM Davası", <http://failibelli.org/dava/dargecit-jitem-davasi>

¹¹⁰ Faily Belli, "Lice Davası Duruşma Notu – 17 Mart 2016", <http://failibelli.org/lice-davasi-durusma-notu-17-mart-2016/>

mağdurların çabalarıyla gerçekleşiyor. Delil değerlendirmesi uluslararası standartlara uygun şekilde yapılmıyor. Gerek hukuk dışı infazlarda gerek bedenini dahi bulunamadığı zorla kaybetme suçuna dair yargılamalarda aradan geçen uzun süre tanık ifadelerinin önemini son derece artırıyor. Ancak yerel mahkemelerin delil değerlendirme usûlleri bu önemi yansıtmıyor. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AAİHM) bu konudaki içtihatları yerel mahkemeler tarafından dikkate alınmıyor; hatta Bakanlar Komitesi tarafından izlenmekte olan ve davalarla doğrudan bağlantılı AİHM kararları dahi görmezden geliniyor.¹¹¹

4. Yargılamaların Süresi: Uzun yıllar boyu sürüncemede bırakılan soruşturma süreçlerinin ardından bin bir güçlükle başlatılabilen az sayıda kovuşturmanın da ziyadesiyle uzun sürmesi, duruşma günlerinin çok uzun aralıklarla verilmesi, devlet kurumlarından mahkemelere talep edilen belgelerin yollanmaması veya geç gönderilmesi bu davalarda gerek mağdurlar gerek sanıklar açısından adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi sonucunu doğuruyor.

¹¹¹ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, CM/ResDH(2008)69 nolu ve 2008 tarihli ara kararı: "Türkiye'de güvenlik güçlerinin ağır insan hakları ihlallerine dair (zorla kaybetme, işkence, hukuk dışı ve keyfi infaz) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 175 kararının iç hukukta uygulamasını izlediği Aksoy Grubu için tespitlerde bulunulmuştur. Bu 175 kararda AİHM Türkiye'yi; başvurucların yakınlarının, güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımı sonucu ölümü, -başvurucların yakınlarının yaşam hakkını korumama, -başvurucların yakınlarının ölümü ve/veya kaybedilmesi, -kötü muamele, -mülklerin imhası ve başvurucların şikâyetlerini karşılayacak etkili bir iç hukuk yolu bulunmaması, sebepleriyle mahkûm etmiştir. Aynı kararda; Türkiye'nin Bakanlar Komitesi'ne, işkence ve kötü muamele dışında, güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen ağır insan hakları ihlalleri ile ilgili soruşturmaların, mahkûmiyet ya da beraat kararlarının sayısına dair bilgi vermediği belirtilmekte ve ara kararın gereği olarak bildirilmesi talep edilmektedir. Ancak Türkiye şu ana kadar bu konuda bir bildirimde bulunmamıştır."



Kulp Davası Duruşması, 12 Haziran 2017,

Çizen: Bilge Emir

5. Dokunulamayan/Yargılanamayan Kurum

ve Kişiler Sorunu: Yargılama süreçlerinde TBMM Araştırma ve İnceleme Komisyonu çalışmalarında veya davalarda sanık veya tanık ifadelerinde ismi geçen pek çok kişi veya kurumun ifadesine başvurulmuyor veya ortaya çıkan diğer delillerin işaret ettiği 'derin-devlet' yapılanmaları göz önünde bulundurulmuyor.¹¹²

6. Devlet Sırrı-Devlet Arşivi Sorunu:

Geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlallerine ilişkin yargılamalarda sanıklara ilişkin devlet kayıtlarına ulaşmada ciddi zorluklar yaşandığı görülüyor. Devlet arşivleri mahkemelere ve davanın taraflarına olgusal gerçekliği ortaya çıkarmaya yardım edecek şekilde açılmıyor. Operasyonlarda görevli güvenlik güçlerinin listeleri ya hiçbir zaman mahkemeye yollanmıyor ya da uzun yıllar sonra ve eksik bilgi içerecek şekilde yollanıyor. Mahkemeler de bu kişi ve kurumlar hakkında yasadan doğan yetkilerini kullanarak işlem yapmıyor.

7. Nakledilen Davalar Sorunu:

Zorla kaybetme ve hukuk dışı infazlara dair açılan davaların

¹¹² Faili Belli, "Ankara JİTEM Davası İzleme Raporu – 5 Mayıs 2017", <http://failibelli.org/ankara-jitem-davasi-izleme-raporu-5-mayis-2017/>

çoğu¹¹³ 'güvenlik gerekçesi' ile suçun işlendiği yerden başka şehirlere naklediliyor. Dava nakilleri bir yandan maddi ceza hukukuna ilişkin keşif, yer gösterme gibi delil toplama araçlarının kullanılmasını neredeyse imkânsız hale getiriyor, diğer taraftan gerek müştekilerin gerekse avukatlarının davaya katılımını zorlaştırıyor. Mağdurlar açısından bu durum ikinci bir mağduriyete yol açıyor; davaların özellikle milliyetçi eğilimlerin yüksek düzeyde varlık gösterdiği illere nakledilmesi dikkat çekiyor.



Lice Davası Duruşması, 18 Mayıs 2017,

Çizen: Bilge Emir

8. Uzmanlaşmış Mahkeme Sorunu:

Çeşitli isimler altında devam edegelen özel yetkili mahkeme uygulaması Türkiye'de devletin bekasını korumak ve devlet suçlarında cezasızlığın sürekliliğini sağlamak için kullanılan bir mekanizma olarak yapılandırılmış, yargı organlarına olağanüstü yetkiler tanınmış durumda. Ancak yargılamada ortaya çıkan nitelik sorunu ne

¹¹³ Nakledilen Zorla Kaybetme Davaları: *Kızıltepe Jitem (Bıçak Timi) Davası* Mardin'den Ankara'ya; *Temizöz ve Diğerleri Davası* Şırnak'tan Eskişehir'e; *Kulp Davası* Diyarbakır'dan Ankara'ya; *Nezir Tekçi Davası* Hakkari'den Eskişehir'e; *Mete Sayar (Görümlü) Davası* Şırnak'tan Ankara'ya; *Musa Çitil Davası* Mardin'den Çorum'a, *JİTEM Ana Davası* Diyarbakır'dan Ankara'ya; *Dargeçit JİTEM Davası* Midyat'tan Adıyaman'a 'güvenlik gerekçesiyle' nakledildi. Ayrıntı için: <http://failibelli.org/tum-davalar/>

Ayrıca polis şiddetine ilişkin pek çok dava da aynı şekilde olayın gerçekleştiği yerden başka illerde görüldü: *Ali İsmail Korkmaz Davası* Eskişehir'den Kayseri'ye; *Abdullah Cömert Davası* Antakya'dan Balıkesir'e "güvenlik gerekçesiyle" nakledildi. Yargılaması tamamlanan; *Uğur Kaymaz Davası* Mardin'den Eskişehir'e; *Şerzan Kurt Davası* Muğla'dan Eskişehir'e; *Metin Göktepe Davası* İstanbul'dan Aydın'a; *Gazi Davası* önce Rize'ye daha sonra da Trabzon'a 'güvenlik gerekçesiyle' nakledilmişti.

bu mahkemeler varken ne de kaldırılması ile çözümediği gibi tersine yayılarak devasa bir sorun haline gelmiş bulunuyor. Uluslararası standartlara uygun, ağır insan hakları ihlallerinin yargılanmasında uzmanlaşmış ihtisas mahkemelerine ihtiyaç olup olmadığı tartışması insan hakları alanında çalışma yapan kuruluşlar bakımından halen açık.

9. Mağdurların kriminalize edilmesi, mağdur ve tanık korumasının sağlanmaması:

Süren yargılamalarda tanıkların ve mağdurların ifadelerinin etkili bir soruşturmaya yakışır şekilde alınmadığı, karşı davalar açılarak mağdurların kriminalize edildiği, tanıklar sanıklar tarafından açık tehditlere maruz kalsalar dahi mahkemelerin ciddi biçimde önlem almadığı, mağdur ve tanıkların korunmadığı gözlemleniyor.¹¹⁴

10. Yargılanan devlet görevlilerinin görevden alınmaması ve tutuksuz yargılanması:

Haklarında ağır insan hakları ihlallerine dair suçlamalar bulunan devlet görevlileri yargısal süreçler devam ederken resmi görevlerinde kalmaya, delil karartma şüphesi bulunabilecek

114 Temizöz ve Diğerleri Davası: Davanın 2009-2014 yılları arasında Diyarbakır Özel Yetkili 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmalarında, sanıklarla müdahil avukatlar arasında ciddi tartışmalar yaşandı ve zaman zaman müdahil avukatlardan bazıları şahsen mahkeme heyetinin gözü önünde sanıklarca tehdit edildi. Aynı şekilde Kamil Atağ ve Cemal Temizöz'ün yakınlarının duruşmalara kalabalık bir grup halinde gelerek tanıklar ve mağdur yakınları üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları gözlemlendi. Duruşmalara katılan sivil toplum kuruluşları da bu durumu yayınladıkları raporlarda dile getirdiler. 2011 yılının Şubat ayında gerçekleştirilen duruşmada davanın tanıklarından dönemin Cizre Kaymakamı Osman Bulgurlu'nun, isimsiz bir mektupla tehdit edildiği ortaya çıktı. Daha sonra aynı mektubun davanın bir başka tanığına, dönemin Cizre Kaymakamı Şenol Bozacıoğlu'na da gönderildiği öğrenildi. Bu imzasız mektupta, tanıklara sanıklar aleyhinde ifade vermemeleri konusunda uyarılarda bulunulmaktaydı. Davanın başlangıcında esasa dair çok önemli beyanlarda bulunan gizli tanıklara gerekli koruma sağlanmadı ve kısa bir süre sonra gizli tanıklar deşifre oldu. Tüm gizli tanıklar, deşifre olduktan sonra ifadelerini geri çekti. Ayrıntı için bkz. <http://failibelli.org/dava/temizoz-davasi/>

durumlarda dahi tutuksuz yargılanmaya, terfi ve taltif edilmeye devam ediyor. Suçlamaların muhatabı olan devlet görevlilerinin hâkim konumunun korunduğu bu durum, tanık ve mağdurların gerek yargı organlarına başvururken gerekse yargılama ve soruşturma aşamalarında ifade verirken çekimser davranmalarına yol açarak yargısal süreçleri olumsuz bir biçimde etkiliyor.¹¹⁵

11. Bağımsız bir adli kolluk biriminin bulunmaması sorunu:

Türkiye kolluk teşkilatında kolluğun adli ve idari kolluk görevleri iç içe geçiyor; kanunla düzenlenmiş ve uzmanlaşmış bir adli kolluk birimi mevcut değil. Haklarında suç işledikleri iddiası bulunan güvenlik birimleri bu suçlamaların soruşturulmasında görev alabiliyor veya soruşturmalar suçlanan güvenlik güçleri ile aynı birimdeki diğer güvenlik güçleri tarafından yürütülüp manipüle edilebiliyor veya engellenebiliyor. Bu durum soruşturmaların hızlı, tarafsız ve etkili bir biçimde yürütülmesinin önündeki en önemli engellerden biri.¹¹⁶

12. İzin sistemi: Haklarında suç işledikleri iddiası bulunan devlet görevlilerinin yargılanmasının önündeki engellerin en önemlilerinden birini de izin sistemi oluşturuyor. İzin sistemi hem soruşturma hem de kovuşturma aşamasında sorun teşkil ediyor. Yargılamalar bu nedenle

115 Örnekler için: Alpkaya, Altıntaş, Sevdiren, Ataktürk, *Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu* (2013).

116 26 Mart 1994 tarihinde Şırnak'ın Kuşkonar ve Koçağlı köylerinin bombalanması neticesinde 30'un üzerinde kişinin ölmesi ve çok sayıda kişinin yaralanması olayıyla ilgili soruşturmalarda ifadeleri alınan köylülerden bazılarının, bombardımanlar sebebiyle yaşadıkları travmanın ardından jandarmanın varlığından korktuklarını belirterek jandarmaya köylerinin askeri uçaklar tarafından bombalandığını bile söyleyememeleri; bombardımandan sadece "olay" olarak bahsetmeleri, yine bazılarının "köylerine bombaların düştüğünü, ancak herhangi bir şikâyetle bulunmak istemediklerini" belirtmeleri, bkz. Benzer ve diğerleri / Türkiye, 12.11.2013 tarihli karar, Başvuru No: 23502/06.

bekletiliyor ve engelleniyor.¹¹⁷ Yakın dönemdeki bu izin sistemini güçlendiren yeni yasal düzenlemelerle sorun daha da büyüyerek devam ediyor.¹¹⁸ Oysa Ceza Muhakemesi Kanunu'nda kolluk görevlilerinin yargılanmasına yönelik temel kanuni düzenleme gereği bu kişilerle ilgili iddiaların öncelikle soruşturulması ve kovuşturulması gerekiyor.¹¹⁹

13. Bir bütün olarak yargılama sürecine ilişkin işleyiş sorunları:

Hem ceza muhakemesinin rolüne ilişkin akademik çalışmalarda hem de ilgili yasalarda, bir ceza yargılamasının nasıl yürütüleceği ve yargılama sürecine katılan kişilerin hak, yetki ve yükümlülüklerine ilişkin kurallar düzenlenirken esas amacın daima suça ilişkin olgusal gerçekliğin ortaya çıkarılması ve sorumluların saptanarak cezalandırılması olduğu önemle vurgulanır.

Aynı şekilde etkili, hızlı, özenli, ciddi ve kapsamlı kovuşturma yürütmenin hem yargılamanın tarafları hem de toplumun ceza adaleti sistemine güveninin sürdürülebilmesi bakımından ne denli mühim olduğunun altı çizilir. Ne yazık ki Türkiye'de ceza yargılamaları bu amaç ve ilkelerle uyumlu şekilde yürütülmüyor ve bu alanda sayılamayacak kadar çok sorun var.

Yukarıda sıralanan ana bulgulara ilaveten izleme sırasında saptanan son derece önemli işleyiş sorunları da var. En temel olanlarına temas edecek olursak ilk söz edilmesi gereken, yargılamada yüz yüzelik ilkesinin ihlali şeklinde

117 Ankara'ya nakledilen Kızıltepe Davası'nın 3 Mart 2015 tarihindeki ilk duruşmasında mahkeme heyeti sanıklardan emekli Albay Hasan Atilla Uğur ve dönemin Diyarbakır İl Jandarma Komutanı Albay Eşref Hatipoğlu'nun yargılanması için HSYK'dan izin talep etmek için davayı durdurdu. Davanın iddianamesindeki sevk maddesi, Ceza Kanununun 314. maddesindeki örgüt kurma ve yönetme suçu. Dolayısıyla CMK'nın 161. maddesinin 8. paragrafında düzenlenen suçlardan biri ve Cumhuriyet savcılarınca doğrudan soruşturma yapılacak suçlar arasında.

118 14 Temmuz 2016 tarih 6722 sayılı TSK Personel Değ. Kan.

119 5271 s.CMK EK. Md.1

çalıştığı gözlemlenen SEGBİS (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) uygulaması olmalı.

İzleme heyetlerinin raporlarında çok sayıda örneği bulunabileceği gibi görülüyor ki yargıçlar, mağdurların, sanıkların veya tanıkların ifadelerinin SEGBİS ile alınmasının oldukça zorunlu olabileceği durumlarda ifadeleri SEGBİS

Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşması,

7 Haziran 2017, Çizen: Bilge Emir



ile almamayı tercih edebiliyor.^{120, 121}

Bazen de tam tersi, ifadelerin SEGBİS ile alınmasının hiç de zorunlu olmayabileceği hallerde, özellikle sanıkların ifadelerini SEGBİS sistemi ile almayı tercih ettiği görülebiliyor.¹²²

Hukuksal parametreleri belli olmayan SEGBİS uygulamasının özellikle nakledilen davalarda genellikle sanıklar lehine ve mağdurlar aleyhine işleyen bir durum olarak ortaya çıktığı açıkça gözlemlenebiliyor. Bu durum hem adaletin tecelli edeceğine dair mağdurlarda umutsuzluk yaratabiliyor hem de aslında suça ilişkin olgusal gerçekliğe ulaşmada ve sorumluların saptanmasında bir engel olabiliyor.

Sanık ve tanıkların olay anlatımları sırasında veya soruları cevaplandırırken, gerçeği yansıtan ifadeler verip vermediklerini anlamaya yarayacak beden dili, ses tonu, mimikler gibi önemli doğrulama verileri böylece yargıçlar tarafından değerlendirilmemiş oluyor.¹²³

Oysa ağır insan haklarına ilişkin ceza yargılamalarında, kısmi bile olsa hakikate temas edebilmek bakımından ifadelerin verildiği bu yüz yüze ilk aşama son derece kıymetli. İhlal mağdurları bakımından sanıkları yargı önünde hesap verme pozisyonunda, sanık sandalyesinde otururken görmenin önemini her duruşmada açıkça izlemek mümkün.

120 Faili Belli, "Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşma Notu: 21 Aralık 2015", <http://failibelli.org/musa-anter-ve-jitem-ana-davasi-6-durusma-notlari/>

121 Faili Belli, "Kızıltepe JİTEM Davası İzleme Raporu – 10 Mayıs 2017", <http://failibelli.org/kiziltepe-jitem-davasi-izleme-raporu-10-mayis-2017/>

122 Faili Belli, "Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşma Notu: 7 Haziran 2017", <http://failibelli.org/musa-anter-ve-jitem-ana-davasi-izleme-raporu-7-haziran-2017/>

123 Faili Belli, "Dargeçit JİTEM Davası İzleme Raporu – 5 Aralık 2016", <http://failibelli.org/dargecit-jitem-davasi-izleme-raporu-5-aralik-2016/>

Mağdurlar için sanık ya da tanıklara bir monitör engeli olmaksızın doğrudan soru sorabilmenin ve cevabı aracısız dinleyebilme halinin sırf kendisinin dahi adalet duygusunun tatmini bakımından büyük bir önemi olmalı.

Bir başka konu başlığı duruşma salonlarının altyapı sorunlarına ilişkin. Duruşma salonlarında izleyenler için yerlerde unutulmuş görüntüsü veren yığın halindeki tozlu dosyalar, bezmiş, sessiz ve anlaşılmaz tonda konuşan yargıçlar, sesli ve görüntülü duruşma kaydı yapıldığında teknik sorunlar nedeniyle seslerin salonda duyulmaması gibi yargılamanın ciddiyeti ile bağdaşmayan yapısal problemler, duruşmalarda sıklıkla yaşanabiliyor.

Farklı sebeplerle sürekli değiştirilen mahkeme heyetleri, sanık ya da mağdur sayısı yüksek ve nitelik olarak kapsamlı davalarda yargıçların dosyaya hâkimiyetini imkânsızlaştırıyor ve yargılamanın kalitesi sırf bu nedentle bile olumsuz etkilenebiliyor.¹²⁴

Yargıçların duruşmalar sırasındaki hal ve davranışları, ağır insan hakları ihlallerinin yargılandığı ve çoğu zaman dehşet verici suçlamaların yer aldığı bu davaların ciddiyetine uygun olmuyor.

Heyet üyeleri ve savcılar duruşmalar sırasında zaman zaman uzunca sürelerle bilgisayar ve cep telefonu gibi araçlarla ilgileniyor. Bu durum mahkeme salonunda bulunan taraflarda ve izleyicilerde onların duruşmada yaşananları umursamaz bir tavır içinde oldukları hissi/düşüncesi uyandırabiliyor.

Neticede sayılan tüm bu faktörler, bir bütün olarak ele alındığında, gözlem heyetlerinde mahkeme salonlarında dava konusu suçun ağırlığına uygun özenli, kapsamlı ve ciddi bir kovuşturma yürütülmediğine dair güçlü bir izlenim oluşmasına neden oluyor.

124 Faili Belli, "Kulp Davası İzleme Raporu – 25 Nisan 2017", <http://failibelli.org/yavuz-erturk-kulp-davasi-izleme-raporu-25-nisan-2017/>

VII.

İZLEME

YAPILAN DAVALARIN

ÖZET BİLGİLERİ

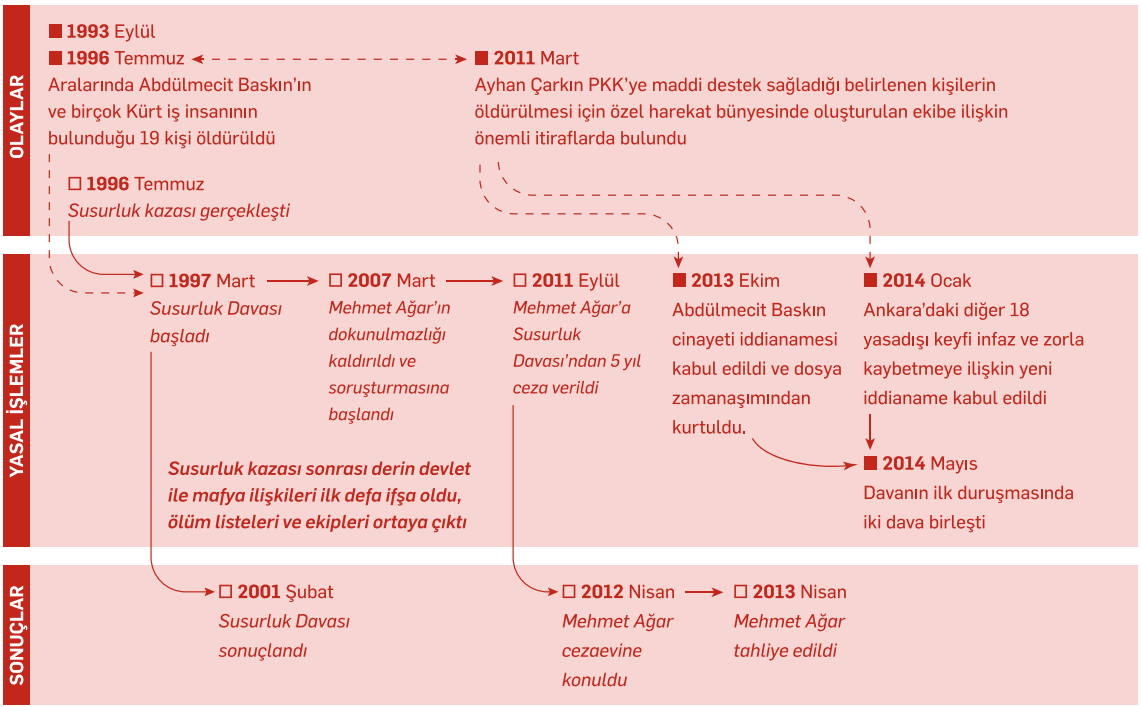
VII.I Ankara JİTEM

Davası

İddianame tarihi	19 Aralık 2013
İlk duruşma tarihi	16 Mayıs 2014
Suç tarihi ve yeri	1993-1996 yılları arasında, Ankara ve civarı
Sanıklar	Mehmet Ağar, İbrahim Şahin, Korkut Eken, Ayhan Çarkın, Ayhan Akça, Ziya Bandırmalıoğlu, Ercan Ersoy, Ahmet Demirel, Ayhan Özkan, Seyfettin Lap, Enver Ulu, Uğur Şahin, Alper Tekdemir, Yusuf Yüksel, Abbas Semih Sueri, Lokman Külünk, Mahmut Yıldırım, Nurettin Güven, Muhsin Koman
Suçlamalar	Cürüm işlemek için oluşturulan silahlı teşekkülün faaliyeti kapsamında insan öldürmek
Maktuller	Namık Erdoğan, Metin Vural, Recep Kuzucu, Behçet Cantürk, Savaş Buldan, Hacı Karay, Adnan Yıldırım, İsmail Karaalioğlu, Yusuf Ekinci, Ömer Lütfü Topal, Hikmet Babataş, Medet Serhat, Feyzi Aslan, Salih Aslan, Lazem Esmaeli, Asker Smitko, Faik Candan, Abdülmecit Baskın, Tarık Ümit
Yetkili mahkeme	Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi
Nakil durumu	Yok
İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları	<p>- <i>Ülkü Ekinci v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 27602/95): 16 Ekim 2002 tarihinde AİHM, Sözleşme'nin 2. (usûlden) ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini Ekinci ailesine manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.</p> <p>- <i>Buldan v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 28298/95): 20 Nisan 2004 tarihinde AİHM, Sözleşme'nin 2. (usûlden) ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini Buldan ailesine manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.</p> <p>- <i>Selim Yıldırım ve Diğerleri v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 56154/00): 19 Ekim 2006 tarihinde AİHM, Sözleşme'nin 2. (usûlden) ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini Buldan ailesine manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.</p>

Özet: 1993-96 yılları arasında zorla kaybedilen veya hukuk dışı infaz edilen 19 kişiye ilişkin ilk soruşturma Susurluk Davası'nın kilit sanıklarından eski özel tim mensubu Ayhan Çarkın'ın medyaya yaptığı açıklamalar üzerine **2011 Mart**'ında başladı. Gözaltına alınan Çarkın'ın özellikle PKK örgütüne maddi destek sağladığı belirlenen kişilerin öldürülmesi için özel hareket

bünyesinde oluşturulan ekibe ilişkin açıklamaları, Susurluk Davası vesilesiyle ortaya çıkan ilişki ağlarına işaret ediyordu. 2001 yılında sonuçlanan Susurluk Davası kararında, yapılanmanın lideri olarak adı geçse de o dönem milletvekili dokunulmazlığı olduğundan yargılanması gerçekleşmeyen Mehmet Ağar'ın dosyası, dokunulmazlığının kalktığı 2007 tarihinden sonra



■ Ankara JİTEM Davası ile ilgili olay ve yasal işlemler □ Susurluk Davası ile ilgili olay ve yasal işlemler
→ Sıralı veya doğrudan ilişki --> Dolaylı ilişki

Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiş; **15 Eylül 2011** tarihinde bu dava kapsamında Emniyet Genel Müdürü olduğu dönemle ilgili "cürüm işlemek için teşekkül oluşturduğu" iddiasıyla örgüt yöneticiliğinden 5 yıl hapis cezası verilmişti. Cezasının onanması ardından **25 Nisan 2012**'de cezaevine giren ve **29 Nisan 2013**'te de tahliye edilen Mehmet Ağar, Çarkın'ın iddiaları üzerine faili meçhullerle ilgili açılan yeni soruşturma kapsamında "şüpheli" sıfatıyla ifade verdi. Bu soruşturmaya ilgili ilk iddianame **Eylül 2013**'te, Abdülmecit Baskın'ın öldürülmesine dair hazırlandı. Baskın'la ilgili soruşturma

dosyası zamanaşımı riski nedeniyle diğer faili meçhullerin de yer aldığı ana soruşturmadan ayrılmıştı. **2 Ekim 2013**'te Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nce kabul edilen ve aralarında Mehmet Ağar'ın da bulunduğu 12 kişi hakkında hazırlanan iddianamede, sanıkların suç tarihinde yürürlükte bulunan 765 sayılı TCK'nun "cürüm işlemek için oluşturulan silahlı teşekkülün faaliyeti kapsamında adam öldürmek, adam öldürmeye iştirak" suçundan "ağırlaştırılmış

Ankara JİTEM Davası Duruşması,
5 Mayıs 2017, Çizen: Bilge Emir

Ankara JİTEM Davası Duruşması,
5 Mayıs 2017, Çizen: Bilge Emir



müebbet hapisle" cezalandırılmaları istendi. Diğer faili meçhullerle ilgili iddianame ise **19 Aralık 2013** tarihinde hazırlandı. **Ocak 2014**'te Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edilen iddianamede aralarında Mehmet Ağar, özel hareket polisleri ve "Yeşil" kod adlı Mahmut Yıldırım'ın da bulunduğu 19 kişi, 18 kişinin öldürülmesiyle suçlanıyordu. Ayhan Çarkın'ın tek tutuklusu olduğu Abdülmecit Baskın Davası da ikinci duruşmasının ardından, **16 Mayıs 2014**'te "Faili Meçhuller Davası"yla birleştirildi. **11 Temmuz 2014** tarihli duruşmada tek tutuklu sanık Ayhan Çarkın tahliye edilirken, diğer sanıkların da duruşmalardan vareste tutulmasına karar verildi. **30 Ocak 2015** tarihli duruşmada mahkeme "katılan avukatların çapraz sorgularının engellenmemesi" adına davanın bir numaralı sanığı olan Mehmet Ağar'ın duruşmalardan vareste tutulma kararını kaldırdığını açıkladı. **10 Nisan 2015** tarihli duruşmada eski MİT Güvenlik Daire Başkanı Mehmet Eymür, kendisine verilen ve çoğunlukla Kürt iş insanlarından oluşan 29 kişilik infaz listesini mahkemeye sundu. Eymür bu listeyi kendisine veren Tarık Ümit'ten aldığı bilgilere dayanarak, Kürt iş insanlarının pasifize edilmesi için üst makamlardan emir alındığını ve bu listenin daha sonra 54 kişiye ulaştığını aktardı. **3 Temmuz 2015**'te SEGBİS aracılığıyla ifade veren Mehmet Ağar, hakkındaki tüm iddiaları reddetti. Yargılama süresince dönemin önemli aktörlerinin tanıklığına başvurulurken, soruşturma aşamasında davanın şüphelileri arasında yer aldıktan sonra tanık olarak mahkemeye çağrılan dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve eşi Özer Çiller Uçuran, **5 Mayıs 2017** tarihli duruşmada tanıklık talebinin "abesle iştilal" olduğunu, katılan avukatlarının yazılı sorularına yazılı olarak yanıt verebileceklerini belirten bir dilekçeyi avukatları aracılığıyla mahkemeye sundu.

VII.II Dargeçit JİTEM

Davası

Özet: Zorla kaybedilenler adına Dargeçit, Mardin ve Diyarbakır savcılıklarına yapılan tüm şikâyetlere rağmen 2009 yılına kadar etkili bir soruşturma başlatılmadı. Dargeçit Cumhuriyet Başsavcılığı toplu kayıpları 1995/2 hazırlık numarasıyla tek dosyada topladı. **17 Kasım 2011**'de 2011/46 numarasıyla hazırlanan fezlekede söz konusu suçların Mehmet Tire (1995-1996 Dargeçit İlçe Jandarma Komutanı), Kerim Şahin (1995-1996 Uzman Çavuş), Naif Çelik (Korucu), Hurşit İmren (1995-1996 Dargeçit Tabur Komutanı), Muhammet Demirel (1995-1996 Mardin İstihbarat Şube Müdürü) ve Mahmut Yılmaz (1995-1996 Dargeçit İlçe Jandarma Komutanlığı Merkez Bölük Komutanı) tarafından kurulan "silahlı suç örgütünce" işlendiğine yönelik iddialar yer aldı. **25 Aralık 2014**'te, Dargeçit Cumhuriyet Savcılığı tarafından dönemin 5 komutanı ve rütbeli askeri hakkında yürütülen 2014/564 sayılı soruşturma sonucunda kovuşturma başladı. Soruşturma dosyasında şüpheli olarak adları geçen, çoğu korucu 16 kişi hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar verildi ve Hikmet Kaya'nın zorla kaybedilmesi dosyaya

Dargeçit JİTEM Davası Duruşması,

5 Aralık 2016, Çizen: Su Vardal



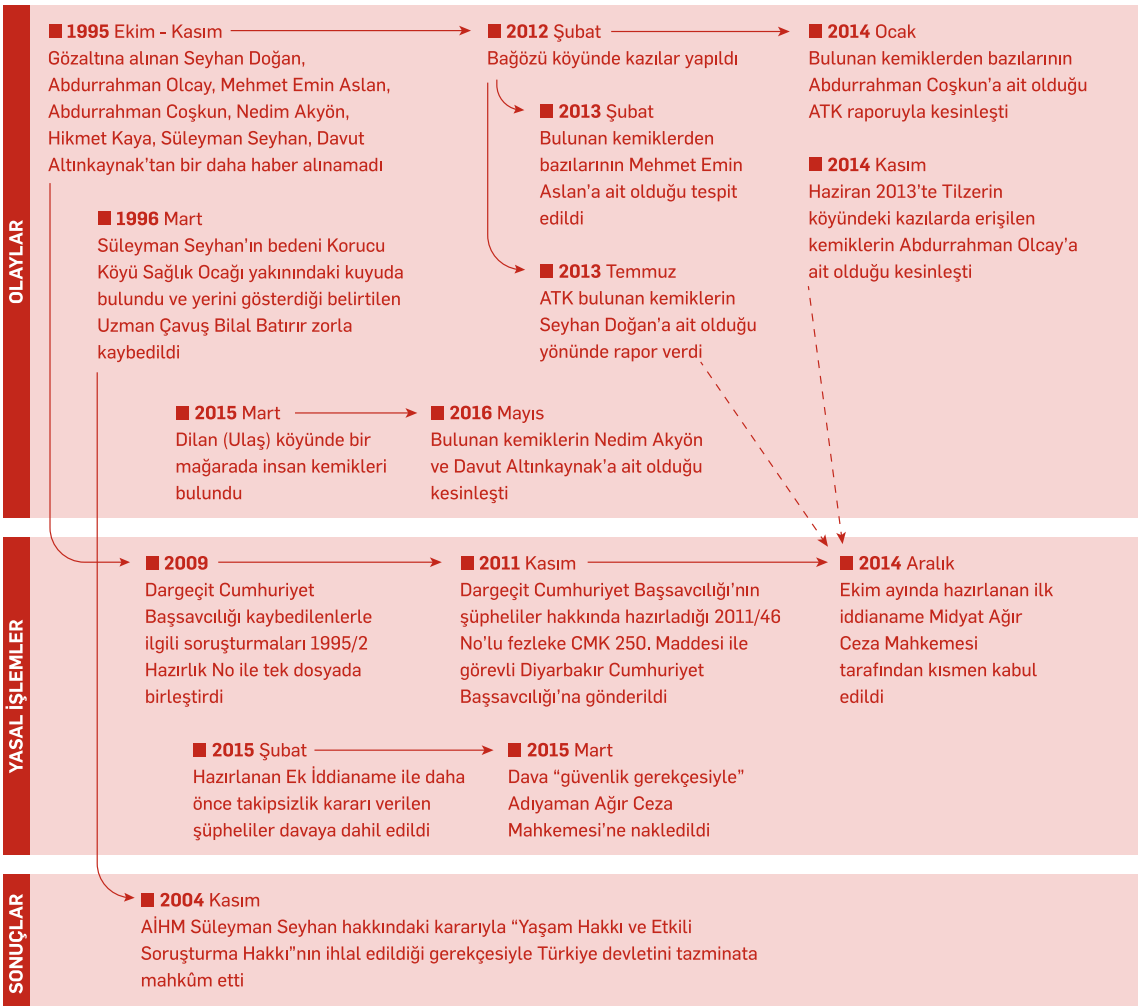
dahil edilmedi. İHD Mardin Şubesi'nin bu karara itirazını kısmen kabul eden Midyat Sulh Ceza Mahkemesi, Hikmet Kaya adına başvuruyu delil yetersizliğinden reddetmekle beraber, takipsizlik kararı verilen şüpheliler hakkında ek iddianame hazırlanması talebini kabul etti. Bunun üzerine yeni sanıklar davaya dahil edildi. Dava henüz ilk duruşması görülmeden **18 Şubat 2015** tarihli Yargıtay 5. Dairesi kararıyla Adıyaman Ağır Ceza Mahkemesi'ne nakledildi. **1 Ekim 2015** tarihli ilk duruşmada sanık Mehmet Tire'nin yargılanması için HSYK'dan izin alınmasına, Hurşit İmren'in ise duruşmalardan varestede tutulmasına karar verildi. **4 Temmuz 2016** tarihli dördüncü duruşmada ifadesinin alınmasına karar verilen Mehmet Tire, 5 Aralık 2016 tarihli bir sonraki duruşmada SEGBİS sistemiyle ifade verdi. Tire'nin duruşmalardan varestede tutulma talebi reddedildi. **13 Mart 2017** tarihli son duruşmada savcı mütalaasında dosyanın Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen Kızıltepe



Dargeçit JİTEM Davası Duruşması, 13 Mart 2017,
Çizen: Su Vardal

JİTEM Davası dosyasıyla birleştirilmesine karar verilmesini talep etti. Katılan avukatı Av. Erdal Kuzu, davanın karar aşamasına gelmişken birleştirmenin hukuki bir yararı

İddianame tarihi	30 Ekim 2014
İlk duruşma tarihi	1 Ekim 2015
Suç tarihi ve yeri	29 Ekim 1995 ile 8 Mart 1996 tarihleri arası, Mardin'in Dargeçit ilçesi
Sanıklar	Mardin Jandarma Tabur Komutanı Hurşit İmren, Dargeçit İlçe Jandarma Komutanı Mehmet Tire, Jandarma Karakol Komutanı Mahmut Yılmaz, Jandarma Karakol Komutan Yardımcısı Haydar Topçam ve Jandarma Karakolu'nda şoför olarak görevli Uzman Çavuş Kerim Şahin; ayrıca ek iddianame ile Faruk Çatak, Mahmut Ayaz, Naif Çelik, Ramazan Savcı, Kemal Kaya, Mehmet Acar, Faik Acar, Hüseyin Altunışık, Mehmet Emin Çelik, Sadık Çelik, Fethullah Çelik, Osman Demir ve Bahattin Ergel.
Suçlamalar	Taammüden öldürme
Maktuller	Zorla kaybedilen biri uzman çavuş üçü çocuk 8 kişi - Süleyman Seyhan, Nedim Akyön, Mehmet Emin Aslan, Seyhan Doğan, Davut Altınkaynak, Adurrahman Olcay, Abdurrahman Coşkun, Bilal Batırır
Yetkili mahkeme	Adıyaman 1. Ağır Ceza Mahkemesi
Nakil durumu	Midyat'tan Adıyaman'a nakledildi.
İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı	<i>Seyhan v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 33384/96): 2 Kasım 2004 tarihinde AİHM, Sözleşme'nin 2. (usûlden) ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini Seyhan ailesine manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.

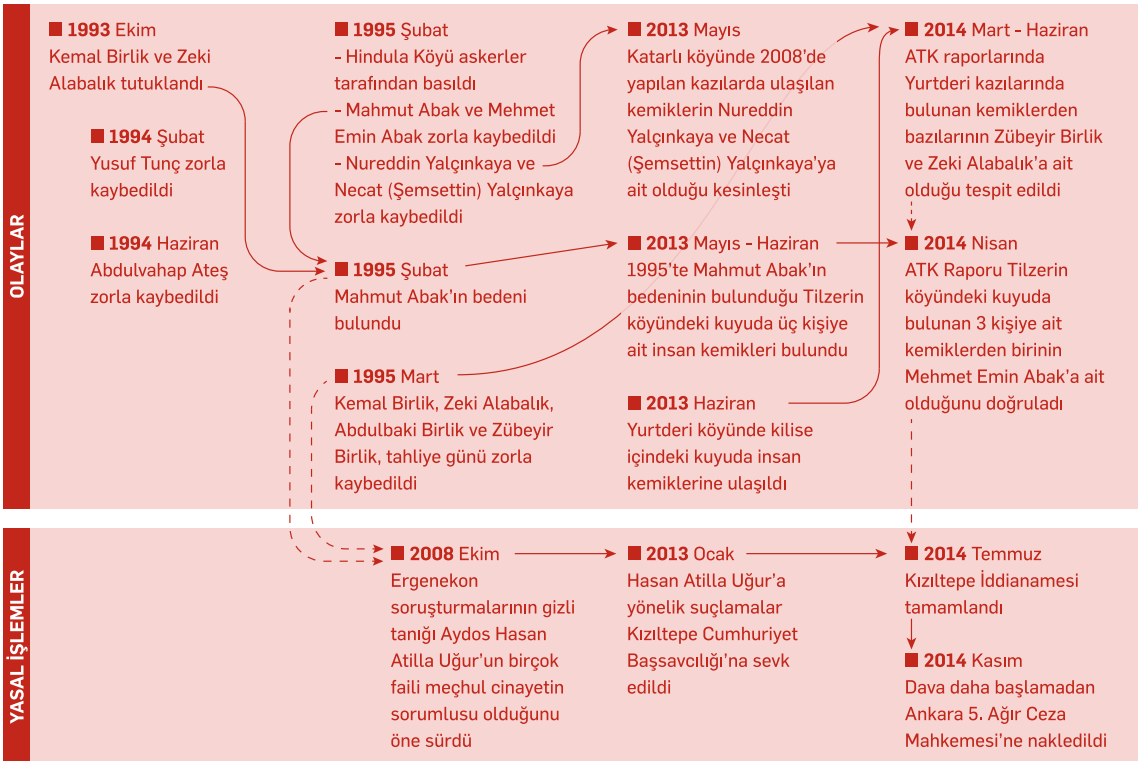


olmadığını savunurken mahkeme ara kararında birleştirme talebinin kabulüne ve yargılamaya Ankara 5. ACM'nin 2014/367 esas sayılı dava dosyası üzerinden devam edilmesine karar verdi. Mahkemeler arasında bu konudaki uyumsuzluğun çözümü için dosya öncelikle Yargıtay 5. Ceza Dairesi'ne gönderildi.

VII.III Kızıltepe JİTEM

Davası

İddianame tarihi	20 Temmuz 2014
İlk duruşma tarihi	3 Mayıs 2015
Suç tarihi ve yeri	1992-1996 yılları arası, Mardin'in Kızıltepe ilçesi
Sanıklar	Emekli Albay Hasan Atilla Uğur, dönemin Diyarbakır İl Jandarma Komutanı Albay Eşref Hatipoğlu, Jandarma Komando Bölük Komutanı Ahmet Boncuk, Başçavuş Ünal Alkan ve köy korucuları Abdurrahman Kurğa, Mehmet Emin Kurğa, Ramazan Çetin, Mehmet Salih Kılınçaslan, İsmet Kandemir
Suçlamalar	Silahlı örgüt kurmak veya yönetmek, silahlı örgüte üye olmak ve tasarlayarak öldürmek
Maktuller	Hukuk dışı infaz edilen ya da zorla kaybedilen 22 kişi - Abdulvehap Yiğit, Süleyman Ünal, Mehmet Nuri Yiğit, Tacettin Yiğit, Zübeyir Birlik, Abdalbaki Birlik, Kemal Birlik, Zeki Alabalık, Menduh Demir, Nurettin Yalçinkaya, Necat (Şemsettin) Yalçinkaya, Mehmet Emin Abak, Hıdır Öztürk, Abdulvahap Ateş, Mahmut Abak, Yusuf Tunç, Şeyhmus Kaban, İzzettin Yiğit, Yusuf Çakar, Abdurrahman Öztürk, Mehmet Ali Yiğit, Abdalbaki Yiğit
Yetkili mahkeme	Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi
Nakil durumu	Mardin'den Ankara'ya nakledildi.





Kızıltepe JİTEM Davası Duruşması, 17 Şubat 2017, Çizen: Su Vardal

Özet: **27 Ekim 2008**'de Ergenekon soruşturmasının gizli tanığı "Aydos" ifadesinde Albay Hasan Atilla Uğur'un yüzbaşı rütbesiyle Kızıltepe İlçe Jandarma Komutanı olduğu süreçte birçok faili meçhul cinayetin faili olduğunu öne sürdü. Bu ifadeler üzerine açılan soruşturma dosyası önce Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'na, buradan da **10 Ocak 2013**'te Kızıltepe Cumhuriyet Başsavcılığı'na sevk edildi. Mağdur ve tanık ifadeleriyle genişletilen soruşturma doğrultusunda yapılan kazılarda bulunan insan kemiklerinin Adli Tıp incelemeleri sonucunda kimliklendirilmesi gerçekleştirildi. **20 Temmuz 2014** tarihinde tamamlanan iddianamenin kabulüyle başlayan dava daha duruşmalar başlamadan Yargıtay 5. Dairesi tarafından "güvenlik gerekçesiyle" Mardin'den Ankara'ya nakledildi. **3 Mart 2015** tarihli ilk duruşmada, sanıklar arasında yüksek rütbeli komutanların bulunması nedeniyle Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) iznine bağlı olduğu gerekçe gösterilerek yargılama durduruldu. **3 Aralık 2015** tarihli HSYK kararında, sanıkların "silahlı örgüt kurmak" ve "tasarlayarak insan öldürmek" suçlarından yargılandıkları için izin alınmasına gerek olmadığına ve doğrudan

kovuşturma yapılabileceğine hükmedilmesi sonrası yargılamaya devam edildi.

Kızıltepe JİTEM Davası Duruşması,
17 Şubat 2017, Çizen: Su Vardal



VII.IV Musa Anter ve

JİTEM Ana Davası

Özet: İtirafçı sanıklar Recep Tiril, Faysal Şanlı, Hacı Hasan, Adil Timurtaş, Mehmet Zahit Karadeniz ve Lokman Gündüz hakkında "Cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak ve birden fazla kişiyi öldürmek" suçlarından 1999/570 sayılı, JİTEM'le ilgili ilk iddianame **21 Haziran 1999** tarihinde hazırlandı. 6 sanık hakkında Diyarbakır 3 No'lu DGM'nde 1999/157 esas numarası ile dava açıldı. İbrahim Babat'ın mektubunda ismi geçen PKK itirafçıları ve jandarma istihbarat elemanları Hüseyin Tilki, Ali Ozansoy, Abdülkadir Aygan, Fethi Çetin ve Hayrettin Toka hakkında "cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak, kasten yangına sebebiyet vermek ve patlayıcı madde atmak" suçlarından düzenlenen ikinci iddianamenin tarihi **13 Aralık 1999**'du. Bu 5 sanık hakkında da Diyarbakır 3 No'lu DGM'de 1999/187 esas numarasıyla dava açıldı. Bu iki dava **29 Şubat 2000** tarihinde birleştirilerek Diyarbakır 3 No'lu DGM'nin 1999/187 esas sayılı dosyası üzerinden görülmeye devam etti. İddianamelere göre 11 sanık, Ahmet Cem Ersever'in öldürülmesi, Yeni Ülke gazetesinin bombalanması gibi 1996 yılı ve öncesinde gerçekleşmiş bir dizi olaydan sorumlu tutuluyordu. Bu dava, DGM'lerin kaldırılması sonrası Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilirken, **29 Mart 2005** tarihinde, Abdülkadir Aygan, Mahmut Yıldırım, Abdülkerim Kırca, Muhsin Gül, Fethi Çetin, Kemal Emlük, Saniye Emlük ve Yüksel Uğur hakkında "Cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak, bir suçu söyletmek için

işkence yapmak, taammüden adam öldürmek" suçlarından 2005/3479 esas numaralı yeni bir JİTEM iddianamesi hazırlandı. Aralarında Abdülkadir Aygan ve Mahmut Yıldırım'ın da olduğu 8 sanık hakkındaki dava, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 1992/1999 hazırlık numaralı iddianamesi ile Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2005/108 esas sayılı dosyası üzerinden açıldı. Sanıklar 1992 yılı ve sonrası gasp, kaçırma, işkence olaylarından sorumlu tutuluyordu. Bu iki dava **4 Mayıs 2010** tarihinde Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nin (CMK 250. Maddesi ile görevli) 2009/477 esas sayılı dosyası üzerinde birleştirildi ve "**JİTEM Ana Davası**" olarak anılmaya başladı. Dava kapsamında talimatla ifadesi alınan Arif Doğan, JİTEM yapılanması hakkında bilgi verdi. Özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasının ardından dosya Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderildi.

Öte yandan, gazeteci yazar Musa Anter'in 20 Eylül 1992'de 1. Kültür ve Sanat Festivali'nin konuğu olarak geldiği Diyarbakır'da kimliği belirsiz bir kişi tarafından vurularak öldürülmesiyle ilgili dosyanın zamanaşımına uğramasına 84 gün kala, eski JİTEM tetikçisi Abdülkadir Aygan tarafından olayın faili olmakla suçlanan Hamit Yıldırım, **29 Haziran 2012**'de 1992/2598 numaralı dosyayı yeniden inceleyen Diyarbakır Savcılığı'nın talimatı üzerine, Şırnak'ın Kumçatı Beldesi'nde gözaltına alındı, **2 Temmuz**'da da tutuklandı. Başlatılan soruşturma sonunda tetikçilik yaptığı belirtilen Hamit Yıldırım ile "Yeşil" kod adlı Mahmut Yıldırım, Abdülkadir Aygan ve emekli albay Savaş Gevrekçi hakkında hazırlanan **25 Haziran 2013** tarihli iddianame, **5 Temmuz 2013**'te Diyarbakır 7. Ağır

Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşması, 14 Mart 2017, Çizen: Su Vardal

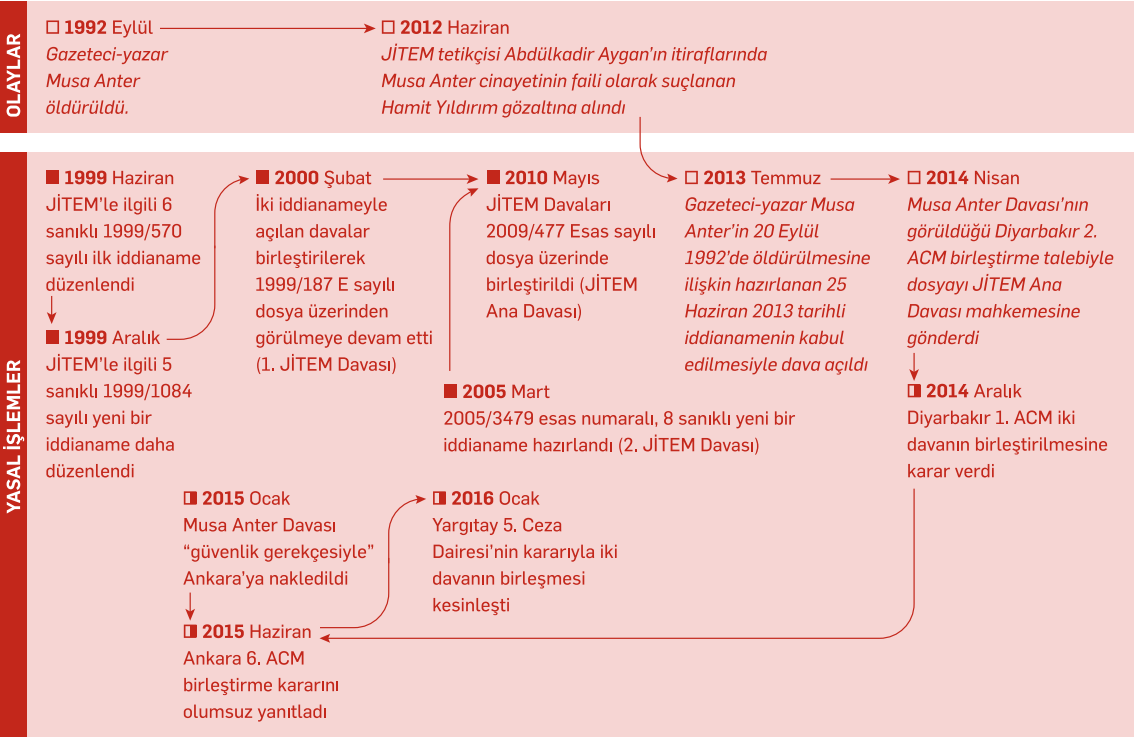


İddianame tarihi	21 Haziran 1999 (1. JİTEM iddianamesi) 13 Aralık 1999 (2. JİTEM iddianamesi) 29 Mart 2005 (3. JİTEM iddianamesi) 25 Haziran 2013 (Musa Anter iddianamesi)
İlk duruşma tarihi	23 Aralık 2014*
Suç tarihi ve yeri	1992-1996 yılları arası, Diyarbakır ve çevresi
Sanıklar	JİTEM Ana Davası: Mahmut Yıldırım ("Yeşil" kod), Abdülkadir Aygan (Aziz Turan), Muhsin Gül, Fethi Çetin (Fırat Can Eren), Faysal Şanlı, Hayrettin Toka, Hüseyin Tilki (Hüseyin Eren), Ali Ozansoy (Ahmet Turan Altaylı), Adil Timurtaş, Recep Tiril (Recep Erkal), Kemal Emlük (Erhan Berrak), Saniye Emlük (Emel Berrak), İbrahim Babat (Hacı Hasan), Mehmet Zahit Karadeniz, Lokman Gündüz, Yüksel Uğur Musa Anter Davası: Mahmut Yıldırım, Abdülkadir Aygan (Aziz Turan), Hamit Yıldırım, Savaş Gevrekçi
Suçlamalar	JİTEM Ana Davası: Cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak, birden fazla kişiyi öldürmek Musa Anter Davası: Taammüden adam öldürmek, halkı isyana ve birbirini öldürmeye teşvik etmek ve adam yaralamak
Maktuller	JİTEM Ana Davası: Hasan Caner, Hasan Utanç, Tahsin Sevim, Mehmet Mehdi Kaydu, Harbi Arman, Lokman Zuğurlu, Zana Zuğurlu, Servet Aslan, Şahabettin Latifeci, Ahmet Ceylan, Mehmet Siddik Etyemez, Abdülkadir Çelikkbilek Musa Anter Davası: Musa Anter, (Mağdur: Orhan Miroğlu)
Yetkili mahkeme	Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi
Nakil durumu	İki dava da Diyarbakır'dan Ankara'ya nakledildi.
İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı	<i>Çelikkbilek v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 27693/95): 31 Mayıs 2005 tarihinde AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. (esastan ve usûlden), 13. ve 38. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini Çelikkbilek ailesine tazminat ödemeye mahkûm etti.

* İki davanın birleştirilme kararı esas alınmıştır.

Ceza Mahkemesi'nce kabul edildi. **17 Nisan 2014**'te Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin kapatılmasının ardından nakledildiği Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye devam edilen Musa Anter dosyası, birleştirme önerisi ile JİTEM Ana Davası'nın görülmekte olduğu Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderildi. **24 Kasım 2014**'te sanık avukatları Musa Anter

Davası'nın başka ile nakledilmesi için başvuruda bulundu. **23 Aralık 2014**'te Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi iki davayı birleştirmeye karar verdi. Musa Anter Davası **6 Ocak 2015**'te Yargıtay 5. Ceza Dairesi'nin kararıyla "güvenlik gerekçesiyle" Ankara'ya nakledildi. Yargılamanın yapıldığı Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi **23 Haziran 2015** tarihli duruşmada iki dosyanın



■ JİTEM davası ile ilgili olay ve yasal işlemler □ Musa Anter davası ile ilgili olay ve yasal işlemler
→ Sıralı veya doğrudan ilişki - -> Dolaylı ilişki

birleştirilmesi konusunda, aralarında hukuki ve fiili bağ olmadığı gerekçesiyle olumsuz yanıt verdiğini açıkladı ancak Yargıtay'ın **29 Ocak 2016** tarihli kararıyla iki davanın birleşmesi kesinleşti. Davanın en büyük problematiklerinden biri sanıklardan Abdülkadir Aygan'ın (Aziz Turan) ifadesinin alınması konusu oldu. Önce **26 Eylül 2016** tarihli duruşmada, İsveç'te yaşayan ve SEGBİS yöntemiyle ifade vermeye rıza göstermeyen Aygan'ın ifadesinin İsveç'te alınmasına ve ifade işlemi esnasında tarafların hazır bulunması konusunda Adalet Bakanlığı ile gerekli yazışmaların yapılmasına karar verildi. **7 Haziran 2017** tarihli son duruşmada ise Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nden mahkemeye ulaşan yazıya göre Abdülkadir Aygan'a "hazır bulunma talebi olmaksızın" sorulacak soruların liste halinde bildirilmesinin ve bu şekilde adli yardım talebinde bulunulmasının uygun olacağı belirtildi. Davaya ilişkin son gelişme ise Musa Anter'i öldürmekle suçlanan ve davanın tek tutuklu sanığı olan Hamit Yıldırım'ın, 5 yıllık tutukluluk süresi dolduğu gerekçesiyle **28 Haziran 2017** tarihinde tahliye edilmesi oldu.

Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşması,

7 Haziran 2017, Çizen: Bilge Emir

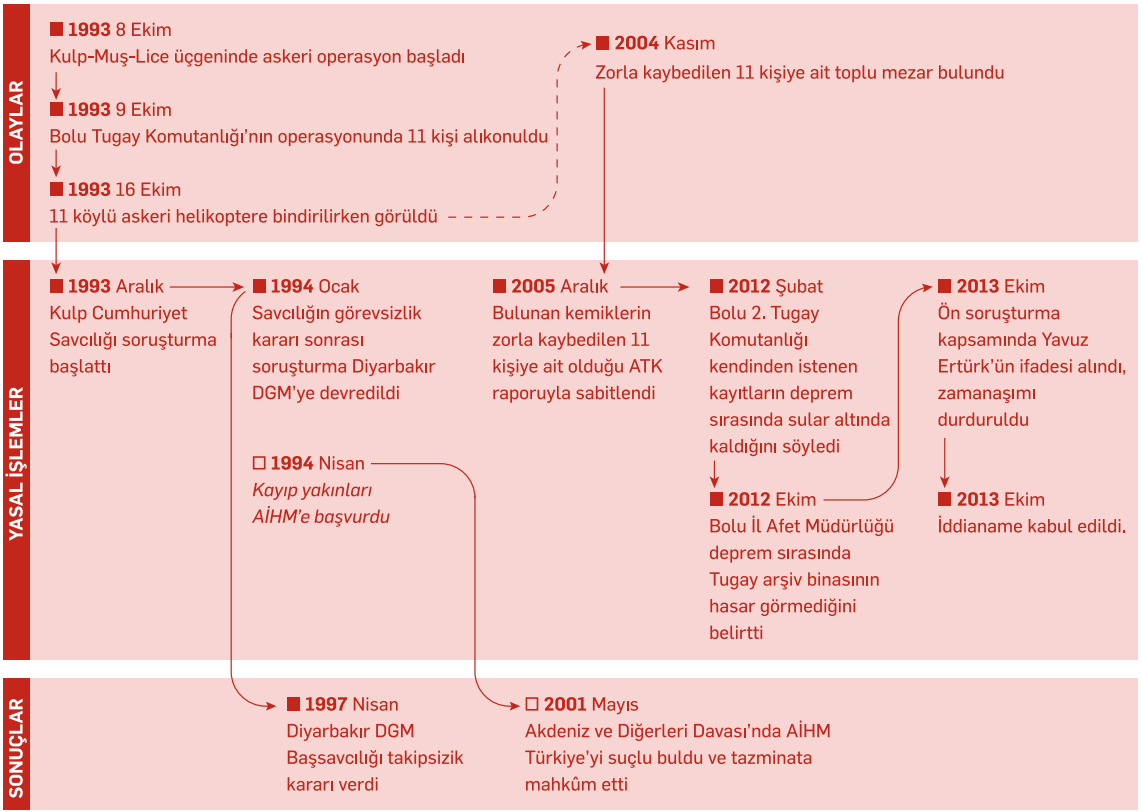


VII.V Kulp Davası

İddianame tarihi	11 Ekim 2013
İlk duruşma tarihi	25 Aralık 2013
Suç tarihi ve yeri	8 Ekim-25 Ekim 1993, Diyarbakır'ın Kulp ilçesi
Sanıklar	Dönemin Bolu 2. Komando Tugay Komutanı emekli Tuğgeneral Yavuz Ertürk
Suçlamalar	Birden fazla kişiyi aynı sebeple öldürmek, halkı isyana ve birbirini öldürmeye teşvik, cürüm işlemek üzere teşekkül oluşturmak ve teşekkül mensubu olmak
Maktuller	Bahri Şimşek, Nesrettin Yerlikaya, Turan Demir, Ümit Taş, Celal Aziz Aydoğdu, Abdo Yamık, Mehmet Şerif Avşar, Behçet Tutuş, Mehmet Salih Akdeniz, Mehmet Şah Atala, Hasan Avar
Yetkili mahkeme	Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi
Nakil durumu	Diyarbakır'dan Ankara'ya nakledildi.
İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı	<i>Akdeniz ve Diğerleri v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 23954/94): 31 Mayıs 2001 tarihinde AİHM, Sözleşme'nin 2. (esastan ve usûlden), 3. (kaybedilenler açısından), 5., 13. ve eski 25. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini zorla kaybedilen 11 kişinin yakınlarına maddi ve manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.

Özet: 8-25 Ekim 1993 tarihleri arasında Diyarbakır'ın Kulp ilçesi Alaca köyü mezralarında ve Muş'a bağlı Kayalısü köyü civarlarında Bolu Dağ Komando Tugayı tarafından düzenlenen askeri operasyonlarda gözaltına alınan 11 kişiye dair kayıp yakınlarının başvurusu üzerine Kulp Cumhuriyet Savcılığı'nın başlattığı soruşturma, devredildiği Diyarbakır DGM Başsavcılığı'nın 1997 yılında verdiği takipsizlik kararıyla sona erdi. Ailelerin 1994 yılında AİHM'e yaptıkları başvuru ise 2001 yılında Sözleşme'nin 2. (esastan ve usûlden), 3., 5. ve 13. maddelerinin ihlal edildiği kararı ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin tazminata mahkûm edilmesiyle sonuçlandı. **5 Kasım 2004**'te bir toplu mezarda bulunan insan kemiklerinin kaybedilenlere ait olduğunun **30 Aralık 2005** tarihli Adli Tıp Raporu ile sabitlenmesi, soruşturmanın yeniden açılmasını sağladı. AKP Diyarbakır Milletvekili Av. Cahit Torun'un talebiyle kayıp iddialarını yerinde inceleyen TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nun düzenlediği rapor da hakikate ulaşmak yolunda önemli bir belge oldu. Diyarbakır Cumhuriyet

Başsavcılığı'nın yürüttüğü ön soruşturma kapsamında Yavuz Ertürk'ün ifadesinin alınmasıyla zaman aşımından kurtarılan dava, **11 Ekim 2013** tarihli iddianamenin kabulüyle başladı. Dava bugüne dek operasyonda görev alan askeri personelin kimliklerine ulaşmaya kilitlenmişti. Ön soruşturma aşamasında deprem sonrası gerçekleşen su baskını nedeniyle kayıtlara ulaşamadığını belirten **9 Şubat 2012** tarihli Bolu 2. Tugay Komutanlığı'nı, depremde Tugay'a ait arşiv binasının hasar görmediğini ifade eden **18 Ekim 2012** tarihli Bolu Afet Müdürlüğü açıklaması yalanlamış oldu. Operasyona katılan personelin listesi Tugay'dan sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşiv Müdürlüğü'nden de istendi. **7 Mart 2016** tarihli duruşmada katılan avukatlarından Av. Erkan Şenses gerekirse gazete ilanıla personele ulaşılması talebinde bulunurken, **20 Haziran 2016** tarihli duruşmada ise Mahkeme, personelin dinlenmesinin "yargılamaya katkısı olmayacağı"na karar verdi. Öte yandan sanık avukatları, **27 Ekim 2016** tarihinde mahkemeye



■ Yavuz Ertürk (Kulp) davası ile ilgili olay ve yasal işlemler □ AİHM davası ile ilgili olay ve yasal işlemler
→ Sıralı veya doğrudan ilişki -- → Dolaylı ilişki

sundukları dilekçeyle 6722 sayılı kanunda yapılan değişiklik gereği terörle mücadele nedeniyle gerçekleştirilen eylemlerin yargılanmasının Milli Savunma Bakanlığı'nın iznine tabi olduğunu savundu. **31 Ekim 2016** tarihli duruşmadaki savcı mütaalasında "14 Temmuz 2016'da Resmi Gazete'de yayımlanan 6722 sayılı Kanun'un 12. Maddesinin açık hükmü gereği askeri suçlardan sayılması sebebiyle görev hususunda kamu düzenine ilişkin olduğundan yargılamanın askeri mahkemede yapılması gerektiği, görevsizlik kararı verilerek dosyanın askeri mahkemeye gönderilmesi" talep edildi. **16 Ocak 2017** tarihli duruşmada ara dönemde itiraz dilekçesi sunan katılan avukatlarından Av. Erkan Şenses dosyanın tekrar askeri mahkemeye gönderilmesinin yaşam hakkı ihlallerinin etkili soruşturulması yükümlülüğünün ihlali olacağını vurguladı. Ayrıca sanık Yavuz Ertürk'ün daha önceki beyanlarında Genelkurmay Başkanlığı'nın emriyle operasyona çıktığını belirttiğini hatırlatarak bu durumda operasyonun 5442 sayılı Kanun'un 11. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceğini öne sürdü. Mahkeme de bu doğrultuda

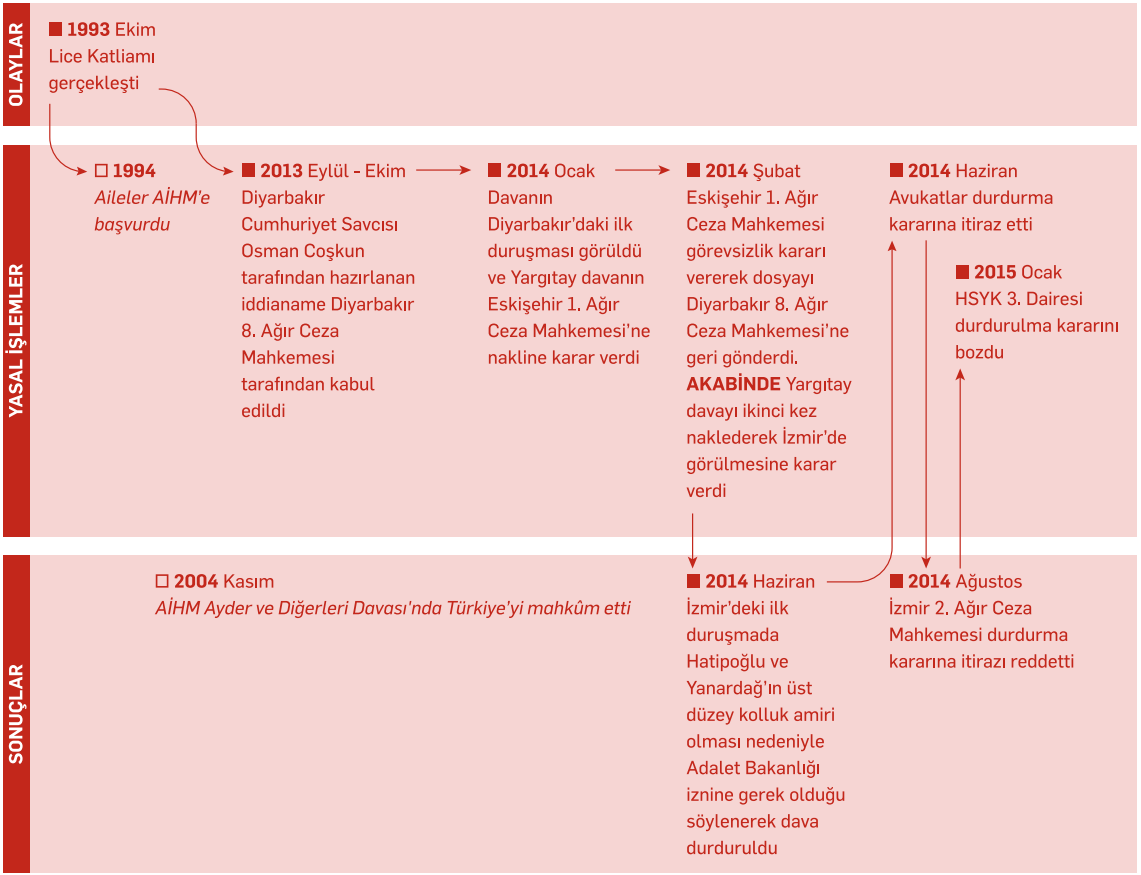
operasyonun 5442 sayılı kanun kapsamında sayılıp sayılmayacağını belirlenebilmesi için Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı'na yazı yazılmasına karar verdi. Şenses ayrıca, o sıralar Meclis'te görüşülmekte olan Anayasa değişikliğinin hayata geçirilmesi halinde askeri mahkemelerin kapatılması ihtimalinin "bekletici mesele" sayılması gerektiği yönünde mahkemeyi uyardı. Neticede davanın **25 Nisan 2017** tarihli duruşmasında mahkeme, askeri yargının kaldırılmasını da içeren **16 Nisan Anayasa Değişikliği Referandumu** sonuçlarının Resmi Gazete'de yayımlanmasını bekleme kararı aldı. **12 Haziran 2017** tarihli son duruşmada Genelkurmay Başkanlığı'nın "1993 yılında iddia edilen operasyona yönelik herhangi bir bilgi ve belgeye rastlanmadığı" yönündeki yanıtı mahkemeye ulaştı.

VII.VI Lice Davası

İddianame tarihi	2 Eylül 2013
İlk duruşma tarihi	1 Nisan 2015
Suç tarihi ve yeri	22 Ekim 1993, Diyarbakır'ın Lice ilçesi
Sanıklar	Dönemin Diyarbakır Jandarma Alay Komutanı Eşref Hatipoğlu ve Üsteğmen Tünay Yanardağ
Suçlamalar	Taammüden öldürme, halkı isyana ve birbirini öldürmeye teşvik, cürüm işlemek üzere teşekkül oluşturma
Maktuller	Bahtiyar Aydın, Yüksel Bayar, Ali Nurettin Soyer, Abdullah Akçakmak, Mizgin Cantürk, Bayram Yıldız, Hüseyin Cantürk, Emine Kıraç, Zana Çakır, Ali Şanlı, Saniye Boğan, Mustafa Çakır, Ali Canpolat, Kudret Ergün, Muhyettin Gülen, Dilbirin Cantürk, Halil Dolan
Yetkili mahkeme	İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi
Nakil durumu	Diyarbakır'da görülmeye başlanan dava önce Eskişehir'e, daha sonra özel yetkili mahkeme olmadığı gerekçesiyle de İzmir'e nakledildi.
İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı	<i>Ayder ve Diğerleri v. Türkiye Kararı</i> (Başvuru No: 23656/94): 8 Ocak 2004 tarihinde AİHM, Sözleşme'nin 3, 8 ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine karar verdi ve Türkiye Cumhuriyeti devletini başvuran beş aileye maddi ve manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.

Özet: Diyarbakır'ın Lice ilçesinde **22 Ekim 1993** tarihinde dönemin Jandarma Alay Komutanı Albay Eşref Hatipoğlu'nun yönettiği askeri operasyon sonucunda Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın, Jandarma Uzman Çavuş Yüksel Bayar ve 15 sivil vatandaş yaşamını yitirdi; 242 iş yeri ve 401 konut zarar gördü; yüzlerce kişi göç etmek zorunda kaldı. Ailelerin **20 Nisan 1994** tarihli başvurusunu AİHM **8 Ocak 2004**'te karara bağlayarak Sözleşme'nin 3., 8. ve 13. Maddelerinin ihlal edildiğine hükmetti. Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nın hazırladığı **2 Eylül 2013** tarihli iddianamede, "Resmi tutanaklarda PKK terör örgütü mensuplarının ilçeye saldırmaları nedeniyle bu sonucun meydana geldiği yazılmış, ancak örgüt o gün ilçeye kendilerinin saldırmadığını ileri sürmüştür. Aradan geçen 20 yıla rağmen saldırıya katıldığı tespit edilen örgüt mensubu olmamıştır," ifadelerine yer veriliyor, "PKK terör örgütünün Lice ilçesine saldırdığına ve Tuğgeneral Bahtiyar Aydın'ı öldürdüğüne dair

herhangi bir delil elde edilememiştir," deniyordu. İddianame zamanaşımına bir gün kala **21 Ekim 2013**'te Diyarbakır 8. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edildi. Burada başlayan dava Yargıtay 5. Ceza Dairesi tarafından "güvenlik gerekçesiyle" Eskişehir'e nakledildi. Burada Terörle Mücadele 1. maddeyle yetkili ağır ceza mahkemesi olmadığından önce Diyarbakır'a geri gönderildi, oradan da İzmir'e nakledildi. İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi, **13 Haziran 2014** tarihinde sanıkların taşıdığı kamu görevlisi sıfatı nedeniyle yargılanmaları için izin alınması istemiyle dosyayı HSYK'ya gönderdi ve yargılama durduruldu. **24 Haziran 2014**'te katliamda yakınlarını yitiren Zerife Cantürk ile Mizgin Cantürk'ün avukatı Yunus Muratakan, durdurma kararının kalkması için verdiği dilekçesinde, JİTEM davası, Musa Çiğil davası, Ergenekon davası gibi en üst dereceli kolluk amiri sıfatındaki kişilerin yargılandığı dava dosyalarında Adalet Bakanlığı'ndan izin istenmediğini, sanıkların eylemlerinin "kişisel



■ Lice davası ile ilgili olay ve yasal işlemler □ AİHM davası ile ilgili olay ve yasal işlemler
→ Sıralı veya doğrudan ilişki --> Dolaylı ilişki

suç" olarak değerlendirilmediğini belirtti. Ayrıca genelgeye ve kanuna göre gereken iznin ancak "görevi kötüye kullanma" ve "görevi ihmal" suçlarında geçerli olduğunu, "katliamın ise görev suçu olmadığını" ifade etti. İzmir 2. Ağır Ceza Mahkemesi bu itirazı kabul etti. **29 Ocak 2015**'te HSYK 3. Dairesi de avukatların itirazını haklı buldu ve durdurma kararını bozdu. Katılan avukatlarının 1 Haziran 2015 tarihli duruşmada Eşref Hatipoğlu'nu çapraz sorgulama talebinin kabulüne rağmen, can güvenliğini ileri süren Hatipoğlu'nun ifadesi **18 Eylül 2015**'te düzenlenen on beş dakikalık bir ara duruşmada katılan avukatlarının yokluğunda alındı. **7 Ekim 2015** tarihli duruşmada ise diğer sanık Tünay Yanardağ'ın öldüğü öğrenildi. Avukatların itirazları sonucu zorla mahkemeye getirilmesine karar verilen Eşref Hatipoğlu ilk kez **17 Mart 2016** tarihli duruşmada hâkim karşısına çıktı ancak aynı duruşmada Hatipoğlu için duruşmalardan varestede tutulma kararı verildi. Katılan avukatlarının her duruşmada yineledikleri

keşif ve tanık taleplerinin "yargılamaya katkısı olmayacağı" gerekçesiyle reddedilmesinin ardından, binlerce kilometre yol katederek duruşmalara katılan Liceli aileler **18 Mayıs 2017** tarihli duruşmaya protesto ederek katılmadı.

Lice Davası Duruşması, 16 Şubat 2017, Çizen: Su Vardal



SONSÖZ

Devletin, tekelinde tuttuğu adalet dağıtma işlevini, ulusal ve altına imza atarak kendini bağladığı uluslararası sözleşmelere uygun şekilde yapma zorunluluğu var. Yargının yapısal ve konjonktürel tüm engellere rağmen hatırlaması gereken bir mecburiyet bu.

Türkiye'de devlet, bu çalışmada paylaşılan izleme bulgularının gösterdiği gibi, hâlâ, her gün ihlal faillerinin suçlanmasına, yargılanmasına ve suçlu buldukları takdirde uygun şekilde cezalandırılmalarına engel olan hukuki, idari ve fiili engelleri korumaya devam ediyor. Cezasızlık döngüsünün sürdürülmesi bakımından yargı da ne yazık ki hâlâ başrolde.

Devletin yasama, yürütme ve yargı katında onay bularak yerleşik hale gelmiş olan bu cezasızlık pratiği, ne yazık ki öylesine köklü ve kuvvetli ki iktidarlar değişse de varlığını hiç yara almadan sürdürmeye devam ediyor.

Cezasızlık Türkiye'de sadece ağır insan hakları ihlallerinde değil, hep vurgulandığı gibi Hrant Dink, Rahip Santoro, Zirve Yayınevi cinayetleri gibi azınlık ve muhaliflere yönelik suikastlerden, Roboski'ye, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasındaki kısa yoldan infazlardan, sokağa çıkma yasakları döneminde sivillere yönelik yaşam hakkı ihlallerine, orantısız güç kullanımına, kadın ve nefret cinayetlerine, asker ölümlerine kadar alabildiğine geniş bir alanda tezahür ediyor.

Yargının Anayasa'da yazıldığına tersine bağımsız ve tarafsız bir Anayasal güç olarak değil de adeta yürütmeye bağlı bir devlet dairesi olarak yapılandırılmış olması, yargısal aktörlerin yürütmeden bağımsız ve tarafsız karar alabilmelerini imkânsızlaştırıyor. Kendilerini her şeyden önce devletin memuru olarak tanımlayan hâkim ve savcılar, bu devlet merkezli yaklaşımları nedeniyle, kamu görevlileri ile yurttaş karşı karşıya geldiğinde refleks olarak daima kamu görevlilerini kollayan bir yargısal pratik üretiyor. Konu güvenlik güçlerinin ağır insan hakları ihlallerine karışmakla sorumlu tutuldukları soruşturma ve yargılanmalar olduğunda bu koruyucu refleks çok daha güçlü bir şekilde

devreye giriyor. İhlallerden kimin sorumlu olduğu etkili bir şekilde soruşturulmuyor ve yargılama sonuçları evrensel hukuk kriterlerine göre değil, çoğunlukla siyasal etkenlere ve güç dengelerine bağlı olarak belirleniyor.

Türkiye'de yargı hiçbir zaman Anayasa'da lafzen yazıldığı gibi yasama ve yürütme ile eşit güçte bir yapı olmadı. Yeni Anayasa değişikliği ve akabinde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler de bu olanağı tümüyle imkânsızlaştırmış görünüyor. Yargıda görevli hâkim ve savcılar toplam sayısı dikkate alındığında, 15 Temmuz sonrası üçte birinden fazlası ihraç edildi, tutuklandı veya cezaevine konuldu. Tüm demokrasi güçlerinin şiddetle karşı çıktığı darbe girişimi sonrasındaki süreçte, uluslararası standartlarda yeni bir yargısal yapılanma oluşturmak için çalışılabilirdi, ne yazık ki sonuç öyle olmadı.

Yargısal işleyişte, somut tezahürlerine her gün mahkeme salonlarında tekrar tekrar tanık olduğumuz çok sayıda yapısal problem var. Yurttaş hak ve özgürlüklerini korumakla görevli ve bunun için eksik de olsa birçok yasal yetkiyle donatılmış olan yargı makamlarının, özellikle güvenlik güçlerinin yargılandığı ağır insan hakları ihlallerine ilişkin davalarda ne denli taraflı tutum sergilediğini görerek yargıya olan inancımızı ayakta tutamıyoruz.

Yurttaşların hak ve özgürlükleri kamu otoriteleri ve güvenlik güçleri tarafından ihlal edildiğinde, yargı her hal ve şart altında devlet görevlilerini koruyup kollayacak ise, yargılama faaliyetinin anlamı ne?

Yargı ihlaller karşısında böylesine kör, sağır ve dilsiz olmayı sürdürecekseniz ağır insan hakları ihlallerinin mağdurları nerde, nasıl çare arayacak? İfade vermesi gereken şüpheli asker, polis veya paramiliter güçleri yıllarca adliyeye bile getirtmeyi başaramayan, getirtse dahi ifadelerini ancak tanık sıfatıyla almaya gücü yeten, duruşmalar sırasında mağdurların sanıklarca tehdit edilmelerine, saldırıya uğramalarına seyirci kalan, devletin uluslararası yükümlülüklerinden, dava ile doğrudan ilgili AİHM kararlarından

bihaber taraflı savcı ve hâkimlerle nasıl adalet dağıtılacak?

Türkiye'de cezasızlık sorununu çözmek ne yazık ki dün de bugün de iktidarların hiçbirinin gündeminde olmadı. Sadece son otuz yıla bakarsak ANAP, DYP, Refah Partisi, DSP ve AKP olmak üzere beş büyük parti iktidara geldi. Bu süre içinde defalarca hükümet ve başbakan değişti ancak insan hakları ihlallerine ilişkin hakikatlerin aydınlatılması ya da sorumluların yargı önüne çıkarılması konusunda kayda değer hiçbir gelişme yaşanmadı.

AB'ye giriş sürecinin bir parçası olarak 2000'li yılların başında gündeme gelen demokratikleşme paketleri, bu süreçte yasadışı devlet yapılanmalarının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak açılan davalar ve çıkartılan uyum yasaları cezasızlık olgusuna kısa bir duraklama evresi geçirttiyse de, sonra her şey hızla aslına sirayet etti. Davalar usûlsüzlükler içinde boğuldu ve faillerin yargı önünde hesap vermesinin tüm imkânları ortadan kaldırıldı. Bir yandan Kürt meselesinin çözümü için müzakere yaklaşımının terkedilmesi ve geleneksel askeri yöntemlere dönülmesi diğer yandan 15 Temmuz darbe girişiminin yarattığı devlet krizi büyük bir siyasal ve yargısal altüst oluşa sebep oldu. Bu yeni dönemin yeni ittifakları demokrasi mücadelesinin yıllar içinde adım adım elde ettiği kazanımları hızla heba etti. Cezasızlık zırhı askere ve polise ceza başışıklığı tanıyan yasalarla alabildiğine kalınlaştırılarak failleri koruyucu kollayıcı işlevini görmeyi sürdürdü.¹²⁵

Faillerinin işledikleri suçlar nedeniyle hesap vermesine imkân yaratan ve sembolik anlamı çok fazla olan ağır insan hakları ihlallerine dair toplumsal davalarda sanıklar birer birer beraat ettirildi ve bu süreç ne yazık ki devam ediyor. Cezasızlık sadece mağdur ailelerini ilgilendiren bir sorun değil. Faillerin korunduğu mağdurların suçlu muamelesi gördüğü tersyüz

olmuş yargısal süreçler, hakikati ortaya çıkarmak konusunda ne kadar aciz ve yetersiz kalırsa mağdurların ve toplumun adalet duygusu o kadar yaranıyor. Hesap verebilirliğin hiçbir şekilde umursanmaması ve sağlanmaması failleri cezalandırılma korkusu olmaksızın yeni suçlar işlemeye teşvik ediyor. Mağdurların acısı katlanıyor, adalete olan inancımızı kaybediyoruz ve tüm toplumsal yaşayışımız zehirleniyor.

İnsan hakları ihlallerinin hangi şartlar altında, nerde, nasıl, neden, kimlerin verdiği emirler doğrultusunda ve kimler tarafından gerçekleştirildiğine dair tüm hakikati bilmeye hakkımız var. İhlallerin etkili bir şekilde soruşturulması, faillerin saptanması, yargılanması ve uygun şekilde cezalandırılması en nihayetinde her türlü önlem alınarak ihlallerin bir daha asla yaşanmamasının garanti altına alınması uluslararası sözleşmelere göre devletin yükümlülüğüdür. Dava izleme çalışmalarının yargısal pratiğin kaydının tutulmasına, hakikatin ortaya çıkarılmasına ve bu yükümlülüklerin hatırlatılmasına katkıda bulunması ümidiyle...

125 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/2160714-1.htm>

EK

CEZASIZLIKLA

MÜCADELE YÖNTEMİ

OLARAK TOPLUMSAL

DAVALARI İZLEME

KILAVUZU

İÇİNDEKİLER

78 I. GİRİŞ

- A. İzlenecek Davalar
- B. Dava İzleme Ekipleri
- C. Dava İzlemenin Amaçları
- D. Dava İzlemenin Temel İlkeleri

80 II. ÇALIŞMA ORTAKLARININ SORUMLULUKLARI

- A. Görev Mektubunun Hazırlanması ve Ekibe Teslim Edilmesi
- B. Dava İzleme Faaliyetinin ve Ekiplerin Hazırladığı Raporların Kamuoyu ile Paylaşılması
 1. Duruşma Öncesinde
 2. Duruşma Sırasında
 3. Duruşmadan Sonra

81 III. İZLEME YAPAN KİŞİNİN TEMEL SORUMLULUKLARI

- A. Duruşmadan Önce
 1. Davaya ve İlgili Duruşmaya İlişkin Belgelerin Okunması
 2. Duruşmaya Getirilecek Belgelerin Teslim Alınması/Hazır Edilmesi
- B. Duruşma Sırasında
 1. Adliye Binasına ve Mahkeme Salonuna Erişim
 2. Bekleme Salonundaki Davranışlar ve Gözlemler
 3. Duruşmadan Önce Yapılacak Görüşmeler
 4. Mahkeme Salonunda Oturulacak Yerin Belirlenmesi
 5. Görev Mektubunun Mahkeme Heyetine Ulaştırılması
 6. Not Alma Faaliyeti
 7. Duruşma Sırasında İzlenecek Hususlar

İzleme Yapacak Kişiler
Mahkeme Salonunda Bulunanlar
Mahkeme Salonunun Fiziksel Koşulları
Duruşmadaki Gelişmeler
Tanıkların, Mağdurların ve Sanıkların Dinlenmesi
Ara Kararlar ve Gelecek Duruşmaya İlişkin Bilgiler
- C. Duruşmadan Sonra

1. Duruşma Tutanağının Bir Kopyasının Alınması
2. İzleme Raporunun Hazırlanması
Raporun Zamanlaması
Raporun İçeriği
Raporun Yayınlanması

I. GİRİŞ

"Cezasızlıkla Mücadelede Genç İnsan Hakları Savunucularının Desteklenmesi Çalışması" Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ve Şırnak Barosu tarafından, 90'larda yaşanan hukuk dışı infazlar ile zorla kaybetmelerin aydınlatılması, belgelenmesi ve sorumluların hesap verebilirliğinin sağlanması için kritik öneme sahip mevcut davaların izlemesine katkıda bulunmayı hedefleyen bir çalışmalar dizisi olarak hazırlanmıştır.

Çalışma ile geçmişte yaşanan bu ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlık sonucu doğuran yargı pratiğinin izlenmesi, uygulamanın ve sorun alanlarının tarafsız ve objektif gözlemlerle eleştirilmesi hedefleniyor. Çalışma sonuçlarının devlet görevlilerinin ağır insan hakları ihlallerine karıştığı iddiasıyla yargılandığı bu tür davalarda yaşananlar hakkında net bilgiler sunması, bu sayede toplumsal farkındalık oluşturulması, sisteme/uygulamaya dair olumlu değişiklikler için ilgili özneler üzerinde baskı yaratılması amaçlanıyor.

Türkiye'de cezasızlık çok farklı alanlarda tezahür eden, iktidardan iktidara değişmeyen ve süreklilik arz eden önemli bir sorun. Yargısal uygulama da ne yazık ki cezasızlık sonucu doğuran bu sistemi güçlendirecek şekilde çalışıyor.

Faillerin kollandığı, mağdurların güçsüz kılındığı bu etkisiz yargılamalar toplumunda adalet duygusunu her gün yeniden yaralamaya devam ediyor. Hesap verebilirliğin sağlanmaması failleri cezalandırılma korkusu olmaksızın yeni suçlar işlemeye cesaretlendiriyor, ihlal mağdurlarının acısını katlıyor, adalete olan inancı yok ediyor.

Cezasızlığın sadece mağdur ailelerini ilgilendiren bir sorun olduğunu düşünenlere, cezalandırılmayan her ihlalin bir sonrakine davetiye çıkardığını ve bunun hepimizi

ilgilendiren temel bir demokrasi sorunu olduğunu hatırlatmak gerekiyor.

İhlallerin etkili bir şekilde soruşturulması, sorumluların saptanması, failerin yargılanması/cezalandırılması ve en nihayetinde her türlü önlem alınarak ihlallerin bir daha asla yaşanmamasının garanti altına alınması uluslararası sözleşmelere göre devletin yükümlülüğüdür. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen devlet yalnızca mağdur yakınlarını değil tüm toplumu ilgilendiren kolektif bir hak olan hakikati bilme hakkını da ihlal etmiş olur. Oysa ihlallerle yüzleşmek, mağdurlardan özür dilenmesi, onarım ve yasal reformlarla adaletin tesisi hem toplum olarak hepimizi ilgilendiriyor hem de kalıcı bir toplumsal barış bakımından vazgeçilmez önemde.

90'lı yıllarda sistematik ve yaygın bir devlet politikası çerçevesinde gerçekleştiği bilinen söz konusu ağır insan hakları ihlallerinin konu olduğu toplumsal davaların hukuka uygun bir şekilde yürütülmesi, failerin bulunarak cezalandırılabilmesi ve bu yargılama süreçleri hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi, cezasızlıkla mücadelede özel bir önem arz etmektedir. Davaları izleyecek kişilerin daha sonraki aşamalarda kendi çalıştıkları ve cezasızlığın tezahür ettiği farklı alanlarda da bu yöntemi geliştirerek izleme yapmaları, neticede bu alanda yargısal uygulamaya dair bir birikim oluşturulması nihai hedeftir.

A. İzlenecek Davalar

İzlenecek davaların ortak özelliği, Türkiye'de 90'lı yıllarda özellikle Kürtlere karşı sistematik ve yaygın olarak ağır insan hakları ihlallerinde bulunan devlet görevlilerinin yargılanmasına dair kritik öneme sahip olmaları ve bu vesileyle geçmişte hesaplaşma imkânı sunmalarıdır. İnsanlığa karşı suç kategorisi içinde yer alan eylemlerin faillerinin yargılandığı bu davalar işlenen suçların sayısal ve niteliksel yaygınlığı düşünüldüğünde zaten son derece sınırlı

iken,¹²⁶ bunlardan yedisi yakın zamanda beraat kararlarıyla sonuçlanmıştır: *Temizöz ve Diğerleri Davası, Nezir Tekçi Davası, Mete Sayar (Görümlü) Davası, Naim Kurt Davası, Musa Çitil Davası, 12 Eylül Davası, Vartinis Davası.*

Görüldüğü üzere, yukarıda sıralanan ve yakın zamanda sonuçlanan davalara konu olayların failleri tespit edilememiş ve/veya ceza almamış; bu olaylar hakkında hakikatin ortaya çıkarılması ve geçmişle yüzleşme fırsatı bir kere daha kaçırılmıştır. Bu çerçevede hâlâ devam eden toplumsal davaların titizlikle izlenmesi, bu davaların bir kere daha cezasızlıkla sonuçlanmaması ve bu davalardan Türkiye toplumunun haberdar edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında Kürt meselesi ekseninde gelişen ve hâlâ devam eden altı davanın izlenmesi ve dava sürecinin hazırlanacak raporlar üzerinden kamuoyuyla paylaşılmasına karar verilmiştir.

İzlenecek davalar aşağıdaki gibidir :

1. Musa Anter ve JİTEM Ana Davası (bkz. <http://failibelli.org/dava/musa-anter-ve-jitem-ana-davasi/>)

2. Dargeçit JİTEM Davası (bkz. <http://failibelli.org/dava/dargecit-jitem-davasi/>)

3. Ankara JİTEM Davası (bkz. <http://failibelli.org/dava/ankara-jitem-davasi/>)

4. Kızıltepe JİTEM Davası (bkz. <http://failibelli.org/dava/kiziltepe-jitem-davasi/>)

126 Bugüne kadar bu nitelikte toplam 13 dava açıldığı bilinmektedir. Bu davalar: Temizöz ve diğerleri Davası, Nezir Tekçi Davası, Mete Sayar (Görümlü) Davası, Naim Kurt Davası, Musa Çitil Davası, 12 Eylül Davası, Vartinis Davası, Musa Anter ve JİTEM Ana Davası, Dargeçit JİTEM Davası, Ankara JİTEM Davası, Kızıltepe JİTEM Davası, Kulp Davası, Lice Davası. Davalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://failibelli.org/>

5. Kulp Davası (bkz. <http://failibelli.org/dava/yavuz-erturk-kulp-davasi/>)

6. Lice Davası (bkz. <http://failibelli.org/dava/lice-davasi/>)

B. Dava İzleme Ekipleri

İlgili davaları izleyecek kişiler, özellikle farklı meslek gruplarından seçilmiş olup hepsi gönüllü olarak çalışmaya dahil olmuştur.

Dava izleme çalışmasına dahil olan kişilerin,

- Dava İzleme Kılavuzu'nda öngörülen sorumluluklarını yerine getirebilecek ve belirlenen ilkelere uygun hareket edebilecek özelliklere sahip olması
- Dava izleme yöntemlerine ve ilkelerine ilişkin temel bir eğitim almış veya henüz almamışsa da eğitim almak konusunda istekli olması
- Türkiye hukuk sistemine ve özellikle yargı süreçlerine ilişkin temel bilgi sahibi olması
- Tercihen insan hakları savunuculuk bilgisi ve deneyimi olması
- Ekip olarak çalışma isteği ve yeteneği olması
- Zamanını iyi yönetebilmesi ve dakik olması beklenmektedir.

İlgili davalar, içerisinde sosyal bilimcilerin, gazetecilerin ve avukatların bulunduğu ekiplerce izlenecektir. Bu şekilde toplumsal davaların yürütülüş şekli, sanıkların ve mağdurların davranışları ve maruz kaldıkları hareketler ve mahkeme heyetinin, savcının ve avukatların tutumları farklı perspektiflerden gözlemlenebilecektir.

Her ekipte, ilgili dava hakkında bilgi sahibi olan birer raportör bulunmaktadır. Raportörler, ekip üyeleriyle davaya ilişkin bilgilerin paylaşılması, ekip içi iletişimin sağlanması ve yazılan iç

raporların bir araya getirilerek nihai raporun hazırlanması görevlerini üstlenmektedir.

C. Dava İzlemenin Temel Amaçları

İlgili çalışma kapsamında toplumsal davaları izleme amaçları aşağıdaki gibidir :

- Ağır insan hakları ihlallerine ilişkin suçların faillerinin bulunması ve cezalandırılması yönündeki kamuoyu endişesini mahkeme salonunda ve toplumda görünür kılmak
- Cezasızlıkla mücadeleye katkıda bulunmak ve Türkiye'nin geçmişindeki ağır insan hakları ihlallerine ilişkin cezasızlık sorunu hakkında toplumsal farkındalık yaratmak
- Mahkeme süreçlerinde uluslararası adil yargılanma, mağdur hakları ve hukukun üstünlüğü, uluslararası insan hakları standartlarının etkin uygulanması için baskı yaratmak
- Mahkeme heyetine, savcıya, sanık ve katılan avukatlarına kamuoyu tarafından izlendiklerini hatırlatmak, bu şekilde sorumluluklarını yerine getirmelerini ve hukuka uygun davranmalarını sağlamak
- Davanın açılmasına veya dava seyrinin değişmesine yol açan siyasi ve hukuki koşullar hakkında bilgi toplamak ve bu koşulların davaya nasıl yansıdığını tespit etmek
- Topluma, ilgili davaların seyrine ve arka planına ilişkin doğru ve güvenilir bilgi ulaşmasını sağlamak
- Yargılama süreçlerindeki sorun alanlarını tespit ederek somut savunuculuk ve çözüm stratejileri geliştirmek
- Siyasi ve kurumsal reform ihtiyaç noktalarını belirlemek
- Uluslararası toplum nezdinde baskı oluşturmak

D. Dava İzlemenin Temel İlkeleri

Dava izleme uluslararası uygulama örneklerine bakıldığında, sanık hakları veya mağdur hakları odaklı yapılabileceği gibi çok daha büyük ölçekte, bir ülkenin tüm yargı sistemini ve yasal düzenlemelerini izleme amaçlı da yapılabilmektedir.

"Cezasızlıkla Mücadelede Genç İnsan Hakları Savunucularının Desteklenmesi Çalışması", ağır insan hakları ihlallerine dair yargılamalardaki uygulamaları mağdur hakları odaklı izlemek üzere yapılandırılmıştır. Duruşmalarda izleme ekibinde yer alacak kişilerden, mağdur hakları odaklı izleme yaptıklarına dair bir perspektifi merkeze alarak, yargısal uygulamayı;

- Adli süreçlere müdahale etmeksizin,
- Nesnel davranarak,
- Objektiflik anlamında tarafsızlıkla,
- Profesyonel bir yaklaşımla,
- Mahremiyet ilkesine dikkat ederek merccek altına almaları beklenmektedir.

II. ÇALIŞMA

ORTAKLARININ

SORUMLULUKLARI

A. Görev Mektubunun Hazırlanması ve Ekibe Teslim Edilmesi

Çalışma ortakları, dava izleme amaçlarıyla izleme yapacak kişilerin bilgilerini içeren ve ilgili otoritelerle işbirliği talep eden bir görev mektubu hazırlayacak ve her duruşmadan önce raportör üzerinden bu mektubu ekibe ulaştıracaktır. Bu görev mektubunun amacı, mahkeme heyetinden izleme faaliyetini gerçekleştirebilmek için izin istemek değil, yetkililere davanın izlendiğini hatırlatmaktır.

B. Dava İzleme Faaliyetinin ve Ekiplerin Hazırladığı Raporların Kamuoyu ile Paylaşılması

Çalışma ortakları, izleme ekipleriyle işbirliği halinde, dava sürecine ilişkin doğru ve güvenilir bilgileri ve gelişmeleri kamuoyuyla paylaşmaktan sorumludur.

1- Duruşma Öncesinde

Çalışma ortakları duruşma öncesinde kamuoyunun dikkatini çekebilmek ve medyanın davaya ilgisini artırabilmek için çeşitli iletişim kanallarından davaya ilişkin bilgileri paylaşacaktır. Bu paylaşımlar hiçbir zaman yargı sürecine müdahale edecek ya da izleme yapan kişilerin güvenliğini tehlikeye sokacak şekilde yapılmayacaktır. İzleme yapan kişilerin kimlikleri kendileri istemedikleri sürece açıklanmayacaktır.

2- Duruşma Sırasında

Duruşmadaki gelişmelerin anında kamuoyuyla paylaşılması ve böylece mahkeme salonunda bulunmayan kişilerin de eş zamanlı olarak duruşmanın seyrini takip edebilmesi için çalışma ortakları, dava izleme ekibiyle işbirliği yaparak, duruşma gelişmelerini çeşitli iletişim kanallarından paylaşacaktır. Bu açıklamalar hiçbir zaman yargı sürecine müdahale edecek, izleme yapan kişilerin güvenliğini tehlikeye sokacak veya duruşmanın seyrine ilişkin yorum içerecek şekilde yapılmayacak, objektif gözleme ve bilgiye dayanacaktır.

3- Duruşma Sonrasında

Duruşma sonrasında izleme ekiplerinin oluşturduğu nihai raporun kamuoyuyla paylaşılması ve basına bu hususta bilgi verilmesi çalışma ortaklarının sorumluluğundadır. Çalışma ortakları raportörün oluşturduğu nihai raporu yayınlamadan önce tüm ekip üyelerine gönderecek ve bu raporu ancak ekip üyeleri onay verdikten sonra, izleme yapan kişilerin isimleriyle yayınlayacaktır.

III. İZLEME YAPAN

KİŞİNİN TEMEL

SORUMLULUKLARI

Dava izleme faaliyetinin başarısı, izleme yapan kişilerin davranışlarına bağlıdır. Bu nedenle izleme yapan kişilerden dava izleme faaliyetinin her aşamasında bu sorumlulukla hareket etmeleri, temsil edilen kurumları hatırlamaları, izlenen davaların toplumsal ağırlığını gözetmeleri, dava izleme ilkelerine göre hareket etmeleri ve Dava İzleme Kılavuzu'nda öngörülen sorumluluklarını zamanında yerine getirmeleri beklenmektedir.

A. Duruşmadan Önce

Dava izleme faaliyeti, izlenecek duruşmanın öncesinde ve sonrasında yapılacak işlemlerle bir bütündür. Dolayısıyla dava izleme faaliyetinin amaçlarına ulaşılabilmesi için izleme yapan kişilerin izleyecekleri duruşma öncesinde ciddi bir hazırlık yapmaları beklenmektedir.

1. Davaya ve İlgili Duruşmaya İlişkin Belgelerin Okunması

İzleme yapan kişilerin izleyecekleri duruşmaya girmeden önce, Dava İzleme Kılavuzu'nu, ilgili davaya ilişkin geniş dava özetlerini, önceki duruşma tutanaklarını, duruşma raporlarını ve ilgili hukuk düzenlemelerini okumaları beklenmektedir.

2. Duruşmaya Getirilecek Belgelerin Teslim Alınması/Hazır Edilmesi

İzleme yapan kişinin ilgili belgeleri ve yaka kartını duruşmaya girmeden önce hazır bulundurması, eğer henüz teslim almamışsa bu belgeleri proje ortaklarından talep etmesi beklenmektedir.

Genel Belgeler

- Nüfus Cüzdanı (ve varsa Avukat Kimliği)

■ Çalışma Koordinatörünün ve Ekip Üyelerinin İletişim Bilgileri

■ Yaka Kartı

Davaya İlişkin Belgeler

■ Görev Mektubu

■ Duruşmaya Katılabileceğini Gösteren Hukuki Düzenlemeler

■ Dava İzleme Kılavuzu

B. DURUŞMA SIRASINDA

1. Adliye Binasına ve Mahkeme Salonuna Erişim

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalara, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve ilgili yasal düzenlemelere göre davayı izleyecek kişilerin adliye binasına ve mahkeme salonuna erişim hakkı vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141. maddesine göre, mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Ayrıca dava izleme hakkı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi¹²⁷ ile de açıkça garanti altına alınmıştır. Bu düzenlemeye göre herkesin bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, *“ulusal yasalar ile uygulanabilir uluslararası yükümlülük ve taahhütlerin uygunluğu üzerine kanaat oluşturma amacıyla, duruşmalarda, kovuşturmalarda ve kamu davalarında hazır bulunma”* hakkı bulunmaktadır.

Dolayısıyla davayı izleyecek kişilerin adliye binasına ve mahkeme salonuna girmesine kural olarak hiçbir engel yoktur. Ancak davayı izleyecek kişilerin her durumda nüfus cüzdanlarını (ve varsa avukat kimliklerini) yanlarında bulundurmaları, herhangi bir sorun çıktığında yetkililere adliye binasına ve mahkeme

¹²⁷ Birleşmiş Milletler 53/144 sayılı ve 9 Aralık 1998 tarihli Genel Kurul Kararı

salonuna girme haklarının bulunduğunu hatırlatmaları, sorunun devam etmesi halinde ise çalışma koordinatörüne ulaşmaları beklenmektedir.

Bununla birlikte davayı izleyecek kişilerin, duruşma saatinden **en az yarım saat önce** Adliye Binasına ulaşmış olmaları ve davanın görüleceği mahkeme salonunu hızlı bir şekilde tespit etmeleri beklenmektedir.¹²⁸ Hem duruşma öncesinde çıkabilecek aksaklıkların çözülmesi hem de duruşma öncesinde görüşmeler yapılması ve bekleme salonundaki davranışların izlenmesi için davayı izleyecek kişilerin kendilerine yarım saatlik bir süre ayırması büyük önem arz etmektedir.

Duruşmaya ara verildiğinde, davayı izleyenlerin aynı hassasiyetle ara verilen süreyi verimli kullanmaları ve zamanında mahkeme salonuna dönmeleri beklenmektedir.

İzleme yapan kişilerin duruşmaya geç kalması, son anda yetişmesi ya da yarım saatlik süreyi ve araları verimli kullanmaması dava izleme faaliyetini aksatacak ve/veya izleme faaliyetini eksik bırakacaktır.

2. Bekleme Salonundaki Davranışlar ve Gözlemler

İzleme yapan kişilerin öncelikle bekleme salonunda kimlerin bulunduğunu tespit etmesi beklenmektedir. Örneğin, polis, insan hakları örgütlerinin temsilcileri, siyasi parti temsilcileri, mağdur yakınları, basın mensupları, avukatlar, mağdurlar ve sanıklar vb.

İkinci olarak, izleme yapan kişilerin bekleme salonunda bulunan kişilerin davranışlarını gözlemlemesi gerekmektedir. İzlenen davalar ağır insan hakları ihlallerine ilişkin olduğundan, izleme yapan kişilerin bu süre içerisinde mağdurların,

¹²⁸ Mahkeme salonlarının kapılarında asılı duran tabloda, o gün gerçekleşecek duruşmalara ilişkin temel bilgiler yer almaktadır.

İzleme yapan kişiler bu tabloya bakarak doğru salona geldiklerini kontrol edebilirler.

sanıkların, avukatların nerede ve nasıl beklediğini tespit etmesi dava izleme faaliyetinin önemli bir parçasıdır. Örneğin, mağdurların ve/veya mağdur yakınlarının sanıklarla aynı yerde beklemek zorunda kalması, sanıkların korumalarıyla birlikte bekleme salonunda bulunması, sanıklara bekleyebilecekleri ayrı bir yer tahsis edilmiş olması gibi durumlar izleme yapanların muhakkak not etmesi gereken durumlardır.

Son olarak izleme yapanların bekleme salonunda duruşmaya katılmak üzere bulunan insanlara, diğer kişilerin nasıl tepki verdiğini izlemesi beklenmektedir. Örneğin, polisin izleme yapanların üzerini araması veya basın mensuplarının duruşma öncesi yaptığı röportajlar dikkatle izlenmelidir.

Yine izleme yapanların her aşamada tarafsızlıklarını koruyacak özeni göstermeleri ve **bekleme salonunda bulunan herkesle** aralarına belli bir mesafe koymaları beklenmektedir. Bu süreçte fazla samimi davranışlardan ve izleme yapanların tarafsızlığını şüpheye düşürecek yakınlıklardan kaçınılmalıdır.

Duruşma başlamadan önce cevaplanması gereken sorular özetle aşağıdaki gibidir :

■ **Bekleme salonunda kimler bulunuyor?**

(polis, insan hakları örgütlerinin temsilcileri, siyasi parti temsilcileri, mağdur yakınları, basın mensupları, avukatlar, mağdurlar ve sanıklar vb.)

■ **Nasıl davranıyorlar?** (polisle yakınlık, polislerin, muhalif grupların veya sanıkların agresif tutumları vb.)

■ **Bekleme salonunda bulunan insanlara nasıl tepki gösteriliyor?** (polis tarafından arama yapılması, basın mensuplarının soruları, mağdur yakınlarının tutumları vb.)

3. Duruşma Öncesi Yapılacak Görüşmeler

Duruşma öncesinde, izleme yapanların genel olarak davaya ve gerçekleşecek duruşmaya

ilişkin bilgi verebilecek kişilerle görüşmeleri mümkündür. İzleme yapacak kişilerin duruşmaya gelmeden önce kiminle hangi konuda görüşeceğine ilişkin bir fikri olması ve yapacağı görüşmeye ilişkin bir hazırlık yapmış olması beklenmektedir. Yapılacak görüşmelerin **sadece davaya ilişkin olması** izleme yapanların tarafsızlığını koruması açısından büyük önem arz etmektedir.

Davaların ağır insan hakları ihlallerine ilişkin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, katılan avukatlarının ve mağdurların/ mağdur yakınlarının bilgi vermek konusunda daha paylaşımcı olması muhtemel olmakla birlikte, izleme yapanların sanıklarla ve sanık avukatlarıyla da görüşmesi mümkündür. İzleme yapanların özellikle mağdur ve/veya mağdur yakınlarıyla yaptıkları görüşmelerde, davaya konu olayın ve bu olayın doğurduğu sonuçların ağırlığını dikkate alarak özel bir hassasiyet göstermeleri beklenmektedir. İzleme yapacak kişilerin tarafsızlıklarını korumak amacıyla siyasi parti temsilcileriyle ve tanıklarla duruşma öncesinde görüşme yapmaması önerilmektedir.

Ancak özellikle bekleme salonunda avukatlarla, mağdurlarla ve sanıklarla yapılan görüşmelerin, izleme yapanların tarafsızlığına zarar verebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle görüşmeler sırasında fazla samimi davranışlardan ve izleme yapanların tarafsızlığını şüpheye düşürecek yakınlıklardan kaçınılmalıdır.

Son olarak, izleme yapanların bu görüşmeler sırasında, birbirinden farklı açıklamalarla ve tutumlarla karşılaşabileceğinin ayırında olması gerekmektedir. Örneğin, görüşülen kişiler işbirliğine açık ya da kapalı olabilir, sorular karşısında sinirlenebilir veya yakınlık kurmak isteyebilir, yanlış veya yanıltıcı bilgiler verebilir. İzleme yapacak kişilerin bütün bu olasılıklara hazırlıklı olması, çıkabilecek gerginlikleri kontrol altına alması ve mümkün olduğunca doğru ve güvenilir bilgi elde etmeye çalışması beklenmektedir.

4. Mahkeme Salonunda Oturulacak Yerin Belirlenmesi

İzleme yapacak kişilerin mahkeme salonunda duruşma seyrini net bir şekilde izleyebilecekleri ve konuşmaları duyabilecekleri bir yere oturmaları gerekmektedir. İzleme yapacak kişilerin mahkeme heyetinin kendilerini görebileceği bir yeri tercih etmeleri önerilmektedir.

Ayrıca izleme yapanların oturdukları yerin tarafsızlıklarını zedelemeyecek bir yer olduğunu kontrol etmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla izleme yapan kişilerin özellikle mağdur veya sanık yakınlarıyla beraber oturmaması, herhangi bir tarafa yakın durmaması gerekmektedir. Eğer mahkeme salonunun mimari yapısı veya katılımcıların sayısı buna müsaade etmiyorsa, bu durumda izleme yapan kişilerin tarafsızlıklarını koruyacak şekilde davranmaları önemlidir.

İzleme yapacak kişilerin duruşma süresince birbirleriyle iletişim kurmalarına imkân verebilecek şekilde mahkeme salonunda yan yana oturmaları izleme faaliyetini kolaylaştıracaktır.

5. Görev Mektubunun Mahkeme Heyetine Ulaştırılması

İzleme yapacak kişilerin görev mektuplarını, mahkeme salonuna girdikten hemen sonra mübaşire vermeleri beklenmektedir. Mübaşire ilgili çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmesi ve ekibin kimlerden oluştuğunun belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca mübaşirden özellikle görev mektubunu dava dosyasının içine koyması, birer örneğini de katılan ve sanık avukatlarına iletmesi talep edilmelidir. Mübaşirin mektubu mahkeme heyetine ve avukatlara iletip iletmediği takip edilmelidir. Mübaşirin mektubu almayı veya avukatlara ve mahkeme heyetine iletmeyi reddetmesi halinde bu durumun Çalışma Koordinatörüne bildirilmesi gerekmektedir.

Bu görev mektubunun amacı, mahkeme heyetinden izleme yapabilmek için izin istemek değil, yetkililere davanın izlendiğini hatırlatmaktır.

Dolayısıyla izleme yapanların mahkeme salonuna girmek ve davayı izlemek için mahkeme heyetinin iznini istemesi ve buna göre hareket etmesi beklenmemektedir.

6. Not Alma Faaliyeti

İzleme yapacak kişilerin duruşma boyunca, mahkeme salonunda bulunan herkesin davranışlarını dikkatle takip etmesi ve davaya ilişkin gelişmeleri titizlikle yazıya dökmesi beklenmektedir. Eksik bir izleme yapılmaması için, duruşma devam ettiği sürece, izleme yapanların mahkeme salonundan acil bir durum olmadıkça çıkmamaları gerekmektedir.

İzleme yapacak kişiler, kendi tercihlerine göre telefonla, bilgisayarla veya kalemle not alabilirler. İzleme yapan kişilerin, -eğer kullanıyorlarsa- telefon ve bilgisayarlarının sesini kapatmaları ve bilgisayarı/telefonu kimseyi rahatsız etmeyecek şekilde kullanmaları dava izleme ekibinin itibarını zedelememek açısından büyük önem arz etmektedir.

Kimi zaman mahkeme heyeti telefon ve bilgisayar kullanılmasına izin vermemektedir. Böyle bir durumda izleme yapan kişilerin yine kendini tehlikeye atmayacak ve ekibin itibarını zedelemeyecek şekilde davranması gerekmektedir.

7. Duruşma Sırasında İzlenecek Hususlar

İzleme Yapacak Kişiler

- Görev mektubunu, katılan ve sanık avukatlarına ve mahkeme heyetine ulaştırabildiniz mi?
- Duruşma salonuna girişiniz engellendi mi?
- İzleme yapan kişilerin varlığı kimler tarafından ve nasıl karşılandı?

Mahkeme Salonunda Bulunanlar

- Hâkimlerin, savcının, katılan ve sanık avukatlarının isimleri neydi ve kaç kişilerdi?

■ Mahkeme salonunda kimler bulunuyordu? Sanıklar duruşmaya geldi mi? İnsan hakları örgütlerinin ve basın mensuplarının katılımı nasıldı? Mağdur yakınları duruşmaya gelebildi mi?

■ Duruşma salonunda tutuklu sanığa eşlik eden kolluk görevlilerinden başka herhangi bir kolluk görevlisi bulundu mu? *(Sivil polisler dahil olmak üzere)*

■ Herhangi birinin mahkeme salonuna girişi engellendi mi?

■ Mahkeme salonuna nasıl girildi? *(Örneğin kimlik kontrolü yapıldı mı? Üst araması yapıldı mı?)*

■ Tanıklar ifadelerini vermeden önce de mahkeme salonunda bulunuyorlar mıydı?

Mahkeme Salonunun Fiziksel Koşulları

■ Duruşmaya katılan herkes oturabilecek uygun bir yer buldu mu? Nereye oturdular?

■ Duruşma öncesinde veya duruşmaya ara verildiğinde mağdurlar sanıklarla aynı ortamda mı beklemek zorunda kaldı?

■ Eğer mağdurun güvenliği için gereklyse, mağdurların mahkeme salonuna giriş ve çıkışlarında özel koruma sağlandı mı?

Duruşmadaki Gelişmeler

■ Duruşma daha önce belirlenen saatte mi başladı?

■ Genel atmosfer nasıldı?

■ Hâkimlerin, savcının ve avukatların tutumları nasıldı?

■ Hâkimler, savcı ve avukatlar kendi aralarında izleyenlerin duymayacağı şekilde iletişim kurdular mı?

■ Hâkimin tarafsızlığı konusunda şüphe uyandıracak bir davranışı/açıklaması oldu

mu? Hâkimin taraflara tutumu arasında bir fark var mıydı?

■ Hâkimlerin, savcının ve avukatların açıklamalarındaki önemli noktalar nelerdi?

■ Katılan ve sanık avukatlarının talepleri nelerdi? Talepler mahkeme heyeti tarafından dikkate alındı mı?

■ Mahkeme başkanı, duruşma akışının duruşma tutanağına eksiksiz bir şekilde aktarımını sağladı mı? *(Örneğin, hâkimin sunulan ifadeyi anlamını değiştirecek ya da esaslı noktaları göz ardı edecek şekilde özetlemesi)*

■ Duruşmada mağdurların ve sanıkların kişisel bilgileri güvenliklerini tehdit edecek bir şekilde paylaşıldı mı? *(Örneğin, ev adresi, çalıştığı kurumun adı, yakınlarının isimleri vb. Özellikle sanıkların daha önceden ya da mevcut durumda kamu görevlisi olup olmadığını dikkate alarak cevap veriniz.)*

Tanıkların, Mağdurların ve Sanıkların Dinlenmesi

■ Duruşmada tanık dinlendi mi? Dinlendiyse kaç tane tanık dinlendi? Dinlenen tanıklar hangi tarafın talebi üzerine çağırılmıştı?

■ Mağdurun/tanığın/sanığın kendisini özgür bir şekilde ifade etmesini engelleyecek bir durum oldu mu? *(Örneğin, mağdurun sözünün kesilmesi veya beyanlarının dikkate alınmadığı izlenimi verebilecek hareketlerde bulunulması.)*

■ Mahkeme heyeti ve savcı, dinlenen mağdurun/tanığın/sanığın yaşını, cinsiyetini ve eğitim durumunu göz önünde bulundurdu mu? *(Örneğin, mağdurun anlayamayacağı teknik-hukuki bir dil kullanılması.)*

■ Mahkeme heyeti ve savcının, mağdura/tanığa/sanığa hitap etme şekli saygı sınırları içinde miydi? *(Örneğin, mağdura "sen" diye*

hitap etmesi, emir kipinde konuşması, sesini yükseltmesi veya hakaret etmesi.)

■ Mağdurun/tanığın/sanığın dinlenme ve mağdura/tanığa/sanığa soru yöneltme şekli dikkate alındığında, yapılan açıklamaların ciddiye alınmadığı veya küçümsendiği izlenimi doğru mu?

■ Hâkimlerin ve savcının suçun mağdur üzerinde nasıl bir etki yarattığı konusunda bilgi sahibi olduğu ve mağdurun ifadesini bu farkındalıkla dinlediği söylenebilir miydi?

■ Hâkimin mağdura hitap ederken veya dava konusu fiili nitelendirirken kullandığı dil tarafsız olmadığı izlenimi doğurdu mu? (*Örneğin mağdurdan "terörist" diye bahsetmesi veya fiili "terör eylemi" olarak nitelendirmesi vb.*)

■ Hâkimlerin ve savcının mağdura ve sanığa genel olarak sergilediği tavır ve hitap etme şekli göz önünde bulundurulduğunda ikisi arasında bir orantısızlık mevcut muydu?

■ Herhangi birisi tarafından siyasi nitelikteki açıklamalar yapıldı mı?

Ara Kararlar ve Gelecek Duruşmaya İlişkin Bilgiler

■ Hâkim avukatların taleplerini nasıl sonuçlandırdı? Mahkeme heyetinin ara kararları nelerdi? (*Duruşma sonrasında ulaşabileceğiniz duruşma tutanağında mahkemenin ara kararları bulunacaktır.*)

■ Mübaşir duruşma tutanağının bir örneğini basın mensuplarına ve izleme yapan kişilere ilettiler mi?

■ Taraflar veya izleyiciler ara karara itiraz etti mi? Başka bir şekilde tepki gösterildi mi?

■ Gelecek duruşma tarihi nedir? Gelecek duruşma tarihi her iki taraf avukatlarının uygunluklarına göre mi belirlendi?

C. DURUŞMADAN SONRA

1. Duruşma Tutanağının Bir Kopyasının Alınması

Duruşma sona erdiğinde, duruşma tutanağının bir örneğinin alınması dava izleme faaliyetinin sürekliliği ve duruşma raporunun eksiksiz hazırlanması için gereklidir. Kimi zaman mübaşirler duruşma tutanağının bir örneğini basın mensuplarına ve izleme yapan kişilere vermektedir. Böyle bir durumda izleme yapan kişilerden adliye binasındaki fotokopi merkezine giderek çoğaltılan örneklerden birini alması beklenmektedir. Eğer mübaşir duruşma tutanağının bir örneğini basın mensuplarına ve izleme yapan kişilere vermezse, bu durumda avukatlardan duruşma tutanağının birer örneği, fotokopisini çektirip geri vermek üzere talep edilebilir.

2. İzleme Raporunun Hazırlanması

İzleme yapan kişilerin her birinin kendine ait raporlarını hazırlayarak ekibin raportörüne iletmesi ve raportörün en kısa zamanda nihai rapor hazırlaması öngörülmektedir.

Raporun Zamanlaması

İzleme yapan kişilerin hazırlayacakları duruşma raporunu, **bir gün** içerisinde ekibin raportörüne iletmesi beklenmektedir. Raportörün de elindeki raporları bir araya getirerek nihai raporu **bir gün** içerisinde hazırlaması gerekmektedir.

Raporun zamanında oluşturulması, kamuoyunun anında dava gelişmeleri hakkında bilgilendirilmesi ve basın mensuplarının izleme raporlarından faydalanması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle izleme yapan kişilerin bu konuda özel bir özen göstermesi beklenmektedir.

Raporun İçeriği

İzleme raporunun her şeyden önce tarafsız, bağımsız ve objektif olması gerekmektedir. Her izleme yapan kişi, raporunda kendi uzmanlık

alanı çerçevesinde edindiği gözlemlerini detaylı bir şekilde ifade etmelidir. Yukarıda "Duruşma Sırasında İzlenecek Hususlar" başlığı altında sıralanan soruların cevaplarının da raporda bulunması gerekmektedir.

İzleme raporu, aşağıdaki hususları içermelidir:

- Davaya konu olan olay ve davanın arka planı
- Duruşma salonunun görünümü ve fiziksel koşulları
- Duruşmada gündeme gelen ve daha önceki duruşmalarda değinilmeyen olaylar
- Duruşmadaki önemli gelişmeler ve temel tartışma noktaları
- Varsa, hâkimlerin ve savcılarının tutumlarında davanın seyrini etkileyecek ve tarafsızlıklarını zedeleyecek detaylar
- Katılan ve sanık avukatlarının talepleri ve bu taleplerin sonuçları
- Varsa, dinlenen tanıklar ve ifadelerindeki önemli noktalar
- Mağdurların ve sanıkların ifadelerindeki önemli noktalar, talepleri ve taleplerinin sonuçları
- Ara kararlar ve gelecek duruşmaya ilişkin bilgiler
- Duruşma öncesi veya sonrasında yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler
- Mağdurların ve sanıkların fiziksel ve psikolojik durumları
- Davanın seyrine ilişkin diğer gözlemler ve yorumlar
- Gelecek duruşmalarda dikkate alınmak üzere dava izleme faaliyetine ve dava izleme ekibinin çalışmasına ilişkin öneriler

Raporun Yayınlanması

Raportörlerin oluşturduğu nihai rapor, çalışma ortakları tarafından ekip üyelerine gönderilecek ve nihai rapora onay vermeleri halinde, ekip üyelerinin imzalarıyla proje ortakları tarafından çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla yayınlanacaktır.

KAYNAKÇA

Access Policy for the Records Held by the Mechanism for International Criminal Tribunals, United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals, U.N. Doc. MICT/17, 2016, <http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/pd-mict-17-160812-en.pdf>

Ağtaş, Özkan. "Dava Üzerine", *Ayrıntı Dergi*, Ocak, 2014, <http://ayrintidergi.com.tr/dava-uzerine>

Al Jazeera Türkiye, "Bangladeş'te bir idam daha", 4 Eylül 2016 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bangladeste-bir-idam-daha>

Alpkaya, Gökçen, Altıntaş, İlkem, Sevdiren, Öznur ve Ataktürk Sevimli, Emel. *Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu*, İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2013, <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/zorla-kaybetmeler-ve-yarginin-tutumu/>

Altıparmak, Kerem. "Cezasızlıkla Mücadele El Kitabı", İnsan Hakları Ortak Platformu, (Mart 2016), <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/7c6d3da3ad26d676fe7189ce53b3f539.pdf>

Analytical study on human rights and transitional justice, UN Human Rights Council, 12th Session, par. 54, U.N. Doc. A/HRC/12/18, 2009, http://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=15920

Arendt, Hannah. *Kötülüğün Sıradanlığı*, çev. Özge Çelik, İstanbul: Metis, 2009.

Avşar, Gülçin, Özdil, Koray, Kırmızıdağ, Nur, 2013, *Ergenekon'un Öteki Yüzü: Faili Meçhuller ve Kayıplar (Ergenekon Dosyaları İncelemesi)*, TESEV, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Ergenekonun_Oteki_Yuzu_Faili_Mechuller_Ve_Kayıplar.pdf

Aytaç, Ahmet Murat. "Hakikat ve Siyaset ya da Hakikati Savunma Üzerine Düşünmek", *Hakikat ve İnsan Hakları*, der. Özkan Ağtaş ve Bişeng Özdiñç, Ankara: Dipnot, 2012.

BBC, "Iraq War: Public Interest Lawyers closes down", 15 Ağustos 2016, <http://www.bbc.com/news/uk-37084030>

Bergsmo, Morten, Bekou, Olympia ve Jones, Annika. "New Technologies in Criminal Justice for Core International Crimes: The ICC Legal Tools Project", *Active Complementarity: Legal*

Information Transfer, der. Morten Bergsmo, Oslo: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2011, https://www.fichl.org/fileadmin/fichl/documents/FICHL_8_Web.pdf

Carranza, Ruben, Correa, Cristián ve Naughton, Elena. *Reparative Justice: More Than Words, Apologies as a Form of Reparation*, New York City: International Center for Transitional Justice, 2015, <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-Apologies-2015.pdf>

Daly, Erin. "Truth Skepticism An Inquiry into the Value of Truth in Times of Transition", *International Journal of Transitional Justice* 2, no. 1, 2008.

Decisions, Declarations, Resolutions and Motion, African Union, 28th Ordinary Session, Decision on the International Criminal Court (ICC) - Doc. EX.CL/1006(XXX), Assembly/AU/Dec.622(XXVIII), 2017, https://au.int/sites/default/files/decisions/32520-sc19553_e-original-assembly-decisions-621-641-xxviii.pdf.

Directive on Judicial Records, Birleşmiş Milletler International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991, U.N. Doc. IT/280, 2015, <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Miscellaneous/150216-it280-en.pdf>

Draft 2 Withdrawal Strategy Document, African Union, Restricted Circulation, 2017, https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/icc_withdrawal_strategy_jan_2017.pdf

ECOSOC Res. Principles on the Effective Prevention and Investigation of Extra-Legal, Arbitrary and Summary Executions, U.N. Docs. 1989/65, 1989, <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/executions.pdf>

Engle, Karen. "Anti-Impunity and the Turn to Criminal Law in Human Rights", *Cornell Law Review* 100, no. 5, 2015, <http://cornelllawreview.org/files/2015/07/Englefinal.pdf>

Faili Belli, "Ankara JİTEM Davası İzleme Raporu – 5 Mayıs 2017", <http://failibelli.org/ankara-jitem-davasi-izleme-raporu-5-mayis-2017/>

Faili Belli, "Dargeçit JİTEM Davası İzleme Raporu – 5 Aralık 2016", <http://failibelli.org/dargecit-jitem-davasi-izleme-raporu-5-aralik-2016/>

Faili Belli, "Kızıltepe JİTEM Davası İzleme Raporu – 10 Mayıs 2017", <http://failibelli.org/kiziltepe-jitem-davasi-izleme-raporu-10-mayis-2017/>

Faili Belli, "Lice Davası Duruşma Notu – 17 Mart 2016", <http://failibelli.org/lice-davasi-durusma-notu-17-mart-2016/>

Faili Belli, "Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşma Notu: 21 Aralık 2015", <http://failibelli.org/musa-anter-ve-jitem-ana-davasi-6-durusma-notlari/>

Faili Belli, "Musa Anter ve JİTEM Ana Davası Duruşma Notu: 7 Haziran 2017", <http://failibelli.org/musa-anter-ve-jitem-ana-davasi-izleme-raporu-7-haziran-2017/>

Faili Belli, "Kulp Davası İzleme Raporu – 25 Nisan 2017", <http://failibelli.org/yavuz-erturk-kulp-davasi-izleme-raporu-25-nisan-2017/>

Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, *What Amounts to 'a Serious Violation of International Human Rights Law'?*, Academy Briefing No. 6, 2016, https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Publications/Academy%20Briefings/Briefing%206%20What%20is%20a%20serious%20violation%20of%20human%20rights%20law_Academy%20Briefing%20No%206.pdf

Gibson, James L. "Truth, Justice and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty in South Africa", *American Journal of Political Science* 46, No 3.

Göral, Özgür Sevgi, Işık, Ayhan ve Kaya, Özlem. *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler*, İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi: 2013, <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/konusulmayan-gercek-zorla-kaybetmeler/>

Hauschildt, Thomas. "ICTR: Contribution to Reconciliation or Victor's Justice?", *Global Governance* 2, No. 3, May 2014, <http://www.hscentre.org/sub-saharan-africa/international-criminal-tribunal-rwanda-contribution-reconciliation-victors-justice/>

Hayner, Priscilla B. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, New York: Routledge, 2011.

Humanitarian Law Center, "Report on War Crimes Trials in Serbia During 2016", Belgrade: HLC, 2017, <http://www.hlc-rdc.org/?p=33603&lang=de>.

ICC Information Protection Policy, International Criminal Court, Administrative Instruction, ICC/AI/2007/001, 2007, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Vademecum/ICC%20Information%20Protection%20Policy%20-%202007.pdf>

Information sensitivity, classification and handling, United Nations Secretariat, Section 2, U.N. Doc. STK/SGB/2007/6, 2007, https://archives.un.org/sites/archives.un.org/files/ST_SGB_2007_6_eng.pdf

International Commission of Jurists, *Trial Observation Manual for Criminal Proceedings: Practitioners' Guide N°5*, Geneva: International Commission of Jurists, 2009, <https://www.icj.org/criminal-trials-and-human-rights-a-manual-on-trial-observation/>

International Criminal Court, "What are the ICC Legal Tools?", erişim 16 Temmuz 2017, <https://www.legal-tools.org/fr/que-sont-les-outils-juridiques-de-la-cpi/>

International Criminal Court, *Rules of Procedure and Evidence*, Lahey: International Criminal Court, 2016, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>

International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, "Infographic: ICTY Facts & Figures", erişim 20 Temmuz 2017, <http://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>

International Criminal Tribunals: information sensitivity, classification, handling and access, United Nations Secretariat, U.N. Doc. STK/SGB/2012/3, 2012, http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/120720_secretary-general-bulletin_en.pdf

International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, United Nations General Assembly Security Council, 71st session, par. 69, U.N. Doc. A/71/262-S/2016/669, 2016, <http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/160801-fourth-annual-report-en.pdf>

İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi, *Kayıplar ve Toplu Mezarlar: Geçmişle Yüzleşme Çalıştayı Sonuç Bildirgesi*, Diyarbakır, 2013, erişim 16 August 2017, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/g/e/gecmisle-yuzlesme-calistayi-sonuc-bildirgesi.doc>

Kilemi, Sarah M. "ICTR Legacy: Administrative Achievements and Challenges", ICTR Legacy Symposium, Arusha, 6-7 Kasım 2014, <http://unictr.unmict.org/en/compendium-legacy-ict-and-development-international-law>

Koskenniemi, Martti. "Between Impunity and Show Trials" *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, ed. Jochen Abraham Frowein ve Rüdiger Wolfrum, Heidelberg: Kluwer Law International, 2002.

Kurt, Gülşah. *Cezasızlık Sorunu: Soruşturma Süreci*, İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2014, <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/cezazsizlik-sorunu-sorusturma-sureci/>

Military Legal Resources, "Nuremberg Trials", erişim 16 Temmuz, 2017, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Nuremberg_trials.html

Military Legal Sources, "Trial of the Major War Criminals", erişim 16 Temmuz, 2017, www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/NT_major-war-criminals.html

Military Legal Sources, "Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10", erişim 16 Temmuz 2017, www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/NTs_war-criminals.html

Orentlicher, Diane. Report of the independent expert to update the Set of principles to combat impunity, 61st Session, 2005, U.N. Docs. E/CN.4/2005/102/Add.1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

Organisation for Security and Cooperation in Europe, "Trial Monitoring: A Reference Manual for Practitioners, Geneva: OSCE/ODIHR, 2012, <http://www.osce.org/odihr/94216?download=true>

Pozen, Joanna. "Justice Obscured: The Non-Disclosure of Witness' Identities in ICTR Trials", *International Law and Politics* 38, No 2, November 2006, http://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/38.1_2-Pozen.pdf

Prosecutor, *Statement: Srebrenica 20th Anniversary Commemoration*, Lahey: United Nations International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 2015, http://www.icty.org/x/file/Press/Statements%20and%20Speeches/Prosecutor/150711_prosecutor_brammertz_srebrenica_genocide_commemoration_en.pdf

Rudy, L. Kalembo. "Devlet Başkanlarının Cezai Sorumluluğu: Charles Taylor Örneği", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Safferling, Christoph J.M. "Can Criminal Prosecution be the Answer to Massive Human Rights Violations?", *German Law Journal* 5, No.12, 2004, <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/cancriminalprosecutionbetheanswer.pdf>

Salazar, Katya. "Prosecuting serious human rights violations in domestic courts: The impact of international law and the Inter-American human rights system in Latin America", Ağır Suçların Etkili Soruşturmasında Uluslararası Deneyim Konferansı, Diyarbakır, Türkiye, 11-12 Ocak 2014, http://www.dplf.org/sites/default/files/katya_salazar_presentation_turkey.pdf

Sevdiren, Öznur. *Türkiye'nin Cezasızlık Mevzuatı*, İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2015, <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/turkiyenin-cezasizlik-mevzuati/>

Smeulers, Alette ve Grünfeld, Fred. *International Crimes and Other Gross Human Rights Violations: A Multi and Interdisciplinary Textbook*, Boston Martinus: Nijhoff Publications, 2011.

Tarhanlı, Turgut. "Geçmiş ve Gelecek Arasında Onarıcı Bir Adalet Yaklaşımı", içinde *Bir Daha Asla! Geçmişle Yüzleşme ve Özür*, yayına hazırlayanlar: Asena Günel ve Önder Özengi, Vaka İncelemeleri: Mehmet Sinan Birdal ve Derviş Aydın Akkoç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, <http://www.birdahaasla.org/documents/papers/turgut-turkce.pdf>

The Bangladesh Trial Observer, "Special Report: Chief Prosecutor vs. Gholam Azam Verdict and Legal Findings", erişim 12 Temmuz 2017, <https://bangladeshtrialobserver.org/2013/10/07/special-report-chief-prosecutor-vs-gholam-azam-verdict-and-legal-findings/>

The Office of the Prosecutor, *Report on Preliminary Examination Activities*, Lahey: International Criminal Court, 2016 https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf

Training Manual on Human Rights Monitoring, *Trial Observation and Monitoring the Administration of Justice*, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Professional Training Series No. 7, 2001, https://www.un.org/ruleoflaw/files/55435_training7part1315en.pdf

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, "2012 Faaliyet Raporu, 2013 Çalışma Programı ve Bütçesi", İstanbul, TESEV: 2013, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/TESEV_2012_Faaliyet_Raporu.pdf

United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals,
"The ICTR in Brief", erişim 20 Temmuz 2017, <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>

Weissbrodt, David. "International Trial Observers", *Stanford Journal of International Law* 18, 1982.

Zyl, Paul van. *Unfinished Business: The Truth and Reconciliation Commission's Contribution to Justice in Post-Apartheid South Africa*, New York: Transnational Publishers, 2002.

© Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2017

Bugüne dek hukuk boyutunda yürüttüğümüz çalışmalarımızda ağır insan hakları ihlalleri karşısında yargısal aktörlerin nasıl tutum takındığını, soruşturma ve kovuşturmaların etkili bir şekilde yürütülüp yürütülmediğini ve cezasızlık olgusunu zorla kaybedilen kişilere ait hukuksal verilerin analizi üzerinden belirlemeye, bulguları kamuoyu ile paylaşarak sorunlar konusunda farkındalık oluşturmaya ve hukuksal müdahalelerde bulunmaya çalıştık.

90'lı yıllarda işlenen hukuk dışı infaz ve zorla kaybetme suçlarıyla ilgili yürütülen dava süreçlerinin gözlemlenmesi ve raporlanmasına dönük Dava İzleme projemizin bir ürünü olan bu çalışmayla ise, dünyanın başka ülkelerinde savaşlar ve iç çatışmalar sonlandırılmaya çalışılırken ceza yargılamalarının hakikatin ortaya çıkarılmasındaki rolü ile sivil toplumun bu süreçleri

izlemesinin etkilerine bakmak ve bu vesileyle Türkiye örneği üstüne birlikte düşünmek istedik.

Ümit ederiz ki, izleme çalışması ve sonucunda ortaya çıkan bulgular, yeniden toplumsal barışı ve hukuk alanının evrensel değerlere göre inşasını konuşacağımız günlerde konu ile ilgilenenlere ışık tutar.



9 786058 381445